Søllerød bogen 1971

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1971

Søllerødbogen 1971

udgivet 1972 af
Historisk-topografisk Selskab for
Søllerød Kommune

INDHOLD

Prinsesseskolerne i Søllerød sogn 1721-1823
Af amanuensis, mag. art. *Ingrid Markussen*

Indledning 11

Intentionerne bag oprettelsen af Prinsesseskolerne i Søllerød 14

Skolekommissionens forarbejde til skolernes oprettelse, skolebyggeri og fundats 18

Skolernes udvikling i de første årtier 28

Skolevæsenets administration 47

Søllerød sogn i 1700-tallet 49

Skolernes forhold i 1780'erne. Branden i Trørød skole 57

Skolernes vedligeholdelse i slutningen af 1700-tallet 70

Gejstlige indberetninger om skolevæsenet 78

Det provisoriske reglement for almueskolen i 1806 og dets betydning for skolevæsenet i Søllerød sogn 83

Lærerne og deres undervisning i begyndelsen af 1800-tallet 99

Nye skolebygninger og Prinsesseskolernes overgang til kommuneskoler 111

Sophie Hedevigs skolefundats af 5. april 1721 124

Fortegnelse over lærere ved Prinsesseskolerne i Søllerød sogn 1721-1823 132

Noter 134

Kilder og litteratur 139

Selskabet 1970-71
Ved professor, dr. phil. *Roar Skovmand* 143

Litteratur om Søllerød Kommune
Tillæg 1971
Ved bibliotekar *Finn Slente* 147

Portræt af arveprinsesse Sophie Hedevig fra omkring 1735. Prinsessen bærer en efter tidens skik korsetteret kjole, juvelbesat og med kniplinger i halsen. Kjolen er draperet med en hermelinskåbe, og tre juvelsmykker pryder prinsessens hår.

Medens billedet således fremhæver prinsessens kongelige værdighed, fremgår det tydeligt af det på tysk affattede mindevers, at beskueren ikke bør glemme hendes pietistiske sindelag: Se til Guds pris på dette mildhedens og dydens billede, fordi Jesus selv allerede siden hendes spæde ungdom var hendes Gud og mand. Verden derimod var bitter galde. Følg læser, dette ædle spor, således at intet andet end Jesus måtte behage dig. Da vil du ikke frygte dødens ur. – Kobberstik 1743. Kgl. Bibl.

INDLEDNING

Skolereglement

Prinsesse Sophie Hedevigs skoler i Søllerød blev oprettet i 1721. I skolereglementet (efter tidens sprogbrug – fundatsen) blev grunden lagt til skolernes udvikling i næsten 100 år. I denne periode blev de af myndighederne behandlet som kongelige skoler i lighed med rytterskolerne. Først med skolereglementet for almueskolen, der blev oprettet i 1806, ændredes skolefundatsens bestemmelser om skolevæsenets orden i Søllerød. Skolen blev underlagt nye tilsynsmyndigheder, der stillede ændrede krav til undervisning og skolegang. I 1811 fik sognet en skoleplan, der blev et nyt fundament for skolevæsenets udvikling. Skoledistrikterne ændredes, skolelærernes lønninger ændredes, og der blev stillet nye krav til skolebygningernes standard. Hermed var de fleste af fundatsens bestemmelser afløste. Skolerne var dog stadig kongelige skoler.

Efter skoleplanens bestemmelser for skolebygningernes standard måtte prinsesseskolerne sættes i stand og udvides. Rentekammeret besluttede at lade opføre helt nye skolehuse. De blev derefter afleveret til sognet og for fremtiden vedligeholdt af dette. Ved den sidste skoles aflevering 1823 var prinsesseskolerne sognets skoler, og Søllerød kommunale skolevæsen tog sin begyndelse.

Historisk litteratur

Søllerød sogns ældste skolevæsen har været meget sparsomt behandlet i den historiske litteratur. Sophie Hedevigs skolefundats fra 1721 er blevet behandlet af arkivar Hans Ellekilde i Søllerødbogen i 1953. En enkelt skoleholder, der kom i konflikt med de gejstlige myndig-

heder i 1730erne, er kendt fra artikler i Kirkehistoriske Samlinger og i Søllerødbogen fra 1953. I øvrigt er skolevæsenets udvikling efter fundatsens ikrafttræden meget lidt kendt. For at skaffe ny viden om skolevæsenets udvikling var det følgelig nødvendig at undersøge, hvad arkiverne kunne gemme af relevant materiale.

Arkivmateriale

De gejstlige arkiver rummer ikke så meget materiale, der kan belyse skolernes udvikling, som man kunne have formodet. Provstearkivet brændte i 1728 og 1807, og sognekaldsarkivet (sognepræstens arkiv) er ikke bevaret. Kun en enkelt kirkebog har kunnet give et par oplysninger af værdi. I bispearkivet findes derimod en del værdifulde kilder, ofte breve der er gemt i pakker med rubrikken »Indkomne sager« eller »Kopibog over udgåede breve«. Visitatsberetninger fra slutningen af 1700tallet og begyndelsen af 1800tallet giver jævnligt oplysninger om de gejstlige myndigheders syn på oplysningsniveauet i sognet. Alligevel ville skolernes historie ikke kunne skrives ud fra de gejstlige arkiver alene, dertil er materialet for spredt og tilfældigt.

Prinsesseskolerne var oprettede på Dronninggaard gods, der tilhørte kronen. De var følgelig kongelige skoler. Derfor er det i de verdslige embedsarkiver, vi finder det meste materiale om skolerne. Ved en gennemgang af disse arkiver har der vist sig forbavsende mange kilder, der kastede lys over skoleforholdene i Søllerød sogn. Var først skolernes administration kortlagt, var det ikke vanskeligt ved en systematisk gennemgang af arkiverne at finde ny viden frem.

Amtmanden var mellemleddet mellem skolernes lokale styre og rentekammeret, og i amtsarkivet ligger et omfangsrigt og værdifuldt kildemateriale. I amtets kopibog over breve fra rentekammeret og i kopibogen over udgåede breve kan skolesagerne følges fra myndighed til myndighed. Den lokale forvaltning af skolerne blev gennem 1700tallet varetaget af en godsforvalter. I anden halvdel af 1700tallet er godsforvalterens materiale ikke samlet i et særskilt arkiv, men gemmer sig i regimentskriverens arkiv. I godsforvalterens korrespondan-

ce med amtmanden kastes lys over skolernes lokale forhold og hermed kompletteres det billede, som amtets kopibøger giver.

Amtsforvalteren, der i en periode efter 1753 tillige var godsforvalter, har så vidt det har kunnet fastslås ikke efterladt sig nogle kilder af værdi for skolevæsenets historie. I perioden efter 1806, hvor der blev oprettet nye tilsynsmyndigheder, er det muligt langt mere detailleret end før at studere skolevæsenets udvikling. I amtsskoledirektionens arkiv findes en omfattende samling af indkomne breve fra 1809-1818.

De fleste breve vedrørende skolernes vedligeholdelse og korrespondancen om opførelsen af de nye skolebygninger fra 1802-23 er samlet i Rigsarkivet sammen med rentekammerets korrespondance vedrørende rytterskolerne.

Fra den lokale forvaltning af skolerne findes sognets skolekommissionsprotokol fra 1808-1869 bevaret på Søllerød rådhus. En embedsbog i Landsarkivet fra Trørød skole giver oplysninger om skrivelser fra skoledirektionen og visitatsbemærkninger fra amtsprovstens besøg i skolen. Gennemgangen af skolevæsenets udvikling i de første 100 år har vist, at materialet om skolerne er blevet mere omfangsrigt jo nærmere man kommer vor tid. Heraf følger, at de få kilder fra periodens første del får en uforholdsmæssig stor vægt, idet der ikke er samme muligheder for udvælgelse af materiale som for periodens sidste del.

Med »Prinsesseskolerne i Søllerød 1721-1823« er kilderne til Søllerød sogns skolevæsen fra 1721-1823 ikke ganske udtømte, idet materialet i de verdslige embedsarkiver har været for omfangsrigt for en systematisk gennemgang for hele perioden og der vil formodentlig kunne fremdrages yderligere oplysninger i en dybtgående undersøgelse af rytterskolernes historie.

Intentionerne bag oprettelsen af Prinsesseskolerne i Søllerød.

Søllerød sogns skolevæsen blev grundlagt i 1721 af Frederik den Fjerdes søster, prinsesse Sophie Hedevig. Hun grundlagde dette år 5 skoler ved sine godser, Dronninggaard og Frederiksdal, der lå i Søllerød og Lyngby sogne. For Dronninggaard blev der oprettet tre skoler, en i Øverød-Søllerød, en i Nærum og en i Trørød. Ved Frederiksdal gods blev der oprettet en skole i Virum og en i Bagsværd.

Prinsessens 5 skoler fik en kongelig fundats, der for mere end et århundrede knyttede dem sammen, f.eks. behandlede rentekammeret »de såkaldte prinsesseskoler« under ét så snart det drejede sig om spørgsmål, der berørte fundatsens ordlyd. Dronninggaards og Frederiksdals styrelse udgjorde skolernes nærmeste myndighed og derfor kan en kort omtale af godserne og deres ejere give en naturlig baggrund for en redegørelse om skolernes oprettelse.

Dronninggaard

Ude på tangen ved Furesøens østlige bred, tæt ved den plads hvor Næsseslottet nu ligger, lod Frederik IIIs dronning Sophie Amalie opføre en lystgård, hvor hun efter datidens målestok drev et ret avanceret landbrug.[1] Ved hendes død faldt ejendommen tilbage til kronen, og Christian V overdrog den senere til sin dronning Charlotte Amalie. Charlotte Amalie var mor til Sophie Hedevig og hendes to brødre, den senere kong Frederik IV og prins Carl af Vemmetofte.

Frederiksdal

Det andet gods Frederiksdal[2] blev bygget af Frederik III og senere med dens korn- og kobbermølle overdraget dronning Charlotte Amalie, der ikke var besiddelsesløs, idet hun foruden Dronninggaard havde fået overdraget Bagsværd gård og Gentofte gård, Vemmetofte og

flere sydsjællandske og jyske godser. I Søllerød ejede hun Strandvejens papirmølle. Da Charlotte Amalie døde i 1714 skiftede de tre søskende de omfattende godser således, at Sophie Hedevig bl.a. fik overdraget Frederiksdal, Dronninggaard og Bagsværd for livstid. Papirmøllen ved Strandvejen blev solgt til den derværende papirsvend Johan Drewsen. Kongens broder prins Carl fik ejendomsret over Vemmetofte og Højstrup.[3]

Sophie Hedevig bortforpagtede Dronninggaard og forbeholdt sig kun retten til at bruge haven, senere kun jagtstaldene. Efter hendes død tilfaldt Dronninggaard atter staten og den blev i en lang årrække bortforpagtet til rigets betroede mænd. En gang i 1730'erne brændte hovedbygningen og kun avlsbygningerne stod tilbage.

Vedligeholdelsesudgifterne af godset tyngede statens budget og i 1770'erne blev ejendommen solgt fra kronen og i 1781 købt af den hollandske handelsmand de Coninck, der opførte den nuværende hovedbygning ude på næsset.[4] Bøndergodset og skolerne hørte dog stadig under kronen.

I Sophie Hedevigs levetid opholdt hun sig ofte på Frederiksdal, der den gang lå syd for Mølleåen. Her boede også hendes dygtige godsforvalter Laurs Nielsen, der i mere end 30 år havde det nærmeste opsyn over begge godser og alle fem skoler. Godset blev i 1739 overladt til Christian VI's yndling, J. S. Schulin, i hvis slægts eje Frederiksdal stadig befinder sig. Da hovedgården efter en årrække gik over i Schulins private eje, stod bøndergodset stadig under kronen.

Prinsessens vennekreds

De omfattende jordbesiddelser, som efter 1714 var blevet fordelt mellem de tre søskende, blev hurtigt draget ind i et systematisk opbygget skolevæsen af hidtil ukendte dimensioner for vort land. Prinsesse Sophie Hedevig blev initiativtager til det nyordnede skolevæsen i Søllerød sogn, men inspirationen er sandsynligvis kommet enten fra prins Carl eller fra deres fælles barndomsven, prins Carls overkammerherre Carl Adolf Plessen. Plessen var stærkt skoleinteresseret og

oprettede ikke mindre end 16 skoler på sine godser i Sydsjælland. Han ledede arbejdet med oprettelsen af prins Carls skolereglement, et arbejde der ser ud til at være begyndt i 1718,[5] to år før Sophie Hedevigs skoleplaner tog form. Det fremgår ikke af de bevarede arkivalier fra forarbejdet til Sophie Hedevigs skolefundats hvorvidt prins Carl eller Plessen har taget direkte del i arbejdet, men samarbejdet i denne skoleinteresserede kreds var snævert. Samme personer var f.eks. medlemmer i både prins Carls og Sophie Hedevigs skolekommission,[6] og Carl Adolf Plessen brugte lange passager fra Sophie Hedevigs skolefundats i sin fra 1725.[7] Årene omkring 1720 blev hvad man kunne kalde en skoleetableringsperiode. Prins Carl var i 1718 begyndt med en skole i Lund for Højstrup gods og han oprettede i de følgende år flere skoler på Vemmetofte bl.a. skolen i Store Torøje der står endnu. Sophie Hedevig oprettede i 1719 syv skoler på sit gods Dronninglund i Nordjylland, hvor hun og prins Carl befandt sig denne sommer. Medlemmer af hendes skolekommission her var bl.a. Plessen og Terkel Terkelsen. De to søskende oprettede ialt 23 skoler. Carl Adolf Plessens skolefundationer fulgte i 1724 og 1726 og hans eksempel blev fulgt af andre godsejere. Alle blev de dog overgået af kongen selv, Frederik IV, der oprettede ikke mindre end 240 skoler på kronens ryttergods rundt om i landet.[8]

Skoler på Vemmetofte

Oprettelsen af alle disse skoler var ingen tilfældighed. De tre kongelige søskende og deres nære ven Carl Adolf Plessen var dybt religiøse, stærkt præget af pietismen. Den pietistiske lære havde i sit krav om personlig tilegnelse af kristendommen stillet krav til den enkeltes læsekyndighed og forståelse af den kristne lære. Dette medførte naturligt en øget interesse for opdragelse og undervisning, hvilket især i kredsen omkring de kongelige søskende resulterede i skoleinitiativer.

Den pietistiske lære

Den pietistiske undervisning søgte at gøre det muligt for almuen at læse bibelen selv, forstå de psalmer, der blev sunget i kirken og i det hele taget at kunne deltage i kirkens gudstjeneste.

Derudover havde undervisningen også et verdsligt mål. Det fremgår f.eks. af kongens direktiver til missionskollegiet.[9] I undervisningen af hedningernes børn skulle man drage omsorg for »hvorledes de (hedningerne) og deres Børn tillige med dem kunne komme til den sande Kundskap og Øvelse udi Kristendommen saa og i andre Videnskaber, Arbejde, Proffession og Tjenester være at underrette og naar de der udi nogen Dygtighed haver bekommet de derefter ock varde employeret«.[10]

Kristen opdragelse

Også i et af udkastene til Sophie Hedevigs skolefundats blev der ud over den kristne opdragelse lagt vægt på børnenes kundskabsniveau. Der stod: »... skal det være Os det kæreste og behageligste at fornemme hvis Vore Undersaatters Børn paa Vore Godser Frederiksdahl og Dronninggaard lade sig saa undervise og berede, at de selv kan komme til for bemeldte Dygtighed, at de igen kan være Skolemestere.«[11]

Verdsligt undervisningsmål

Fremhævelsen af det verdslige undervisningsmål i de nævnte eksempler vidner om en interesse for almuens kår, der ikke begrænsede sig til sjælens salighed, som det fremhæves af alle skolefundatser, men også omfattede dens materielle kår.

Af de kongelige søskende var det først og fremmest prins Carl, der viste denne interesse. Så snart han havde overtaget Vemmetofte og Højstrup godser i 1714 eftergav han godsets fæstebønder alle restancer til godset og hele landgilden for det år, for at hjælpe dem til at komme på økonomisk fode og for at kunne forbedre agerdyrkningen. Efter nogle år viste det sig imidlertid, at forholdene var om muligt endnu værre for bønderne, end før prins Carl overtog godserne, og han var klar over årsagen. Almuen var så uoplyst, at den ikke kunne gøre brug af hjælpen.[12] Det stod på dette tidspunkt klart for prins Carl, at han måtte arbejde på længere sigt, hvis han skulle komme bønderne til hjælp, og skolernes oprettelse er sandsynligvis en del af denne langsigtede plan.

I Sophie Hedevigs skolefundats for Søllerød[13] er kun den kristne

opdragelse fremhævet. Skolerne var oprettet ... »paa det Vores Undersaatters Børn kunde betids lære at kiende Gud, og i saa Maader legges een god Grundvold, hvorpaa Tid efter anden deres Christendom kunde bygges og samme til deres Siæles Beste, i deres Saligheds Sag grundfæstes.« Bestemmelsen om at godset alene skulle påtage sig den økonomiske byrde til skoleholdernes aflønning, så at beboerne blev fritaget for afgifter, synes at vidne om prinsessens omsorg for bondestanden.

Skolekommissionens forarbejde til skolernes oprettelse, skolebyggeri og fundats

Prinsessens skolekommission

Forarbejdet til Sophie Hedevigs skolefundats for Frederiksdal og Dronninggaard ser af de bevarede akter ud til at være begyndt i efteråret 1720. Prinsessen havde nedsat en kommission på tre medlemmer til at tage sig af dette spørgsmål bestående af hendes hofmester Hans Friedrich von Holstein, cand.theol. Christian Wendt, der var pagehofmester hos prins Carl, og landinspektør og sekretær Terkel Terkelsen. Christian Wendt havde i april 1720 sendt sit endelige forslag til en skolefundats for prins Carls skoler på Vemmetofte og Højstrup til Terkel Terkelsen.[14] Han gik derefter i gang med de praktiske forberedelser til indrettelsen af et skolevæsen på Frederiksdal og Dronninggaard. I november 1720 indsendte han sit »projekt« til Terkelsen efter at have undersøgt skoleforholdene ved begge godser.[15] Christian Wendt har tilsyneladende været den, der har taget mest umiddelbart del i forarbejdet til skolernes oprettelse, både for prins Carl og prinsesse Sophie Hedevig, medens Terkelsen har gennemlæst udkastene og er kommet med ændringsforslag. Wendt giver for hvert forslag udtrykkelig Terkelsen lov til at ændre i hans manuskript, hvilket er naturligt under hensyn til deres forskellige rang ved prinsens og prinsessens hoffer.

Wendts forslag, som han sendte til Terkelsen i november, henvendte sig direkte til prinsessen. Det er interessant, dels fordi det viser skoleplanerne på et meget tidligt tidspunkt, dels fordi det omtaler skoleforholdene ved godserne, som de var, inden fundatsen trådte i kraft, og dermed kaster lys over en periode af sognets skolehistorie, som man næsten intet kender til. Sophie Hedevig havde på dette tidspunkt endnu kun udtalt ønske om at oprette to skoler ved godserne, en skole for Frederiksdal og en for Dronninggaard. Ved at tage ud til godserne fandt Wendt, at der i Søllerød sogn allerede fandtes tre skoler, en i byen Søllerød, en i Nærum og en i Trørød.

Skoleholderne i Søllerød

Skoleholderen i Søllerød, Hans de Fine, havde tidligere været bådsmand. Han syntes ikke uflittig, skrev Wendt, og havde en kone, der forstod at omgås børnene på en venlig måde. Skoleholderen i Nærum, Frederik Sørensen, var en bonde på endnu ikke 40 år og forekom Wendt lovende. Trørøds skoleholder, Caspar Fideler, var en gammel mand, men rask, og Wendt mente, at han ville gøre sine ting godt. Han var tyskfødt og havde tidligere været løjtnant. Det havde ikke været muligt for Wendt at få et indtryk af skoleholdernes arbejde, da der kun i Søllerød var mødt nogle få børn i skole.

Skolerne før 1721

Skolerne var ikke degneskoler, men bøndernes egne foranstaltninger, og derfor må man formode, at børnene blev sendt i skole, når det passede ind i arbejdet. Wendts interesse for skoleholderne peger på, at man ikke var utilbøjelig til at ansætte de skoleholdere, der allerede fungerede i sognet. Wendt fandt, at der næppe kunne være mindre end tre skoler i sognet, og at de måtte ligge i de byer, hvor de lå i forvejen. Øverøds børn kunne som før søge skolen i Søllerød, hvor afstanden ikke var længere end fra dalen op til bjergets top. Holtes børn kunne søge skolen i Nærum, og Vedbæks børn måtte søge Trørød skole, selv om denne lå ca. 1/4 mil fra byen. Skolehuset i Nærum var dårligt og uegnet til undervisning. I Søllerød by blev skolen holdt i et hus, der tilhørte sognepræsten »Povel« (Poul Christensen Schultz).

Huset var ret godt, men manglede haveplads – og formodentlig tænkes også her på legeplads for børnene. Det eneste skolehus, som kunne bruges til det nyordnede skolevæsen, var skoleholder Caspar Fidelers fæstehus i Trørød. Wendt kom derfor til det resultat, at der behøvedes to nye skolehuse i Søllerød sogn.

På Frederiksdal gods var forholdene mere komplicerede. Frederiksdal bestod af to byer, Bagsværd og Virum, der lå langt fra hinanden skilt ad ved sø og skov. Desuden hørte byerne til forskellige sogne, Bagsværd til Gladsaxe sogn og Virum til Lyngby, der var et annekssogn til Gentofte. På grund af afstanden måtte der oprettes en skole i hver af disse to byer. Der var imidlertid ingen skolehuse at overtage her. I Virum havde sognepræsten i Gentofte, mag. Frideriks (Frederik Claussen Plum), holdt skole en tid, men den var gået ind igen, og i Bagsværd fandtes ingen skole, så at de, der ville sende børn i skole, måtte søge til Gladsaxe. I alt ville der således være behov for fire nye skolehuse ved godserne.

Wendts ændringsforslag

Et overslag, som Wendt havde ladet forvalteren ved Frederiksdal, Laurs Nielsen, udarbejde (det er gået tabt senere), havde vist, at et 6-fags hus af egetømmer udvendig og fyrretømmer indvendig med lervægge og stråtag, ville komme til at koste lidt over 122 rd. Beløbet for de fire skoler ville blive 491 rd. For at bøde på denne uventede udgift i forbindelse med skolernes oprettelse havde Wendt forespurgt i sognene, hvordan man ville stille sig til at betale skoleholderen en årlig ydelse, f.eks. 4 sk. for hver gårdmand og 2 sk. for hver husmand. Han havde fundet overvejende positiv indstilling fra beboernes side enten de havde børn eller ej.

Det var således et radikalt ændringsforslag, Wendt tilstillede prinsessen, et forslag, der fik helt andre økonomiske konsekvenser, end hun oprindeligt havde givet direktiver om. Laurs Nielsen sendte den 14. januar 1721 et brev til Terkelsen og vedlagde et projekt, som han havde gennemlæst og ændret i, samt et overslag over udgifterne til

skolebyggeriet.[16] Det vedlagte materiale mangler blandt skolearkivalierne, men projektet er formodentlig Chr. Wendts undersøgelse fra november 1720. Det ville være rimeligt, at godsets forvalter, der nøje kendte de stedlige forhold, fik til opgave at gennemgå dette og udarbejde et budget for byggeriet. Det havde han allerede gjort for Wendt tidligere, men åbenbart var det blevet nødvendigt med en ny beregning. Wendts forslag om at lade bygge fire nye skolehuse var i mellemtiden blevet godkendt, det viste et udkast til fundatsen fra december 1720.

Godsforvalter Laurs Nielsen

Brevet fra forvalteren tyder på, at han var blevet træt af projektet. Laurs Nielsen skrev således, at han nu kun ventede på, at den gode Jens Sørensen ville levere kortet fra sig, så at han kunne sende bud efter hr. Corfitz (form. en landmåler), der kunne komme til at tegne markskellene, så at »vi med det fortrædelige Værk kan komme til Endskab.« Fortrædelighederne kan vi kun ane – en ny beregning over omkostningerne var blevet udarbejdet, der var vanskeligheder med at få matrikelkortet udleveret, og selv var forvalteren ifølge brevet ikke rask.

Laurs Nielsens nye overslag satte fart i projektet, og d. 24. februar blev der indgået kontrakt med en tømrer fra Helsingør, Lars Svendsen, der påtog sig at lade opføre fire skolehuse for 170 rd. for hver skole eller 680 rd. for dem alle.

Byggeriet

Desværre savnes alle kilder, der kunne fortælle om byggeriet. Af fundatsen fremgår det, at skolehuset blev på 6 fag (ca. 55-75 m^2, alt efter husets bredde, der ikke er opgivet), hvoraf de 3 blev brugt til skolestue. Søllerød skole kan maksimalt have været ca. 9,3×7,4 m^2 = 75 m^2, da byggepladsen havde dette mål. Dertil kom en have på ca. 115 m^2. Trørød skole, der ikke blev bygget fra ny af, var den mindste på 5 fag. Prinsesseskolerne har været betydeligt mindre end rytterskolerne, der blev på 9 fag – ca. 110 m^2. Omkring skolehus og have blev der opsat stengærde og plantet aske.[17]

Skolefundatsens udformning

Ved siden af bestræbelserne på at ordne de praktiske detailler vedrørende byggeriet, arbejdede skolekommissionen på den fundats, de skulle udstede til skolerne.

Udkast

Den 28. december 1720 sendte Wendt et udkast til Terkelsen vedrørende en fundats for Frederiksdal og Dronninggaard.[18] Han havde læst det igennem og rettet i det. Det fremgår ikke, hvem der har udarbejdet dette første udkast, men det må formodes at være H. F. von Holstein. Udkastet er sprogligt enkelt i sin opbygning, og Wendt har, som han selv skriver til Terkelsen, kun foretaget sproglige ændringer i det. Det saglige indhold i udkastet bliver accepteret i alle enkeltheder, hvilket tyder på, at forfatteren har haft faste retningslinjer at gå efter fra de øvrige kommissionsmedlemmer.

Et renskrift af udkastet efter Wendts ændringer afslører imidlertid divergerende opfattelser mellem kommissionsmedlemmerne. Terkel Terkelsen foretog nemlig forkortelser i dette manuskript og noterede ændringer i marginen, der på flere punkter radikalt ændrede forslaget. Terkelsens udkast udgør forlægget til den endelige fundats af 5. april 1721. Fundatsen er tidligere gennemgået af arkivar Ellekilde i Søllerødbogen 1953 og er her vedlagt som bilag. Ved at sammenholde fundatsen med Terkel Terkelsens ændringer til de første to udkast kan vi få et indtryk af skolekommissionens efterhånden ændrede opfattelse af skolevæsenets udformning.

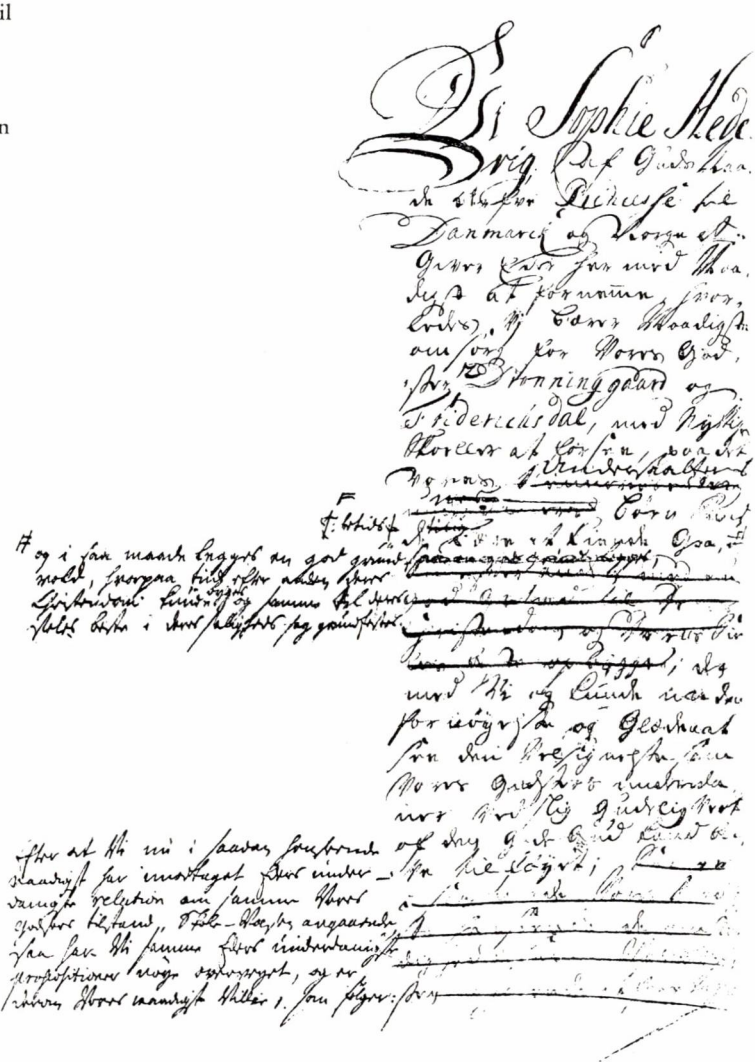
Skolefundatsen

Terkel Terkelsens ændringer

Blandt Terkel Terkelsens ændringer var flere af ren sproglig karakter, nogle var ubetydelige ændringer som f.eks., at en bænk eller kiste i skolestuen til opbevaring af skolebøgerne blev ændret til et skab, men ændringerne af beboernes økonomiske forpligtelser over for skolerne og af de krav, der blev stillet til skoleholderne, var væsentlige.

Wendts forslag i hans projekt til Sophie Hedevig fra november om, at alle beboere uanset børn skulle yde et lille pengebeløb til skoleholderen, voldte problemer i kommissionen. For at ikke nogen skulle blive for hårdt belastet af denne udgift på 4 sk. for gårdmænd og 2 sk.

Det første udkast til prinsesse Sophie Hedevigs skolefundats fra 1720 med rettelser i marginen foretaget af Christian Wendt. Rigsarkivet.

for husmænd, blev der i de første udkast bestemt, at forvalteren skulle udarbejde en liste over alle dem i sognet, der ikke kunne betale. Listen skulle attesteres af sognepræsten, og beløbet udredes af godset. Skolepengene skulle forvalteren inddrive hvert kvartal til skoleholderen, der skulle have 7 rd. 3 sk. Kun hvis skolepengene ikke slog til, skulle godset betale skoleholderen det resterende beløb. Det blev indskærpet, at forvalteren skulle holde sig til fundatsens intentioner og ikke belaste fattige folk.

Skolepenge

Fundatsens intention på dette punkt var, at »alting, som kan hindre den højst fornødne Skolegang, kan blive bragt af Veje og for Undersaatterne lettet«, og at »en Del af Vores Undersatter deres faderlige Pligt og Kierlighed imod deres Børn ikke skal forgiftes om de dertil har Raad og Leilighed«. Det principielle i denne tanke svarer ret nøje til, hvad prins Carl var kommet frem til vedrørende Vemmetofte fæstebønders landbrugsdrift, hvor han fandt, at bønderne ikke kunne administrere for stor økonomisk gavmildhed, men behøvede »hjælp til selvhjælp«.

Forældreløse børns skolegang

I konsekvens af denne indstilling i kommissionen – i hvert fald på dette tidspunkt – ville man også sikre de børn skolegang, der stod uden forældre. I udkastet hed det, »om saa hænde sig, at fattige Folk døer fra deris Børn, eller i andre Maader nogen forladte Børn paa Vores Godser befindes, de da ikke allene med fri Skollegang skal forsyhnes, men en og hos Skollemesteren hensættes, som noget wist for deris Kost og Klæder aarlig skal accorderes«. Det er påfaldende, at udkastet ikke bare forpligter godset, men også skoleholderne for at gennemføre skolegang til alle. Det har ikke været ualmindeligt, at skoleholdere har haft et ungt, forældreløst menneske boende hos sig. Denne har gået skoleholderen til hånde og fået kost, logi og undervisning i stedet. I de følgende tyve år findes to eksempler på dette i Søllerød sogn. Et sådant tilhørsforhold kunne være til glæde for begge parter. Udkastets bestemmelse derimod ville være blevet en vældig belast-

ning for skoleholderen, hvis han skulle have flere børn boende hos sig, ikke mindst fordi hans lille lejlighed knap var stor nok til en familie.

Både bestemmelsen om beboernes skolepenge og de forældreløse børns skolegang og ophold blev sløjfet af Terkel Terkelsen. Han slog fast, at godset selv skulle afholde udgifterne til skoleholderens løn, og han lod kun den bemærkning passere, at beboerne ad frivillig vej havde lov til at give noget til skoleholderne. Dette forenklede ganske givet administrationen af skolevæsenet, da forvalteren blev fri for hvert kvartal at kæmpe med genstridige bønder og føre regnskab med restancer, der uværgerlig ville være blevet resultatet af de første udkast.

Sognets beboere blev altså fritaget for at betale skolepenge for deres børns undervisning. Derimod skulle de transportere brænde til skoleholderne fra de kongelige skove, selv skære tørv til skolehusenes opvarmning, holde ler til reparation af huset og halm til tagtækning samt forestå vedligeholdelse af hus og gærde rundt om skolen.

Krav til skoleholdere

Terkelsen ændrede også radikalt de krav, som man stillede til skoleholderne. Han strammede den sproglige formulering og formindskede derved den stærke vægt, der i udkastet var lagt på det religiøse element i skoleholdernes karakter. Dette blev i de to første udkast formuleret således: Skolemestere skulle »kiende og elske Gud, have en ren og sund Begreb om Vor Herre Jesu salliggiørende Lærdom, og den samme bevahre i en reen Samvittighed, og ere beqvemme samme at lære andre«.

Endvidere ville man ifølge de første udkast ved ansættelse se på, om skolemestrene »... lefve ædruelige, maadelige, kydske, ydmyge og sagtmodige, om de beviser deris næstekierlighed, omgaaes med dem i Retfærdighed og Sandhed, om tienne og følge Gud i troe og tillid, saa haab og kierlighed, lydighed og taalmodighed, uden at søge denne Verdens baade (fordel) eller at have Sorg for dette timelige Lifs næring«. Den sidste bemærkning rummer en ret nødvendig egen-

skab, hvis skoleholderen skulle leve af den usle lærerløn på 30 rd.!

Terkelsens ændringer udtrykker i korthed, at skolemestrene skulle være ... »vel ... oplyste og funderet i deres Christendom« og ... »især at de er gudfrygtige, ærlige og uberygtede Personer ...« I det oprindelige forslag var der lagt større vægt på skoleholdernes gode forhold til børnene. Skoleholderne skulle have ... »den taalmodighed, de bør at overbære ungdommens skrøbeligheder med, og det fromme hiertelag, at de uden bitterhed omgaaes børnene og heller i godhed og kierlighed lokeer dennem til det Gode«. Denne passage er fjernet af Terkelsen uden på anden måde at præcisere lærerens forhold til børnene. Her som tidligere ser det ud til, at Terkelsen har været mere realistisk i sin bedømmelse af de krav, man kunne stille til befolkning og skoleholder end H. F. von Holstein og Chr. Wendt. Muligvis har Terkelsen ønsket at gemme en nærmere specifikation af de krav, man skulle stille til skoleholderne, til en særlig udstedt instruks.

Skoleholdernes kristelige dyder

Chr. Wendt og H. F. von Holstein lagde så stor vægt på skoleholdernes kristelige dyder, at de først i anden række så på deres nationalitet og kundskaber i det danske sprog ... »finder man dem (skolemestrene) saa beskaffet, saa har man ikke at see paa enten de ere indfødte eller fremmede, naar de allenest forstaar Landets Sprog og der udi kand undervise, enten de have studeret eller ej«. Terkelsen pointerer derimod, at skoleholderne skulle være istand til at »... med ren dansk Tungemaal undervise og læse i danske Bøger, og derhos kand skrive nogenledes god Skrift«. Samtidig overstregede han ejendommelig nok de øvrige kommissionsmedlemmers ønske om, at skoleholderen skulle kunne regne, hvilket betød en sænkning af kravene til skoleholdernes faglige niveau.

– og faglige niveau

Forældrene kunne ifølge de første udkast selv vælge, hvilken skole i sognet de ville sende deres børn i. Efter at de havde valgt, måtte de holde fast ved denne skole i mindst et år. Forslaget gav forældrene en

frihed, som i de fleste tilfælde ikke kunne bruges på grund af afstandene. Det blev også ændret af Terkelsen, således at børnene i de før nævnte byer skulle søge den skole, som de hidtil havde søgt.

Lærerinstruks

Fundatsen omtaler en instruks, der skulle udfærdiges for lærerne. Denne instruks har det desværre ikke været muligt at opspore. Den er kun omtalt i fundatsen, ikke i senere kilder. Er den blevet udstedt, er det i hvert fald ikke sket som forfatteren til det første udkast foreslog det, idet han mente, at instruksen skulle lægges ved fundatsen og »med den samme annammes og bevares«. Wendt kom med et ændringsforslag således, at instruksen skulle forelægges, når nogen ansøgte om et skoleembede, for at ansøgeren kunne afgive et løfte om at holde sig instruksen efterrettelig. Er instruksen blevet udstedt, er dette forslag formentlig blevet fulgt i praksis, selv om afsnittet blev sløjfet af Terkelsen. Instruksen har i så fald været opbevaret hos sognepræsten, som senere skulle følge den op ved sine besøg i skolen, og hos godsets forvalter og godsets herskab, da det var dem, der skulle give skolemesteren bestalling på embedet efter aflagt løfte.

Eksamen

Der har rådet en del usikkerhed blandt kommissionsmedlemmerne om det kapitel i fundatsen, der omtaler eksamens afholdelse i skolerne. Denne artikel er først blevet overstreget af Terkelsen, der i marginen gør opmærksom på, at kapitlet alligevel skal skrives ud. Artiklen bestemte, at den nedsatte skolekommission skulle foranstalte en »generaleksamen« i skolerne hvert år straks efter påske. Sognepræsten skulle inviteres med for at se, hvordan skoleholderen efterlevede instruksen, og hvor langt han var kommet med børnenes kundskaber. Ved eksamen skulle der bestemmes, hvilke af børnene der kunne dimitteres og antages til konfirmation. Oprindelig var det tænkt, at disse børn gratis skulle erholde en »nye Klædning« til en værdi af 5 rdl., men Terkelsen sløjfede forslaget.

Skolens nærmeste øvrighed

I fundatsen omtales ridefogden som skolernes nærmeste øvrighed.

Det er atter Terkelsens mening, der træder frem, idet han senere konsekvent kalder Laurs Nielsen for ridefoged. Denne blev dog i alle andre kilder benævnt godsforvalter.

Terkel Terkelsens indflydelse

På grundlag af Terkelsens håndskrevne ændringer til de første udkast ser det ud, som om han har øvet stor indflydelse på fundatsens endelige udseende. Terkelsen havde i 1719 været med til at udarbejde fundatsen ved Dronninglund og havde derfor en erfaring herfra at bygge på, men dette forhold gjaldt også H. F. von Holstein, der sandsynligvis forfattede det første udkast. Udelukket er det ikke, at ændringerne har været resultatet af drøftelser mellem kommissionens medlemmer, måske med Sophie Hedevig, prins Carl eller C. A. Plessen. Terkelsen var klar over, at hans ændringer til manuskriptet var forlæg til fundatsen, idet han tilføjer fundatsens formelle afslutning: »Og til des meere bekræftigelse haver wi dette med woris Prinsesselig haands betegning og hostrøgte Signet stadfæstet og bekræftiget, af det kongl. slot i kiøbenhafn d. ... 1721«.

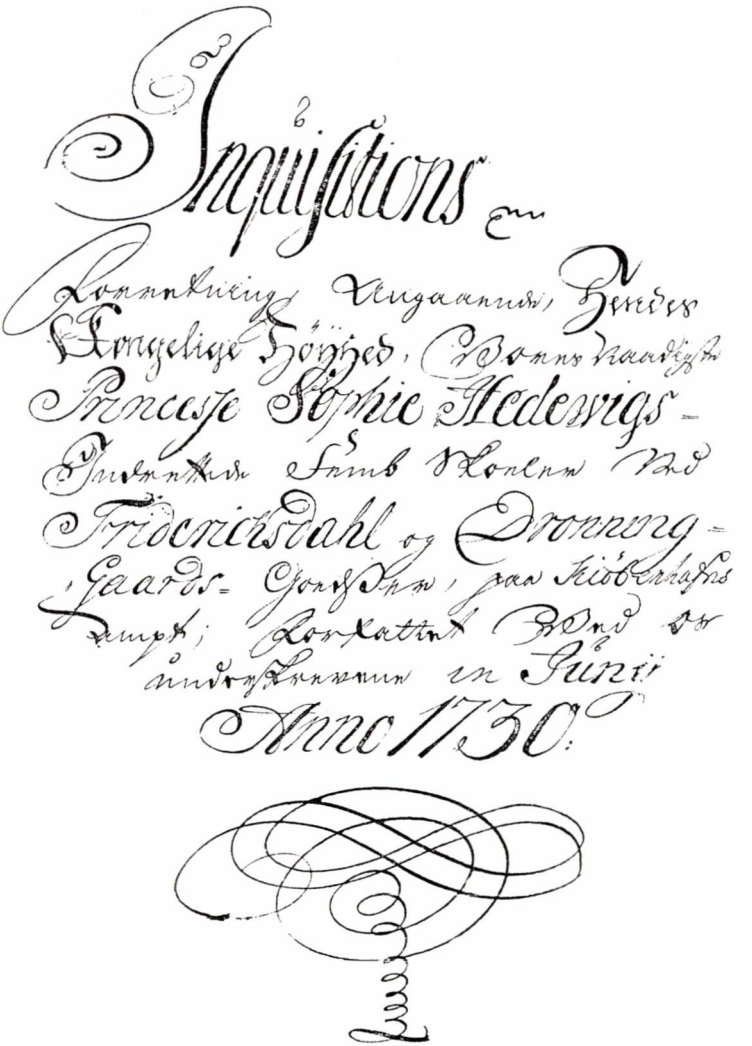
Sophie Hedevigs skolefundats, der blev udstedt den 5. april 1721, udgjorde fundamentet for Søllerød sogns skolevæsen helt frem til 1811, da det blev afløst af en ny skoleplan.

Skolernes udvikling i de første årtier

Blandt arkivalierne mangler næsten helt kilder, der kan oplyse noget om skolernes udvikling i de første år efter fundatsens ikrafttræden. To breve fra Laurs Nielsen fra 1722 viser dog, at forholdet ved skolerne i de første år ikke var det bedste. Han havde modtaget indberetninger fra skoleholderne om børnenes adfærd og kundskaber for de to første kvartaler af året. Hans konklusion var, at det var højst nødvendigt, at der blev holdt en inqvisition, d.v.s. en undersøgelse, ved skolerne for at se, hvorvidt børnene mødte op og for at straffe nogle af de mest

Forsømmelige forældre

Udformningen af forsiden til inquisitionsforretningen (undersøgelsen) fra 1730 over skolevæsenets tilstand vidner om den vægt, som man fra skolemyndighedernes side tillagde dette anliggende. Rigsarkivet.

forsømmelige forældre, »thi ellers ser jeg endel ikkun lidet agter eller skønner paa Hendes kongelige Højheds Naade, saavidt dette meget gudelige Verk angaar.«[19]

Inqvisitions-forretning

En sådan inqvisitionsforretning blev foretaget i 1730.[20] Den og enkelte bevarede breve fra godsforvalteren vedrørende skolevæsenet, samt nogle kilder fra Vemmetofte arkiv kaster i de følgende årtier enkelte strejflys ind over skolernes tilstand og skoleholdernes liv og virke.

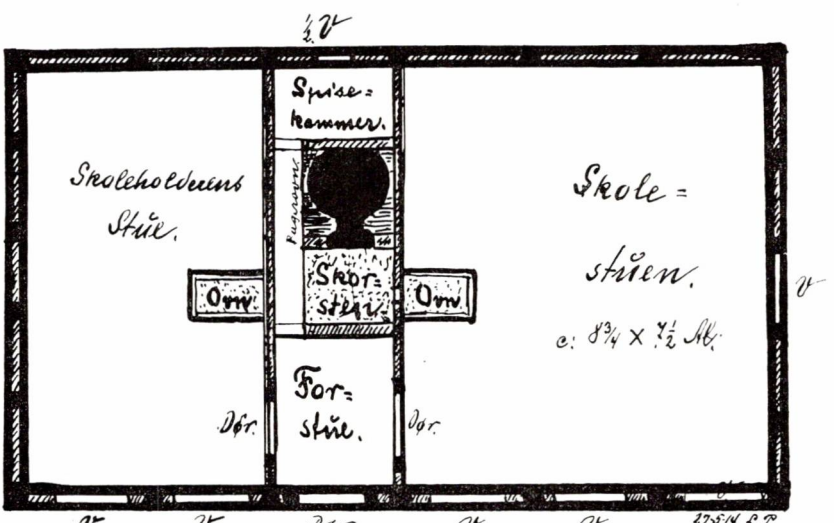
Søllerød skole

Skolen i Søllerød var ifølge inqvisitionsforretningen bygget på den belejligste bygningsplads ved søen. Lokalhistorikere har udfra denne bemærkning formodet, at skolen muligvis er en del af det nuværende Søbakkehus, der netop ligger ved Søllerød sø.[21] Skolehuset var i 1730 nyt og godt vedligeholdt, gulvet var belagt med brosten og loftet med brædder. I skolestuen fandtes som ved de øvrige skoler et langt bord med syv bænke, et skab med to hylder til opbevaring af skolebøgerne samt en jernkakkelovn, der bestod af fire plader stående på to træben, altså en bilæggerovn. Den stod ved væggen ind mod køkkenet og blev varmet op derfra. Af de bøger, der oprindelig var skænket til skolen, fandtes i 1730 12 Nye Testamenter, 36 katekismusbøger, 61 abc-bøger, 2 bibler og en Brochmands huspostil.[22] Disse bøger var endnu »ved magt«. Det var altså svundet gevaldigt ind blandt katekismusbøgerne, hvilket kom sig af, at de konfirmerede børn fik lov til at beholde et eksemplar, og bogbestanden var åbenbart ikke blevet fornyet hvert år, som fundatsen foreskrev. I skoleholderens stue fandtes kun et lidet bord, tre stole og et sengested, der var bekostet af godset. Søllerød skole var endnu betjent af Hans de Fine, der havde fungeret i Søllerød i 12 år, hvoraf de 9 ved den ny skole. Hans de Fine blev spurgt, om han havde noget at klage over vedrørende børnenes »Udeblivelse, eller videre Ondskab – – eller og over Børnenes Forældre, som fraholder Børnene deres idelige Skolegang og Læsning«. Hans de Fine fandt, at en del af børnene udeblev fra skolen »formedelst

Forældrenes Efterladenhed, at føre Børnene til Skole,« og Morten Bendtsen i Øverød blev nævnt som et slemt eksempel. De tilstedeværende bymænd blev ligeledes tilspurgt, om de havde noget at klage over vedrørende skoleholderen, men svarede benægtende.

Nærum skole

Ifølge inqvisitionsforretningen var Nærum skole, som skulle søges af børn fra Holte og Nærum, blevet bygget »på den belejligste byggeplads i byen«. Et matrikelkort fra 1811 viser, at skolen ikke lå langt fra gadekæret. Den blev bygget overfor nuværende Nærumgaards børnehjem, syd for Kirkevej. Også dette skolehus var godt vedligeholdt. Gulvet var her belagt med ler og ikke brosten. Inventaret i skolestuen og i skoleholderens stue var det samme som ved Søllerød

Rekonstruktion af en prinsesseskole foretaget af Laurits Pedersen for Statens pædagogiske Studiesamling. 1914.

skole, blot stod kakkelovnen her på en muret fod i stedet for på to træben.

Lærebogsbestanden var dårligere end i Søllerød, hvilket var ret naturligt, da Nærum by var den største af byerne og sandsynligvis også har haft de fleste skolebørn. Der fandtes 12 Nye Testamenter, 20 katekismusbøger, 40 stk. abc-bøger, to bibler og en Brochmands huspostil, som var brugelige, de øvrige bøger var slidte og ubrugelige. Frederik Sørensen havde været skoleholder lige siden skolen blev bygget. Oplysningerne om undervisningen er her fyldigere end ved Søllerød skole. Om vinteren kunne der være over 40 børn der søgte skolen, om sommeren, da de største blev brugt til markarbejde, ca. 16-18. Hverken Frederik Sørensen eller bymændene havde noget at beklage sig over. Af børnene kunne de ældste læse i bibelen og skrive og regne noget. Deres standpunkt ville ifølge inqvisitionsforretningen blive omtalt i en specifikation som desværre mangler blandt kildematerialet i arkivet. Det er interessant at konstatere, at børnene blev undervist i regning, selv om fundatsen ikke lagde vægt på regnefærdighed hos læreren.

Trørød skole

I Trørød blev skolen holdt i skoleholderen Caspar Fidelers gadehus, som ved skolens indretning blev fritaget for afgifter til jordebogen. Afgiften på 2 rd, 3 sk årlig blev udbetalt af godset. Ifølge et i Landsarkivet fundet skøde fra 1780'erne med vedlagt kort over blandt andet skolelodden, fremgår det at skolen lå øst for Trørødvej, omtrent på den plads hvor der i dag er placeret en postkasse mellem parkeringspladsen og tobaksforretningen i Trørød.[23] Der fandtes åbenbart i forvejen inventar i denne skole, da der i 1721 kun blev skænket skolebøger til skolen. De fleste af bøgerne var endnu i 1730 brugelige og ved magt.

Caspar Fideler fandt ikke, at han havde noget at udsætte på børnene, men han beklagede, at »nogle af Forældrene ikke som ske burde, lade deres Børn komme til Skole«. Børnene kunne nogenlunde svare

til deres kristendom og børnelærdom, nogle kunne læse i bibelen og skrive samt svare på spørgsmål i katekismussen. De tilstedeværende bymænd havde intet at beklage sig over.

Ved de to sidste prinsesseskoler underviste skoleholderne Frederik Rüberg i Virum i de seneste 6 år, og Niels Nielsen i Bagsværd skole. Han havde været der siden skolens start.

Katekismusbøger

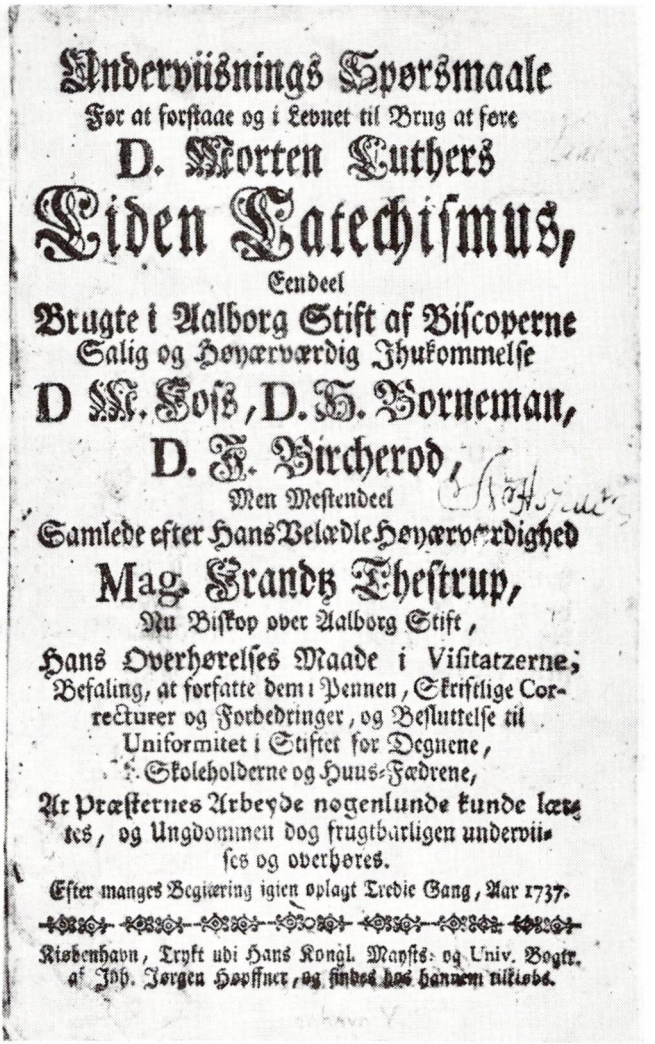
Desværre nævner inqvisitionsforretningen ikke navn på de lærebøger, der blev brugt i skolerne. Der fandtes flere katekismusbøger på denne tid, der blev brugt i landsbyskolerne. Fælles for dem alle var, at de var tykke og hart umulige at lære udenad for børnene. Poul Müller udtrykker det slående i en gennemgang af katekismussens historie: »Hukommelsen overlæssedes, men erkendelsen blev ikke fremmet og følelsen blev ikke varmet – men enden blev det.« Det sidste er ikke svært at tænke sig, hvis børnene skulle lære sætninger udenad som Müller giver eksempel på fra en katekismus: »I annammede ikke en Trældoms-Aand atter til frygt, men I annammede en sønlig udkaarelsens Aand i hvilken vi raabe: Abba, Fader. Rom. 8. 15.«[24] Pontoppidans katekismus var endnu ikke udkommet, men blev senere brugt i Søllerød sogn. Abc bøgerne blev ofte klæbet op på træbræt – såkaldte fibelbræt, for at holde længere. De blev i almueskolen brugt helt op mod det 20. århundrede.

Efter inqvisitionsforretningens fyldige omtale af skolehusenes og inventarets tilstand, svinder kildematerialet, så det er vanskeligt at kunne følge udviklingen. I en oversigt over Dronninggaards gårder og underliggende gods, der blev udarbejdet i 1735, da godset efter Sophie Hedevigs død gik over til Christian VI, beskrives skolernes tilstand som god.[25]

Skolernes bogbestand

I 1741 bad Laurs Nielsen amtmanden om at få en del nye bøger til hver af de fem skoler: 2 dusin abc-bøger, 2 dusin evangeliebøger, 1 dusin Nye Testamente, 4 dusin katekismusbøger og 2 dusin forklaringer enten Bornemanns eller Pontoppidans.[27] Den forholdsvis om-

For at fremme katekisationen i skolerne udgav Mag. Christoffer Mumme i 1721 denne bearbejdelse af biskopperne M. Foss', H. Bornemanns, J. Bircherods og F. Thestrups spørgsmål ved visitatserne, der brugtes i afskrift af lærerne. »Undervisningsspørgsmaal for at forstaa Dr. M. Luthers liden Katekusmus« udkom i flere oplag og blev brugt ved prinsesseskolerne i Søllerød.

Underviisnings Spørsmaale
For at forstaae og i Levnet til Brug at føre
D. Morten Luthers
Liden Catechismus,
Eendeel
Brugte i Aalborg Stift af Biscoperne
Salig og Høyærværdig Ihukommelse
D M. Foss, D. H. Borneman,
D. J. Bircherod,
Men Mestendeel
Samlede efter Hans Velædle Høyærværdighed
Mag. Frandtz Thestrup,
Nu Biskop over Aalborg Stift,
Hans Overhørelses Maade i Visitatzerne;
Befaling, at forfatte dem i Pennen, Skriftlige Correcturer og Forbedringer, og Besluttelse til Uniformitet i Stiftet for Degnene, Skoleholderne og Huus-Fædrene,
At Præsternes Arbeyde nogenlunde kunde lættes, og Ungdommen dog frugtbarligen underviises og overhøres.
Efter manges Begiæring igien oplagt Tredie Gang, Aar 1737.
Kiøbenhavn, Tryft udi Hans Kongl. Mayfts- og Univ. Bogtr. af Joh. Jørgen Høpffner, og findes hos hannem tilkiøbs.

fattende nyanskaffelse tyder på, at bogbestanden ikke var blevet udskiftet i lang tid. Desuden bad godsforvalter Laurs Nielsen om midler til at foretage forskellige små reparationer af skolehusene, som skoleholderne ikke selv kunne klare og som bønderne ikke var forpligtet til at foretage.[28] Det fremgår ikke af arkivalierne hvorvidt anmodningen er blevet efterkommet, men da godsforvalteren ikke gentager sin anmodning i de følgende år, er den sandsynligvis blevet det.

Undervisnings- og inventarkonto

I 1751 bad Laurs Nielsen om, at inventaret ved Søllerød og Virum skole måtte blive istandsat.[29] Han havde modtaget en anmodning om dette fra skoleholderne Christian Wasberg i Søllerød og Frederik Rüberg i Virum. Alle skoleholderne havde desuden klaget over, at skolebøgerne ikke var blevet kompletteret i mange år (formodentlig ikke siden 1741). Laurs Nielsen bad derfor, med Rübergs anmodning som eksempel, om 2 dusin psalmebøger, 2 dusin Nye Testamente, 2 dusin Pontoppidans forklaring, 3 dusin katekismusbøger, tre dusin evangeliebøger og tre dusin abc-bøger til hver af de fem skoler. Det er ikke udelukket, at der trods manglende omtale af regnebøger blev undervist i regning. Godset havde bare ikke forpligtet sig til at holde regnebøger til undervisningen. Af et senere brev fra godsforvalteren til amtmanden fremgår det, at han var blevet bedt om at indkomme med et overslag over, hvad det ville koste at istandsætte både inventar ved samtlige skoler samt over, hvad de begærede skolebøger ville koste. Også her mangler oplysninger om hvorvidt Laurs Nielsens begæring er blevet efterkommet, men det er tydeligt at amtmanden var interesseret i istandsættelse ikke bare ved Søllerød og Virum skole, men i samtlige skoler ved godserne. Denne anmodning var det sidste brev som godsforvalter Laurs Nielsen skrev vedrørende skolevæsenet i Søllerød sogn. Han døde i 1753 og hans efterfølger har ikke efterladt sig noget materiale om skolerne, som derfor næsten ligger helt i mørke indtil 1780'erne.

Skoleholdernes kår

Fra fundatsen ved vi, at skoleholdernes bolig var meget sparsomt møbleret med et sengested, et bord og tre stole. Dette var i hvert tilfælde, hvad godset bekostede. Skoleholdernes løn på 30 rd. årlig foruden bolig og brænde har næppe givet dem mere end til livets ophold. Ifølge en undersøgelse af Georg Hansen for Århus stift i det 18. århundrede,[30] kunne skoleholderens levevilkår nærmest sammenlignes med husmandens, hvis indtægter han beregnede til ca. 40 rd. årlig. Til forskel fra husmænd og mange skoleholdere i andre sogne, havde Søllerøds skoleholdere hverken jordlod eller kvæghold, som kunne have givet hjemmet en ekstra indtægt. I deres lille kålhave kunne de ikke have andre husdyr end nogle får, gæs og et par bistader. Mange skoleholdere drøjede på denne tid deres løn med et eller andet bierhverv som f.eks. skomager, murer eller daglejer, men kilderne siger intet om hvorvidt dette også var tilfældet i Søllerød sogn. Lad os se lidt nærmere på de skoleholdere, der virkede i sognet i de første årtier.

Caspar Fideler

Den tyskfødte, tidligere løjtnant, Caspar Fideler, der havde været skoleholder i Trørød allerede før 1721, døde i 1736. Af et brev fra Laurs Nielsen til stiftamtmanden fremgår det, at Caspar Fideler havde været sengeliggende det meste af tiden på sin alderdom og at undervisningen i 10 år var blevet varetaget af hans kone og en pige, der boede i huset.[31] Christian Wendt havde betegnet Fideler som en gammel mand allerede i 1720, men på dette tidspunkt var han endnu rask og i god vigør. Undervisningen har åbenbart ikke lidt skade ved skoleholderens sengeleje, fordi godsforvalteren betegner den som den bedste af de tre skoler i sognet. Mærkeligt nok omtaler inqvisitionsforretningen i 1730 ikke Caspar Fidelers svagelighed, hvilket kan afhænge af, at han endnu udadtil kunne forestå skolen. Ejendomsforholdet vedrørende skolehuset voldte efter Fidelers død problemer for Laurs Nielsen. En ny skoleholder skulle nu overtage skolen, der var enkens hus. I brevet bad Laurs Nielsen om, at enken og den unge pige endnu en tid måtte forestå undervisningen indtil der kom en person der kun-

ne »conservere« dem, »siden det var synd, at koenen i sin høje alderdom og piggen, som saa troelig og pligtig i 10 samplede aar med berømmelse har forestaaet skolen skulle nu reent gaae der fra«. Han forsikrede at amtmanden ved den forestående eksamen, ville blive fornøjet med skolen. Der havde allerede været en mand ude at se på skolen, og måske var det denne mand, som Laurs Nielsen håbede ville konservere de efterladte.

Det var ikke ualmindeligt, at efterfølgeren ægtede forgængerens enke, selv om aldersforskellen var stor. Her kan det have været den unge pige, Laurs Nielsen tænkte på.

Svend Nielsen

Den mand der fulgte efter Caspar Fideler hed formodentlig Svend Nielsen og var en ustuderet mand. Svend Nielsen er omtalt i en gejstlig oversigt fra 1740'erne, formodentlig udarbejdet før 1748,[32] men han er ikke senere omtalt i skolearkivalierne og det vides ikke, hvor længe han var skoleholder i Trørød.

Frederik Sørensen

Den første skoleholder i Nærum, Frederik Sørensen, var skoleholder der endnu i 1740'erne og døde ifølge Søllerød kirkebog i 1757.[33] Formodentlig var han skoleholder indtil sin død, en embedsperiode på 35 år.

Simon Michelsen Stenholt

Den mest omtalte af skoleholderne i denne første tid var skoleholderen i Søllerød, Simon Michelsen Stenholt, der efterfulgte Hans de Fine i 1732. Når han er kendt, er det på grund af hans opgør med de gejstlige myndigheder i 1734, hvilket førte til gejstlig proces mod Stenholt og endte med hans afsked.

Stenholts opgør med de gejstlige myndigheder er ikke bare kirkehistorisk interessant, men også af interesse for skolehistorien, idet korrespondancen mellem skolens myndigheder om sagen giver et sjældent indblik i myndighedernes arbejdsområde.

Sagen er omtalt både i Kirkehistoriske Samlinger 1781-82 og i Søllerødbogen 1953. I Vemmetofte arkiv findes flere breve i sagen mod Simon Michelsen Stenholt, som f.eks. breve til og fra forvalter Laurs

Nielsen og Stenholts originalbrev til provst Morten Reenberg. Sandsynligvis er det prinsessens hofmarskal Engelke Bülow, der har fået disse breve tilsendt fra de gejstlige myndigheder. Han var efter prins Carls død gået over i prinssessens tjeneste og opholdt sig på Vemmetofte. Af biskop Worms breve fremgår det, at biskoppen havde taget kontakt med Bülow og amtmanden over Københavns amt, Johan Ludvig von Holstein, for at blive enig med dem om, hvordan sagen skulle gribes an mod Simon Michelsen Stenholt.

Simon Michelsen Stenholt, der var yderliggående pietist på et tidspunkt, hvor de gejstlige myndigheder endnu ikke tolerede hans standpunkter, tørnede først sammen med provsten over Sokkelund herred, Morten Reenberg. Denne var en afgjort modstander af pietismen, og dette lagde han ikke skjul på, da han visiterede i Søllerød kirke i oktober 1734. Her talte han om pietisterne som dem, der ville indføre en ny lærdom, der fik folk til at tvivle på deres salighed og være bedrøvede overfor døden, hvilket han rent ud kaldte en djævelsk lærdom. Simon Michelsen Stenholt følte sig efter visitatsen foranlediget til at korrekse provsten i et langt brev, der indeholdt mængder af bibelcitater. Et uddrag af brevet kan give et indtryk af skoleholderens respektløse holdning overfor sin foresatte og af en mand, der følte sit værd som skoleholder i sognet:

En djævelsk lærdom

Brevet til den højlærde provst fra hans »ydmyge og ringe tjener«

»Højærværdige og Højlærde Hr Provst. Eders Højerværdighed vilde ikke ugunstig anse, at jeg, som den ringeste af Lærerstanden udi Eders Provsti, understaar mig at skrive Eders Højærværdighed noget lidet til angaaende Eders Visitation her i Søllerød Kirke Søndagen efter Trinitatis indeværende Aar. Aarsagen som dertil bevæger mig, er denne, nemlig at eftersom jeg af mit Høje Herskab, Hendes Kongelige Højhed Prinsesse Sophia Hedevig, allernaadigst er antaget og betroet til at lære en del af de samme Børn og Ungdom, som Eders Højærværdighed bemeldte Tid havde at overhøre og katekisere med, saa kan og tør jeg ikke andet, saafremt jeg i det fald skal beholde en

god og rolig Samvittighed, end foredrage Eder nogle af de Lærdomme og Spørgsmaal til Eftertanke, som samme Gang af Eder bleve fremførte, eftersom nogle af de samme saa vidt jeg kan se og forstaa af Guds Ord og vor Katekismus, var imod Guds Sind og Mening i Hans aabenbarede Ord, og jeg derfor umuligt i saa vidt kan vare enstemmig med Eders Højærværdighed i Lærdommen. Derfor kan og bør jeg heller ikke tie stille dermed, eftersom min Lærdom og Undervisning til bemeldte Børn og Ungdom paa saadan maade bliver unyttig og spildt, og de arme forblindede og vankundige iblandt dem blive mere bestrikkede i deres syndige Sikkerhed til deres Sjæles Fordærvelse og Ulykke, og det af denne Aarsag, at de tror langt mere Deres Højærværdighed, som deres Højlærde hr Provst, end de tror mig, deres foresatte ringe Skoleholder, i hvor tydelig jeg endog ved Guds Naade stræber at aabenbare dem deres egen Vildfarelse baade i deres Tro og Levned, efter Guds Ord og vor Katekismus Indhold.« Og Stenholt sluttede sit lange brev: »Gud give, at I i Kærlighed vilde annamme det efter Guds aabenbarede Ord, og nøje eftertænke det imellem Gud og Eders egen Samvittighed, og lade, det tjene til Forbedring baade for Eder selv og for andre.«[34]

Simon Michelsen Stenholts vældige engagement som brevet vidner om, hans fordømmende holdning og hans klippefaste tro på sine egne standpunkter, har sikkert ikke gjort religionstimerne i skolen behagelige for børnene, der nok havde andet i hovedet end sjælens fordærv og livet efter døden. Han var rystet over, at provsten i kirken kunne smile, da børnene ikke svarede korrekt på de tilstillede spørgsmål.

Stenholts afskedigelse

Det var alligevel ikke brevet til Reenberg, der førte til Stenholts afskedigelse.[35] Den egentlige årsag til denne var nogle provokerende udtalelser om kirkelige handlinger af en 15 års dreng, der i to år havde boet hos skoleholderen. Drengen, der hed Jørgen Nielsen, havde søndagen efter Reenbergs visitats, åbent under gudstjenesten udtalt sig nedsættende om de hellige sakramenter, bl.a. fandt han det menings-

løst at døbe spædbørn, som ikke havde nået at vokse til forstand og lært noget forinden. Til en jævnaldrende pige i byen, der skulle gå til konfirmation, havde han nogle dage senere – ifølge vidner – sagt, at hun lige så godt kunne gå til et svinetrug.[36] Ingen var i tvivl om, hvorfra drengen havde sine synspunkter. Sognepræsten Anders Jensen Cramer indberettede »den forargelige hændelse i Søllerød kirke« både til godsforvalter Laurs Nielsen og til biskoppen. Via Vemmetofte arkivalier og en kopibog over biskoppens breve er det muligt at følge sagens gang.

Laurs Nielsen søgte den 2. november at forhøre skoleholderen og drengen, men de mødte ikke op til aftalt tid. Herefter forbød Laurs Nielsen bønderne at sende deres børn i skole hos Stenholt indtil sagen var afsluttet.[37]

Biskop Worm

Biskop Worm fandt at det burde være stiftamtmanden, der tog sig af dette spørgsmål og tog derfor kontakt med denne. Amtmandens svar kendes ikke, men det blev biskoppen der beordrede sognepræsten A. J. Cramer til at holde forhør over skoleholderen og drengen.[38]

Cramers forhør fandt sted i præstegården den 12. november. Til stede var bl.a. Laurs Nielsen, præsten over Gladsaxe sogn C. H. Bertelsen og degnen i Søllerød, Aaskov. Det fremgik af forhøret, at hverken drengen eller skoleholderen var til at tale til rette. Derfor blev skoleholderen samme dag afskediget fra sit embede.[39]

Biskop Worm satte sig i forbindelse med Bülow så snart han havde fået Cramers indberetning om det negative resultat af forhøret.[40] Brevet er interessant fordi det viser begrænsningen i den kirkelige administrations beføjelser mod undersåtter på de kongelige godser i en sag af denne art. Brevet viser endvidere, at kongen personlig havde grebet ind, hvilket kan synes overraskende da Sophie Hedevig endnu levede og stod som skolernes højeste myndighed.

Christian VI griber ind

Brevet lød: »Efter sidste Aftale gifver ieg mig den ære at sende Deris Exellence forretningen mod Simon Steenholt og Drengen Jør-

Jørgen Nielsen tvangsforflyttes

gen Nielsen. End i gaar aftes blev mig bekiendtgiort hvorledes Deris kongelige Majestæt gierne allernaadigst seer den bemeldte Dreng Jørgen Nielsen vorder i Christianshavns Børne-huus til arbejde og Undervisning indsat, men som ieg ej haver Magt, nogen af Deris Kongelige Højhed, min Naadigste Prinsesses Gods at lade bortføre, det og vilde gifve alt for stor Opsigt, om ieg skulde sende bud og nogen ud at afhente Drengen, saa beder ieg instændigen og hierteligen Deris Excellence vilde hafve den godhed og beordre forvalteren ofver Frederiksdal Gods at lade bemeldte Jørgen Nielsen i al stilhed med en Vogn henføre til Christianshafns Børnehus, hvor hand strax vorder imodtaget naar tillige med ham indesluttede Ordre til cassereren sammesteds vorde leveret ...«

Vedlagt fulgte følgeseddelen til kassereren: »Saa snart denne Ordre vorde dem leveret vilde de strax til taalelig arbeid og forpleining i Christianshafns Børne-huus imodtage Drengen Jørgen Nielsen, som blifver hidbragt fra Frederiksdal Gods, naar hand der er indkommet vilde de mig det forstændige« (underrette).

Samtidig sendte biskoppen et brev til Cramer med en ordre om, at denne på trods af skoleholderens afskedigelse skulle indkalde Stenholt til nye møder hvor denne skulle undervise Stenholt i Guds ord og prøve på at få ham væk fra sine vildfarelser. Den egentlige udsteder af denne ordre fremgår af brevets slutning: »Jeg bærer ingen tvifl at jo Deris Velværdighed hertil findes saa meget mere villig som Deris kongelige Majestæt sielf allernaadigst hafver befalet at det skal skee ...«[41]

Det er ikke utænkeligt, at det er biskoppen der har påvirket Christian VI til det tagne standpunkt. Worm udtalte i det første brev til amtmanden om sagen, at han fandt det rimeligt, at Jørgen Nielsen blev sendt i børnehuset.

Det er givet at det har været magtpåliggende for både Christian VI og biskoppen at forhindre en spredning af sådanne meninger som Sten-

holt stod for. Lidt mærkeligt forekommer det at være, at Jørgen Nielsen måtte sone sine udtalelser i børnehuset medens Stenholt ganske vist blev afskediget fra sit embede, men ikke forhindret i at fortsætte sin lærergerning andetsteds. Biskoppen var i sit brev endda ikke sikker på om Stenholt endnu var i sognet.

Simon Michelsen Stenholts efterfølger var formodentlig en studeret mand, Bertram From Wiils. Han omtales i den gejstlige indberetning fra 1740'erne som skoleholder i Søllerød.

Mathias Hoffvinghoff

Søllerød skoleembede blev vacant i 1748. I den anledning henvendte Laurs Nielsen sig til amtmanden for at anbefale en formentlig ustuderet mand, der hed Mathias Hoffvinghoff til ny skoleholder.[42] Laurs Nielsen havde kendt vedkommende fra barnsben og kunne give ham det bedste vidnesbyrd med hensyn til hans levned. Han havde samtidig bedt sognepræsten Fr. Henrik Jensen Schade om at eksaminere Hoffvinghoff for at se, om han også var duelig nok til embedet. Hr. Schade havde imidlertid allerede selv sendt en anbefaling til provsten både vedrørende Hoffvinghoff og en anden person, der havde søgt stillingen. Laurs Nielsen bemærkede hertil, at sognepræsten havde udtrykt frygt for den anden person, der var et ganske ungt menneske »formedelst de voxne pigebørn som skulle læse til confirmation«. Matthias Hoffvinghoff fik ikke stillingen i Søllerød, men livnærede sig i de følgende år under kummerlige forhold som skoleholder i Lundtofte.

Christian Wasberg

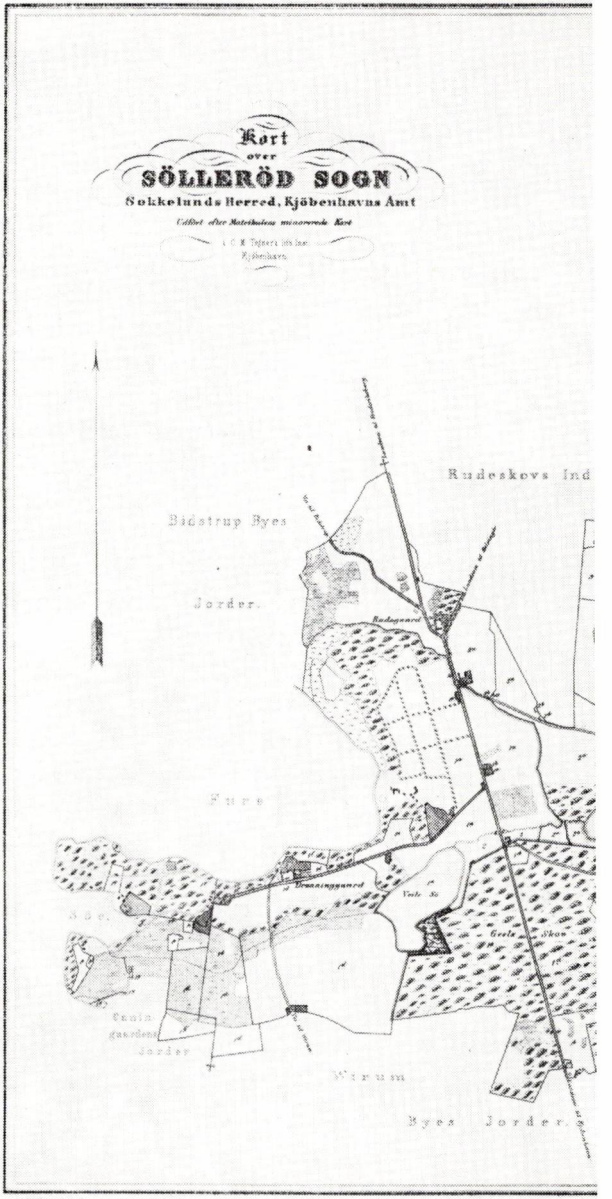
Den ganske unge lærer, der blev ansat i Søllerød 1748, var formodentlig Christian Wasberg. Denne var i hvert tilfælde skoleholder der før 1753, da Schade gik af. Wasberg bliver i 1759 omtalt i et brev fra sognepræst Herman Treschow der efterfulgte Schade. Brevet kaster lys over et problem som gennem århundreder har gjort sig gældende for skoleholdere, nemlig skoleholderens vanskelighed ved at kunne balancere mellem den jævne almue og sognepræsten som hans nærmeste, gejstlige foresatte. Treschows brev afslører, at der har rådet et

Forholdet mellem skoleholder og sognepræst

meget dårligt forhold mellem Schade og Christian Wasberg. Baggrunden for Treschows brev var, at Christian Wasberg havde søgt biskoppen om en attest. Da biskoppen lå inde med en ufordelagtig indberetning fra hr. Schade om Wasbergs personlige forhold og undervisning, ønskede biskoppen at få denne efterprøvet hos Schades efterfølger. Treschow havde i modsætning til Schade det bedste forhold til Christian Wasberg, der i et par år havde spist hos sognepræsten og læst højt for ham i mørke vinteraftener, da Treschow på grund af sit svage syn ikke tålte at læse i aftenbelysning.

I brevet fortalte Treschow: »Jeg har aldrig kunnet mærke ringeste tegn til nogen grov og vitterlig og fortsættelig Last, hands Fod er i al den Tid (som Treschow havde været sognepræst) ikke kommen i Kroen, hvor hands Vej muelig før min Tid har søgt, som jeg af andre har kunnet spørge, dog ikke for at spise og drikke men for at have Compagni (selskab), og saadant har jeg maattet anse som fra Ungdoms Daarlighed og Uforsigtighed af ham, og en Følge af den Foragt hvormed hands daværende Præst omgikkes ham. Thi man kan aldrig hværre gøre et ungt Menneske nedrig, uordentlig og liderlig end ved at foragte ham og nægte ham Omgang med dem hvis Omgang opmuntre ham om ikke til sand Gudsfrygt og Dyd saa dog i det mindste til en udvortes Skikkelighed og Velanstændighed. De unge Mennesker er derfor Medlidenhed værd for slige Superieurer (øvrighedspersoner), der sætte al deres Myndighed i dette ene for at omgaaes dem med Foragt, at see og tale aldrig med dem uden for at skiende paa dem og vise Bitterhed mod dem. At hand har været forsømmelig udi sit Embede kand jeg lige saa lidt sige, thi i mine Tanker kand en Skoleholder i sin største Flittighed være forsømmelig, og en anden skiøndt hand en og anden Gang baade selv tager sig Frihed og unde sine Disciple samme, dog alligevel være flittig, naar hand gør det derimellem med Flid, og dette sidste har jeg ganske vist fundet for Christian Wasberg. Det jeg allene har haft at udsætte paa ham, og fundet Aarsag til

Et sognekort over Søllerød sogn fra ca. 1869 kan give et indtryk af de store ubeboede områder, der også fandtes i sognet i 1700-tallet. Skolevejen var lang og øde for mange skolebørn. Nærum skole søgtes af børn fra Nærum og Holte, og indtil 1811 også af børn fra fabrikkerne i Stampen og Strandmøllen. Søllerød skole søgtes af børn fra Øverød, Søllerød og fra fabrikken i Ørholm, medens Trørød skole søgtes af børn fra Trørød og Vedbæk. Matrikelarkivet.

Smedstrup
Byes Jorder.
Sandbjerg Byes
Jorder.
Øre
Sun-
det.
TRYGGERØD
HOLTE
NÆRUM
BØLLERØD
Jægersborg Dyrehave i Lyngbye Sogn.
Lundehofte Byes Jorder.

at laste ham for, er at hand mangler den Sagtmodighed og Langmodighed som udfordres af en Skoleholder...«[43]

Henrik Jensen Schade, der fik denne negative karakteristik af Treschow, var sognepræst i Søllerød fra 1746-53. Han har ikke fået noget godt eftermæle. I en samtidig publikation blev der blandt andet sagt om Schades fader, at denne »var lige saa ubehagelig, stridslysten og trættekær som Sønnen.« Schade skulle ifølge samme kilde være blevet fjernet fra embedet i Søllerød mod sin vilje og flyttet til Rødby i 1753.[44]

Treschow viste både i sit syn på undervisningen og på forholdet til sognepræsten sjældent god forståelse for lærerens situation og i hans embedsperiode fra 1754-1774 må der have været en reel mulighed for et godt forhold mellem sognepræst og skoleholderne i sognet. Forholdet til sognepræsten var meget afgørende for skoleholderne idet denne som også Treschows brev viser det, havde mulighed for at udnytte sine kanaler til myndighederne og kunne chikanere en ilde lidt skoleholder.

Karakteristisk for det sparsomme materiale om skolernes første 30-40 år er, at skoleholderne og skoleholdernes problemer belyses ud fra myndighedernes omtale af dem. Skoleholdernes breve til myndighederne har det ikke været muligt at finde. Kun i Simon Michelsen Stenholts brev til Morten Reenberg har vi et vidnesbyrd fra skoleholderen selv, der kan give et indtryk af dennes personlighed. Ingen skifteprotokoller har kunnet fortælle om hvordan skoleholdernes hjem så ud og hvilke bøger de evt. har ejet. Ingen kilder har foruden inqvisitionsforretningen omtalt skolebørnene. Alligevel har arkivalierne kastet så meget lys over skolerne, at vi i grove træk kan følge udviklingen.

Skolevæsenets administration

Prinsesseskolerne var ifølge den kongelige fundats af 1721 underlagt Dronninggaard og Frederiksdal godser med prinsesse Sophie Hedevig som øverste myndighed. Da godserne efter hendes død faldt tilbage til kronen, blev de betragtet som kongelige skoler i lighed med rytterskolerne. Rentekammeret var skolernes centrale myndighed. Her blev alle økonomiske spørgsmål afgjort. Den formidlende instans mellem rentekammeret og den lokale bestyrelse ved skolerne var amtmanden. Han fik alle spørgsmål tilsendt fra rentekammeret vedrørende skolebygningernes vedligeholdelse, skoleholdernes lønforhold og retsforhold. Desuden tog han sig af udnævnelser af skoleholdere. Skolernes nærmeste lokale myndighed var godsforvalteren. I over 30 år efter skolernes oprettelse blev denne stilling varetaget af Laurs Nielsen. Han skulle våge over, at skoleholderne fik deres retmæssige løn som fundatsen foreskrev. Som regel var det ham, skoleholderne henvendte sig til, hvis de havde noget at klage over vedrørende vedligeholdelse af skolehuset eller komplettering af skolebøger. Godsforvalteren indberettede alle skolespørgsmål til amtmanden.

Rentekammer

Amtmand

Godsforvalter

I Sophie Hedevigs tid stod Terkel Terkelsen, hendes godsinspektør, i nær kontakt med skolerne. Også hendes hofmarskal, Engelke Bülow, havde et vist tilsyn med skolerne. Engelke Bülow underskrev sammen med Terkel Terkelsen inqvisitionsforretningen i 1730. I sagen mod Simon Michelsen Stenholt var det marskal Bülow, biskoppen havde kontaktet sammen med amtmanden for at drøfte, hvordan sagen skulle gribes an. Både Bülow og Terkelsen fik andre stillinger efter Sophie Hedevigs død og fik ikke mere at gøre med Søllerød sogns skolevæsen.

Efter forvalter Laurs Nielsens død i 1753 blev stillingen som godsforvalter underlagt amtsforvalteren, der bestyrede de kgl. godser i hele amtet og stod for skatteopkrævning til kronen. Det er klart, at forvaltningen af skolerne ved Dronninggaard og Frederiksdal må

Amtsforvalter

have været sekundær i forhold til alle øvrige funktioner, og i ca. 20 år findes næsten intet materiale om skolerne i amtsforvaltningens arkiv. Fra 1773 var embederne atter skilt ad således, at en godsforvalter Nordenberg bl.a. tog sig af spørgsmål vedrørende prinsesseskolerne. Kronens gods i amtet stod under amtsforvalter Povlsen, medens ryttergodsets sessionsspørgsmål blev varetaget af regimentsskriver Nørager. I denne tid er kildematerialet om skolerne betydelig fyldigere end før. I begyndelsen af 1790'erne ser det ud til, at forvalter Nordenberg fik nye opgaver, muligvis overtog han en del af regimentskriverens embede, da denne fra 1791 tillige varetog amtsforvalterposten. Det blev nu fortrinsvis amtsforvalteren, som tog sig af vedligeholdelsesspørgsmål for prinsesseskolerne.

Ved siden af de statslige myndigheders tilsyn med økonomiske spørgsmål varetog de gejstlige myndigheder tilsynet med skoleholderens undervisning og personlige levned samt børnenes kristne opdragelse. Det gejstlige tilsyn var det samme ved prinsesseskolerne som ved landets øvrige skolevæsen. Fra fundatsen ved vi, at sognepræsten skulle besøge skolerne ved eksamen for at se, om undervisningen gik godt. Sognepræsten skulle også eksaminere ansøgere til lærerembederne. Når provsten og biskoppen visiterede i sognets kirke skulle skolebørnene møde op og blive overhørt i deres kristendom.

Sognepræst

Provst

Biskop

Biskoppen stod som den øverste myndighed i det gejstlige tilsyn. Til ham blev alle indberetninger fra sognepræst og provst tilsendt. Det er ikke helt klart, hvilken indflydelse biskoppen havde på lærernes ansættelse ved de kongelige godser. Det er naturligt, at de gejstlige myndigheder har været interesseret i, hvem der fik et bestemt skoleembede, og tit blev der stillet forslag til biskoppen fra sognepræsten om en bestemt kandidat. Sandsynligvis har der rådet et vist samarbejde mellem biskop og amtmand i dette spørgsmål.

I 1806 ændredes tilsynet ved prinsesseskolerne radikalt efter at det provisoriske reglement for almueskolen var trådt i kraft. Det proviso-

Amtsskole-direktion

riske reglement for almueskolevæsenet blev udstedt som en forsøgsorden på øerne. Den ledte frem til skoleloven af 1814. En ny tilsynsmyndighed, der vil blive omtalt i et senere kapitel, blev oprettet. Amtsskoledirektionen bestod af amtmanden der repræsenterede statsforvaltningen og en særlig udnævnt amtsprovst som gejstlighedens repræsentant. Skoledirektionen tog initiativ til spørgsmål, der både vedrørte skolernes materielle kår, undervisningen og ansættelse af lærere.

Skole-kommission

Forvalterens lokale ledelse af skolerne blev samtidig overtaget af sognets skolekommission, hvor tre af sognets beboere fik sæde ved siden af sognepræsten og en skolepatron. Skolekommissionen skulle føre tilsyn med undervisningen og tage sig af mulkteringsspørgsmål, lærebøger m.v. Skolernes øverste myndighed var i endnu ca. 15 år rentekammeret og kongen. Dette forhold blev ændret efter at rentekammeret havde ladet opbygge helt nye skolehuse, der blev betalt af den kgl. kasse og derefter overdraget sognets beboere. Dermed overtog Danske Kancelli skolernes øverste myndighed.

Danske Kancelli

Søllerød sogn i 1700 tallet

Arvefæste

Søllerød sogn hørte som før omtalt under Dronninggaard, og bønderne var fæstebønder ved godset. I 1766 blev de arvefæstere med faktisk ejendomsret til gårdene mod at betale den samme landgilde, som tidligere: 1 rd/td hartk. og mod at gøre noget hoveri. Arvefæstet blev oprettet efter at det meste af ryttergodset var blevet solgt fra kronen. Kong Christian VII ønskede at følge enkedronning Sofie Magdalene, som nogle år tidligere havde givet arvefæste på Hørsholm.[45]

I slutningen af 1600 tallet var der i sognet ca. 42 gårde. Af byerne var Nærum den største med ca. 12 gårde. I 1770'erne havde sognet ca. 35 hele og halve gårde og af matrikelkortet fra 1811 fremgår det,

Fastboende befolkning

at der lå omkring 5-6 gårde i hver af de 6 byer, Søllerød, Øverød, Holte, Nærum, Trørød og Vedbæk. Fra folketællingen i 1769 ved vi, at der har været ca. 1100 mennesker i sognet, 30 år senere var antallet lidt over 1600.[46] Tallene over gårde og mennesker omfatter ikke den voksende strøm af sommergæster, der dels lejede sig ind hos den stedlige befolkning, dels købte huse og gårde, som de indrettede til lysthuse. Denne strøm havde allerede gjort sig mærkbar i midten af 1700-tallet, hvor det blev moderne blandt Københavns embedsmænd, diplomater og større handelsmænd at bo her ude i kortere eller længere tid. Det var i en tid, hvor man søgte ud til de idylliske landlige miljøer,

Sommergæster

længe før man fandt nye mål ved landets badestrande. Blandt de kendte personer, der på denne måde blev bosiddende i Søllerød en del af året var forfatteren Bolle Willum Luxdorph, der i midten af århundredet gav værdifulde glimt af livet i Søllerød i sine berømte dagbøger. Han ejede en lystgård i Nærum, vest for gadekæret. Luxdorph må have givet sig god tid til sine promenader i omegnen. I 1758 noterede han således: »Fra Nærum til Frydenlund har jeg 3544 skridt og til Søllerød ad gangstien 3867.« Samme år bemærkede han den 30. januar: »Ober-Cammer-Herren dør. Hans årlige pension skal have været over 12000 Rd.«[47] Oberkammerherren var Carl Adolf Plessen, Sophie Hedevigs gode ven og en af initiativtagerne til de mange skolers etablering i begyndelsen af 1720'erne. Historikeren P. F. Suhm havde en lystgård i Øverød hvorfra han besøgte sine venner Luxdorph og Herman Treschow, konferensråd Rheder på Ørholm, Kofoed Ancher i Søllerød og Christian Colbjørnsen i Nærum.[48] Selv modtog han her ofte besøg af sin gode ven Langebek, der også tog rundt og besøgte de andre. Selv om disse personer aldrig kom i direkte berøring med sognets skolevæsen fandt f.eks. Suhm det nødvendigt og gavnligt at

Samtidige beretninger om befolkningen

understøtte en fattig skoleholder med sine egne midler.[49]

Sognets fastboende befolkning findes der ikke mange oplysninger om. Derimod findes der to samtidige beretninger om befolkningen i

Amtmand Niels Gersdorff 1740

Sognepræst Joachim Junge 1798

Københavns amt og i Nordsjælland, der ganske vist generaliserer befolkningens karakteregenskaber, sæder og skikke, men alligevel kan give et indtryk af hvordan man fra øvrighedens side så på almuen i amtet. Den første beretning er nedskrevet i 1740 af amtmanden over København amt, Niels Gersdorff, eller muligvis af dennes amtforvalter.[50] I beretningen siges det, at almuen nok er om sig for at fortjene noget, men ikke tragter efter at samle sig noget for længere tid. De ønsker ikke at forbedre deres agerdyrkning med nye metoder, men lader alt blive ved det gamle og anser den for største dåre, som ønsker at prøve andre metoder end de kendte. Det er årsag til, siges det i beretningen, at der blandt almuen næsten ingen særlige kunstnere eller håndværkere findes, som ikke beskæftiger sig med de helt nødvendige fornødenheder. Almuen var meget forfalden til brændevin og tobak, og de fleste af mandfolkene kunne ikke køre forbi en kro uden i det mindste at gå ind for at tænde en pibe tobak. Krobesøget endte som regel med, at hesten selv måtte finde vej hjem med den drukne bonde. Dette billede af almuen passer ret godt med en beretning fra slutningen af århundredet.Sognepræsten i Blovstrød, Joachim Junge, en god ven af både Luxdorph og Suhm, udgav i 1798 bogen »Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog«, hvor han på en satirisk og åbenhjertig måde gør rede for, hvad han med sin skarpe iagttagelsesevne havde fundet af interesse i bøndernes dagligliv. Af størst interesse i denne forbindelse er hans omtale af almuens opdragelse af dens børn. Han fandt at bønderne var mere tilbøjelige til at tage sig af børnenes fysiske opdragelse end af hvad han kalder den moralske. Som helt små blev børnene tit forsømt ved ikke at få daglige afvaskelser. Han var forundret over, at børnene altid gik rundt i samme varme huer som de voksne mænd bar, hvilket hverken kunne være godt for hår eller hørelse. Børnene blev vænnet til en umådelig appetit, men dette betød på den anden side, at de udvikledes ret godt. Mødrene kunne amme deres børn i flere år. Med hensyn til

den egentlige børnetugt fandt Junge, at almuen havde samme opfattelse som den moderne tyske pædagogik, idet riset var en overmåde sjælden genstand i bondens hjem. Denne iagttagelse er særdeles interessant, da det i dag er almindeligt at antage, at korporlig afstraffelse på den tid har været en ganske daglig foreteelse såvel i skole som i hjem. Bonden ræsonnerede som så, siger Junge: »det Onde forgaar nok naar Barnet vokser til Forstand.« »I denne barnagtige Ømhed ligner Forældrene alle barbariske Folk, de elsker deres Børn saa højt, at de end ikke hade deres Laster, og som vilde Kviste er sædvanlig de Folk opvoxne, hvilke nu i hver Bog prises som Mønster for os.«[51] Den tyske pædagogik som Junge henviser til var filantropismen, der ved denne tid havde sit højdepunkt i Danmark. En af dens hovedpunkter var den næsten totale afskaffelse af korporlige straffe.

Korporlig afstraffelse

Det er svært at forestille sig, at bønderne ville tillade en streng disciplin i skolen, hvis de hjemme tog let på korporlig afstraffelse. I materialet om Søllerøds skolevæsen findes ingen oplysninger om hvordan forældrene så på dette problem, blot gav Herman Treschow i 1759 til kende, at han fandt, at Christian Wasberg ikke havde den tålmodighed med børnene som var nødvendig for en skoleholder.

Søllerød sogn var i 1700 tallet ikke bare et landbrugsområde med en del fiskeri i Øresund, men det var også med Mølleåens mange fabriksvirksomheder et blomstrende industriområde.[52]

Fabriksbørnene

Til Søllerød skolevæsen hørte de fleste fabrikker langs Mølleåen. I Ørholm, som tilhørte Lyngby sogn, lå en le-fabrik. Den blev sammen med Nymølles kobberværk lavet om til papirfabrik i slutningen af 1700 tallet, da begge fabrikker var ejet af et par englændere.

Stampen var en valkemølle, der en stor del af 1700 tallet var ejet af Børnehuset på Christianshavn. Den blev særlig benyttet af den kgl. uldmanufaktur. Strandmøllens papirfabrik var i familien Drewsens eje gennem hele århundredet, først Johan Drewsen og senere hans søn Christian Drewsen og sønnesønnen Johan Christian Drewsen.

Skolevejen på den kuperede strækning mellem Holte og Nærum, tegnet af en ukendt tegner i 1864. Motorvejen har senere krydset den idylliske skolesti.
Ejer: boghandler Mogens Funch.

Fabrikken beskæftigede i slutningen af 1700 tallet et halvt hundrede mennesker.

Børnene – hvis forældre fik deres udkomme i Ørholm, Nymølle, Stampen og Strandmøllen, og de børn, der selv arbejdede i disse fabrikker – hørte til Søllerød sogns skolevæsen og gik i skole i Søllerød og Nærum. Først efter den ny skoleplan i 1811 blev de flyttet over til skoler, der lå i Lyngby sogn.

Befolkningen og skolen

Forældrenes og husbøndernes forhold til skolerne bliver med enkelte undtagelser ikke omtalt i myndighedernes korrespondance i 1700-tallet. Vi har set, at forældrene under inqvisitionsforretningen i 1730 ikke mente, at de havde noget at beklage sig over vedrørende skoleholderne – i hvert fald ønskede de ikke overfor godsets myndighed at fremføre en eventuel utilfredshed. Er forholdet til skolen ikke omtalt i kildematerialet, kan forsømmelserne afspejle beboernes indstilling. Allerede i de første år stod det godsforvalteren klart, at man måtte gribe ind overfor forsømmelige forældre, der ikke påskønnede Sophie Hedevigs nyindrettede skolevæsen. Under inqvisitionsforretningen i 1730 beklagede skoleholderne, at flere børn udeblev fra skolen. I 1735 lod provsten over Sokkelund herred en lidt syrlig bemærkning falde om de store skoleforsømmelser i sognet. »I Søllerød Sogn haves ... tre Skoler, forsørget med Lærer, Løn og Ildebrændsel samt fornødne Bøger, Så at der fattes intet uden Ungdom til Undervisning.«[53]

Forsømmelserne havde måske deres baggrund i, at befolkningen allerede før Sophie Hedevigs skolefundats havde etableret skoler for børnene. Skolegangen var indrettet efter bøndernes eget behov og det faldt dem sikkert vanskeligt at ændre gammel sædvane efter, at det ny skolevæsen var gennemført. Børnene blev daglig brugt til arbejde i hjemmet eller på den gård, hvor de opholdt sig som tjenestedreng eller tjenestepige, i begge tilfælde kunne skolegangen komme i anden række. Forsømmelserne behøvede derfor ikke at være et udtryk for

befolkningens utilfredshed med læreren, men de kunne været det, hvis man fandt, at børnene ikke fik tilstrækkelig udbytte af den tid, de tilbragte i skolen. Et enkelt eksempel på en sådan uoverensstemmelse mellem befolkning og skoleholder findes i Landsarkivet.

Skoleholder Tuxens forsømmelsesliste

Skoleholder Tuxen i Øverød meldte i 1777 forsømmelige forældre for skolens myndighed og han vedlagde en liste over de forældre og husbønder, der havde ladet deres børn forsømme skolen for en tremånedersperiode. Forvalter Johs. Peter Nordenberg indberettede sagen til amtmanden og bad sognefogeden om at undersøge, hvorvidt oplysningerne i listen var korrekte og søge at få en forklaring af bønderne. Det var ikke vanskeligt for sognefogeden at besvare forvalterens anmodning. Han var nemlig selv en af de mest forsømmelige husbønder på listen. Forsømmelseslisten omfattede navnene på 20 familier med 28 børn, hvoraf 7 var tjenestebørn, og den omhandlede perioden januar, februar, marts i 1777. Listen viste, at 10 børn havde forsømt fra 4-7 uger, seks børn fra 10-11 uger, medens smedens søn slet ikke havde gået i skole i perioden. Han var 13 år og kunne nok bruge sine kræfter et andet sted. De aller fleste af børnene var i alderen 11-15 år, altså i den arbejdsduelige barnealder, medens 1 barn kun var fem år, men så havde han også kun gået i skole i en uge i de tre måneder.

Sognefoged Christopher Christensen, der på dette tidspunkt var 40 år og barnløs, havde en tjenestedreng på 15 år, der havde forsømt skolen i 11 uger. Ingen børn i den alder havde gået til alters, så de var alle skolepligtige.

Sognefogeden opgav som grund til forsømmelserne, at skoleholderen kunne finde på at sende børnene hjem igen, efter at de var mødt i skole og »nogle beklagede sig af at de ikke havde raad til at holde en Tjenestedreng for at gaa i Skolen for at være Skoleholderens Tjener og gøre hans Arbejde.«[54] Det var de store gårdmænd, der holdt tjenestedrenge, ifølge listen drejede det sig om syv familier med et tjene-

stebarn hver, deres forsømmelser adskilte sig ikke fra de øvrige børns. Hvordan sagen endte vides ikke. Formodentlig fandt man en løsning i mindelighed, efter at begge parter havde markeret deres utilfredshed på denne kontante måde. Skoleholder Tuxen forlod skolen få år senere.

Krav om offer

Også skoleholderen i Nærum havde samme år som Tuxen en konflikt med en del af skolebørnenes forældre. Marius Levin prøvede dette år at få myndighederne til at pålægge nogle uvillige bønder at give skoleholderen offer til jul og påske. Forvalter Nordenberg, som i den anledning undersøgte alle reskripter og forordninger, der var kommet siden 1721, fandt ingen bestemmelser, der kunne underbygge skoleholderens krav. Forvalteren mente, at den tidligere skoleholder (Frederik Sørensen) måske ved sin flittighed i undervisningen havde skabt den sædvane blandt taknemmelige forældre at forstrække ham til jul med et lidet brød til 6-8 mark, sulevarer til 6-7 mark samt 10 æg til påske. Hvis det lykkedes Levin at opnå samme tillid fra befolkningens side, ville også han sikkert få det samme. Forvalterens opfattelse af Levins muligheder for at opnå et forbedret forhold til forældrene tog tilsyneladende ikke i betragtning, at Levin på dette tidspunkt havde været skoleholder i Nærum i 20 år. Levin søgte året efter bort fra sognet. ligesom han allerede havde gjort det en gang før.[55]

Disse strejflys over befolkningens forhold til skolen viser, hvor væsentligt det var for skoleholdernes arbejde og trivsel i sognet, at de blev respekteret af befolkningen. Noget tyder på, at enkelte ikke har haft tilstrækkelige forudsætninger for at opnå dette. Endelig må vi ikke glemme, at i hvert tilfælde Levins forhold bliver set med forvalterens øjne – og forvalter Nordenberg var som regel ikke villig til at indrømme, at skoleholdernes klager var rigtige.

Skolernes forhold i 1780'erne. Branden i Trørød skole.

Skoleholderne omkring 1780

Fra begyndelsen af 1780'erne rummer arkiverne fyldigere stof om Søllerød sogns skolevæsen, dens lærere og skolebygninger.

Lærer Christian Wasberg i Søllerød var på dette tidspunkt blevet afløst af Hans Engelbretsen, der døde i 1774.[56] Skolen var da flyttet til Øverød, omtrent ved bystævnet, fordi børnetallet i Øverød var større end i Søllerød.[57] Engelbretsens efterfølger, skoleholder Tuxen, blev ikke mange år i sognet og fra 1782 var Henrik Rost skoleholder i Øverød. Ifølge folketællingen var Rost i 1787 44 år gammel. Han var da gift og havde fire børn fra 3 til 12 år.

I Trørød var Peder Engel skoleholder fra 1779. Hvem der var hans forgænger er ikke helt klart, men Svend Nielsen, der efterfulgte Caspar Fideler i 1736 kan næppe have været i tjeneste i 43 år.

Marius Levin i Nærum

I Nærum var Marius Levin skoleholder. Han havde efterfulgt Frederik Sørensen i 1757. Levin var ved folketællingen i 1787 65 år. Han var da enkemand og boede i skolehuset sammen med sin datter Kristine på 18 år. I 1769 anmodede Levin om at få et degne eller skoleholderembede i Lyngby. Den derværende degn hr. Brokmand ønskede på grund af alder at afsige sig embedet. Brokmand forhandlede med skoleholderen hr. Bygum i Lyngby om at overtage Brokmans tjeneste. Levin mente ikke, at Bygum havde større berettigelse til embedet end han selv: »den Forskel er kun emellem os at han har været et Aar længere uden Misregning ved Lyngby Skole end jeg udi Nærum, men han har haft og kan have sin skikkelige Udkomme og Levebrød, naar jeg her i stor Mangel og Fattigdom kummerlig maa slaa mig igennem, hvilket er bevislig og nærmere kan oplyses af Hr. Treschows Skrivelse til Hr. Bruun i Lyngby samt ydermere om Behov gøres af ham attesteres.«[58] Levin fandt det ubilligt at embeder hvoraf to kunne leve skulle overlades til en person alene.

I 1778 søgte Levin atter en ny stilling, denne gang et degneembede

på Amager. Han henviste i brevet bl.a. til, at embedet i Nærum var så slet, at kammerherre Suhm og kommandør de Thura[59] årlig havde understøttet ham og hans familie. Sognepræsten Jens Matthias Blichers attest af Levins dårlige forhold lød: »Levin der i over 20 Aar har været Skoleholder her i Sognet, har imidlertid med megen Kummer havt sit fornødne Udkomme. Aldrig skulle han af Skoleholder-Lønnen kunne have Levebrød for sig og Børn, hvis ikke hans duelige Kone ved sin Arbejdsomhed havde bidraget dertil. Men nu blive de begge gamle, hendes Syn slaar fejl, saa at hun ikke nu som forhen kan fortiene noget, og hvad Under at han nu kan kiedes ved dette Aag, der nu har ligget paa ham i saa mange Aar. Jeg forener derfor min Bøn med hans, at Deres Højædle Højvelbaarenhed snart ville se ham befordret til et bedre Embede.«[60]

Blichers brev sagde ingenting om Levins duelighed som lærer, hvilket er ret karakteristisk for anbefalingsskrivelser af denne art, hvor man kun lagde vægt på alder, anciennitet og økonomiske forhold. Heller ikke denne gang blev Levin bønhørt og når vi møder ham igen i begyndelsen af 1790'erne var hans alderdom og dårlige undervisning blevet et problem for den daværende sognepræst.

Det havde været en principiel beslutning i skolekommissionen der udarbejdede Sophie Hedevigs skolefundats, at sognets beboere skulle være fritaget for afgifter til skoleholdernes lønninger. De 30 rd., der blev udbetalt skoleholderne årlig af godset, senere kronen, var imidlertid ikke mere end at skoleembederne i Søllerød igennem det meste af århundredet betragtedes som meget ringe embeder, hvilket tydeligt fremgår af Levins og Blichers brev.

Krav om lønforbedringer

I 1784 prøvede skoleholderne to gange at fremholde dette for rentekammeret og bad om forbedrede forhold ved at pålægge husmænd og inderster 1 mark årlig i skolepenge, ligesom forholdet var ved de øvrige kongelige skoler i amtet.[61]

Hvorfor gårdmændene ikke blev medtaget i anmodningen vides

ikke. Muligvis har de allerede på dette tidspunkt betalt skolepenge for deres børn uden at dette forhold er fremgået af akterne. I så tilfælde har sikkert det samme forhold gjort sig gældende også for rytterskolerne og en undersøgelse af aflønningsforholdene her i 1700-tallet kan muligvis kaste lys over lønforholdene ved prinsesseskolerne.

Rentekammerets indstilling

Rentekammeret synes ikke i første omgang at have været uvillig til at acceptere begæringen, idet man udbad sig en fortegnelse over alle husmænd og inderster på godserne. Forslaget er formodentlig alligevel ikke gået igennem. Rentekammeret godkendte nemlig i januar 1785 et tillæg til skoleholderens løn på 20 rd årlig.[62] Dermed fastholdt rentekammeret fundatsens bestemmelse fra 1721 og den kgl. kasse påtog sig selv den øgede økonomiske byrde.

Branden i Trørød by

Landsarkivets arkivalier viser, at der i 1780erne foregik en omfattende korrespondance mellem myndighederne vedrørende prinsesseskolernes tilstand og vedligeholdelse. Baggrunden for denne korrespondance var branden i Trørød by i 1781, der foruden at ødelægge flere gårde og huse i landsbyen også lagde skolehuset i aske. Genopbyggelsen af denne skole var ikke problemfri og den aktualiserede spørgsmålet om reparationer af de øvrige skoler i sognet.

Branden er omtalt i flere breve, men skoleholderen Peder Engel giver selv den mest indgående beskrivelse af branden og dens årsager. Engels brev er et bønskrift til biskoppen om økonomisk hjælp, da han var blevet ruineret ved branden. Hans brev er et gribende dokument om familiens tragedie og siger meget om de fattige forhold skoleholderne måtte leve under.[63]

Peder Engels brev

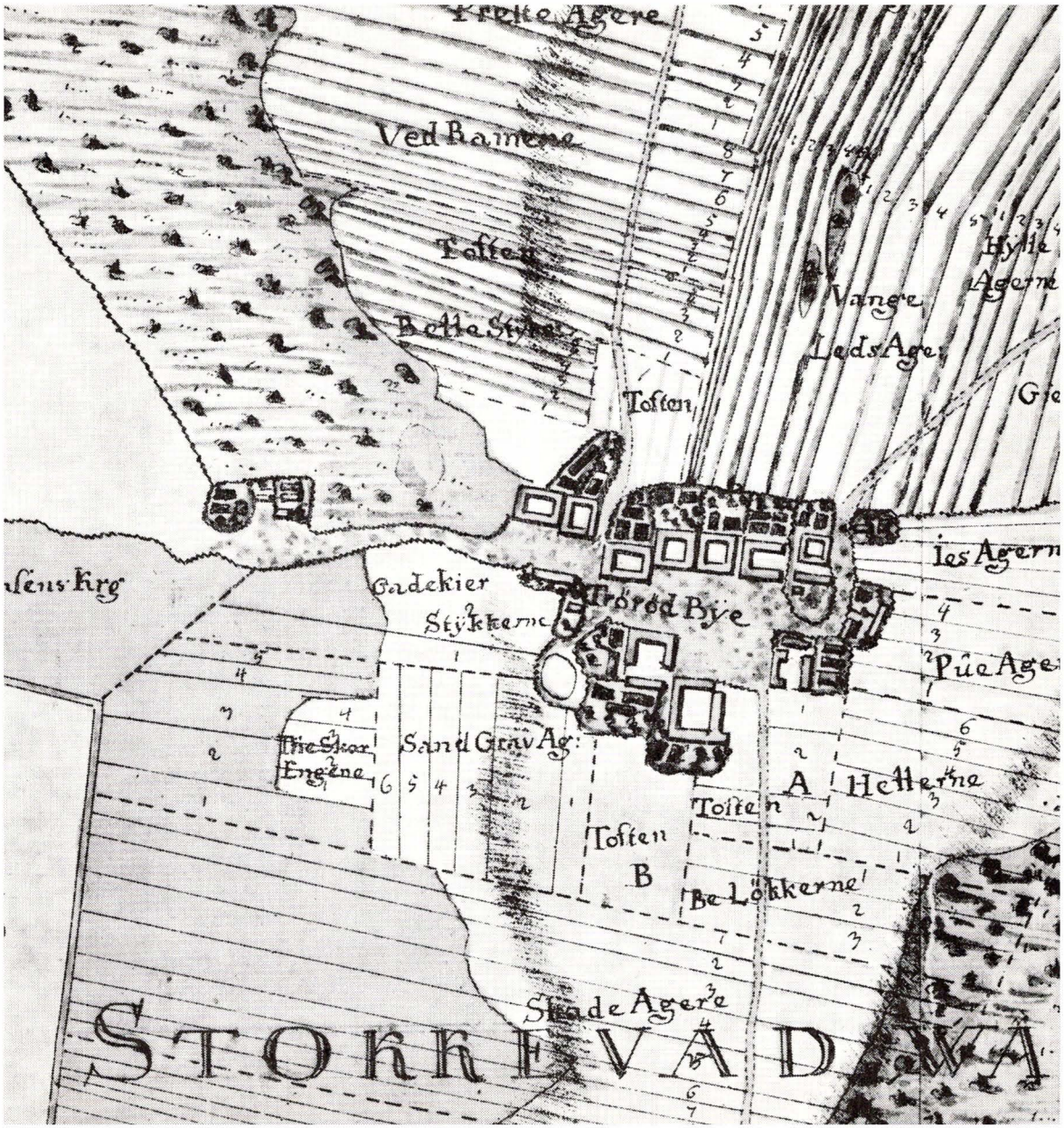
»Efter at Verden næsten immer har skænket mig af det sure og bedske, lærdt mig vanskeligen udi Næringsvejene, især da Alder og Skrøbelighed tillige anstødte, paatog ieg mig udi aaret 1779 for at være bettere til Nytte, et Skoleholderembede paa Hands Majestæts Gods, Trørød By, Søllerød Sogn, Københavns Amt, i den faste Tanke at fuld-

ende mine Dage uden ald formegen kummer, thi vel indestaar jeg at Levebrødet i og for sig selv være meget usselt, jae den sletteste Skole af dem alle paa Hands Majestæts Godser, men saa længe jeg havde lidet Forraad af Herrens Velsignelser, kunne indkøbe Aarets Fornødenhed til Husholdningen i rette beleilige Tider, fandt Regningen stedse sit visse Facit.

Men Deres Højædle Højerværdighed! hvad sker mig? Senest [den] 16. December [om] Morgenen Kl. $3^1/_2$ optændtes en ulykkelig Ild udi min vestre Nabos Gaard, der paa en Times Tid lagde Skolen tilligemed fire Gaarde og tvende Huse udi Aske, saa at jeg af Alder 53 og Kone 75 Aar kom nøgen ud af Ildens Luer. Den sandsyhnlige Aarsag til saa ynkeligt et Syhn var at Skolen som in Anno 1721 med fire andre blev stiftet af Højsalig Prinsesse Sophie Hedevig, var ej bygget som andre Hands Majestæts Skoler paa Rytterdistrikterne med Mur og Straaetag,[64] men som andre ordinære Bønderbygninger hvornemmelig denne som ved Stiftelsen blev indrettet af et andet Fæstehus, tillige var tilbygget og omringet med andre nu tillige afbrændte Bygninger ... For Himmelen og Deres Højerværdighed vidner jeg allerunderdanigst at jeg drog til Skolen i 1779 med 17 tætpakkede Læs Møebler foruden Kreaturer og 6 Faar, Gæs samt 8 Bistader, der alt blev i Ilden [drog] derfra igen og hertil Vedbek da ingen anden Lejlighed var, med to Vogne med forbrændt, sammenslæbet af alle Slags og ubrugelige, saa Tabet i det allerringeste overstiger 400 til 450 rd foruden mine og Konens Gangklæder som var til Fornødenhed i vores øvrige Levetid.

Deres Højædle Højvelbaarenhed! mine og Familiens tilbagestaaen-

Udsnit af udskiftningskort fra 1771 over Trørød by. Gårdene var bygget tæt op ad hinanden. Ved branden i 1781 blev de fire gårde nord for bygaden samt skolen, der lå længst mod øst, ødelagt. Matrikelarkivet.

Ved Rainene
Tosten
Vange
Leds Ager
Tosten
Gadekier
Stykkerne
Trøed Bye
Sand Grav Ag:
Tosten
B
Tosten
A
Hellerne
Be Lökkerne
Stade Agere
STOKKEVAD

de Dage true os med Betel-Staven, hvis ikke Deres Højerværdigheds Naade komme os tilforn, allerhelst Brødet er saa ringe afpasset, næppe som en Daglønners hos en Bonde. Se derfor med naadigst Forbarmelse til min Elendighed og store Ruin, hvis Naade og Barmhjertighed mod mig og forhjælp mig til en liden Understøttelse af de Gejstlige, Præsters, Degnes og Skoleholderes [kasse] her paa Københavns og Frederiksborgs og Cronborg Amter.

Trørød Skole den 1. Febr. 1782. Peder Engel.«

Peder Engels kår efter branden

Det vides ikke om Peder Engel fik den økonomiske hjælp som han bad om. Peder Engel var ifølge brevet først blevet skoleholder i en alder af 51 år. Desværre fortæller brevet ikke, hvad han havde beskæftiget sig med før den tid. Har han haft et indbo til en værdi af ca. 450 rd, viser dette tydeligt, at hans hjem ikke var et almindeligt skoleholderhjem. Det flydende og ubesværede sprog giver indtryk af en person, der var vant til at udtrykke sine tanker i skrift.

Sognepræsten, der bevidnede, at skoleholderen havde tabt sit indbo, kunne kun beklage Engel, da præsten vidste, at levebrødet var så usselt, at Engel aldrig ville kunne få oprette hvad han havde tabt. Er Peder Engels karakteristik af embedet rigtig, og det er der ingen anledning til at betvivle, var skoleholderens stilling nærmest at sammenligne med en daglønners hos en bonde.

Sognepræstens formodning om, at Peder Engel måtte leve resten af

Udsnit af matrikelkort over Trørød by 1810. Matr. nr. 1 er skolen, der blev bygget 1782/83. Foran denne skolebygning blev den ny skole opført i 1882. Matr. nr. 2, Ole Andersens gård, Lindevangen, er nu nedrevet. Matr. nr. 3 er Langagergård og matr. nr. 4 Krogholmgård. De gårde, der blev opførte efter branden i 1781, blev flyttet et stykke væk fra landsbyens centum, og der blev have og passager mellem bygningerne for at undgå nye storbrande. Matrikelarkivet.

Lars Jensen
Fabriqueur
Skolen
Saxe Jensen

sit liv i fattigdom var rigtig. Det fremgår af skifteprotokollen efter at Peder Engels kone var død i 1789.[65] Var familien flyttet ind i skoleholderboligen i Trørød med et indbo til en værdi af ca. 450 rd havde den nu otte år efter branden kun et indbo til en værdi af 23 rd, og optællingen af løsøret viser tydeligt hvilken fattigdom der har rådet i hjemmet. Alligevel holdt familien sig med tjenestepige, den ugifte Maren Sørensdatter, der ved folketællingen i 1787 var 64 år.[66] Georg Hansens undersøgelse af dødsboer for skoleholdere, degne og præster i 1700-tallet viser, at Peder Engels før branden havde et hjem, der langt overgik værdien af hvad et præstehjem plejede at blive vurderet til (150-400 rd) for ikke at tale om et degnehjem (50-120 rd). I 1789 var han derimod at regne blandt de fattigste skoleholdere, hvis dødsboer plejede at vurderes fra 20-40 rd.[67]

På trods af ulykken var Peder Engel ikke slået helt ud. Han dukker gang på gang op i forvalterens korrespondance med rentekammeret, og af brevene fremgår det, at han ikke er bange for at sige sin mening, og at han tit fandt anledning til at gøre det i de år der fulgte efter branden. Som det fremgår af hans eget brev boede han midlertidigt i Vedbæk. Her havde han fået stillet et værelse til rådighed hos strandrider Rhode. Han var meget misfornøjet med dette logi og prøvede at fremskynde opbygningen af den ny skole.

Forslag om ny skole

Den 15. febr. 1782 indgav forvalteren et overslag til rentekammeret over omkostningerne ved opbygningen af den ny skole i Trørød. Udgifterne ville beløbe sig til 475 rd foruden egetømmeret, der skulle tages fra de kongelige skove. Først den 26. oktober fik han rentekammerets godkendelse af forslaget. Længe inden var man i sognet gået i gang med forberedelserne til opbygningen af både skolen og de andre gårde og huse, der var blevet offer for branden.

Trørød by 1771 og 1810

Matrikelkortet over landsbyen fra 1771 viser landsbyen som den så ud før branden. Ligesom det fremgik af Engels brev var gårde og huse bygget tæt op ad hinanden, og det er let at se, at en ildebrand

under de omstændigheder måtte føre til en katastrofe for landsbyen.

Genopbyggelse af landsbyen

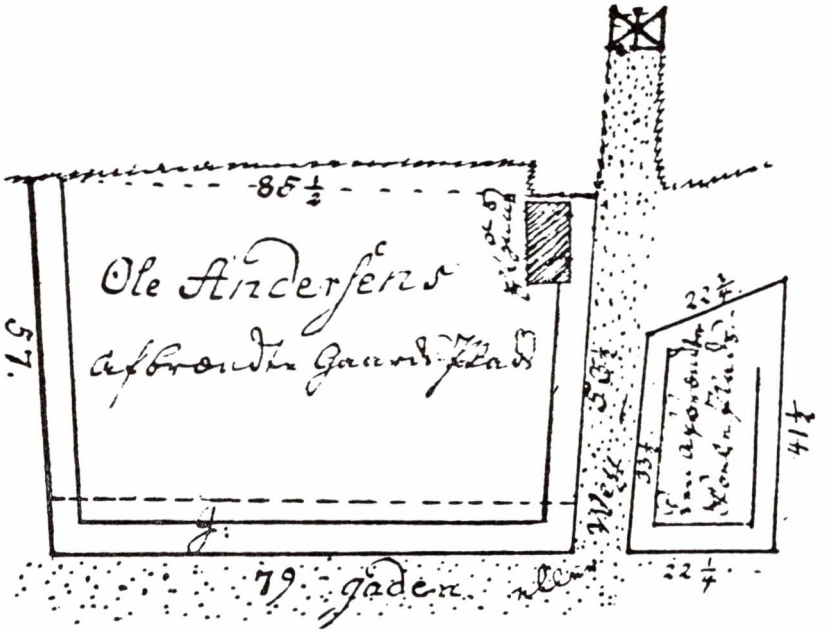
Skolen fra 1721 lå den gang, som tidligere omtalt, øst for Trørødvej. Efter branden stod det klart for landsbyens beboere, at de nye bygninger måtte spredes og at der måtte afgives plads til gader og passager mellem bygningerne, så at man kunne forhindre en ny storbrand. Peder Engel ønskede f.eks. skolen flyttet helt ud til en lille trekantet eng vest for landsbyen. Gårdmanden Saxe Jensens nyopbyggede gård (matr. nr. 5 i 1771) blev flyttet et godt stykke tilbage fra landsbygaden (matr. nr. 3 på matrikelkortet fra 1810). Ole Andersen i hvis gård branden var begyndt (matr. nr. 6) købte naboen Børge Nielsens afbrændte gårdsplads, der lå vest for hans egen. Selv byggede han ligesom Saxe Jensen sin egen gård – Lindevangen – bag sin tidligere gårdsplads. Lindevangen er nu nedbrudt og på dens plads findes i dag Brugsen i Trørød. Den afbrændte gårdsplads solgte han til kronen sammen med den nyerhvervede for at man der skulle opføre den ny skole. Kronen købte således en meget rummelig gårdsplads ved opførelsen af den ny skole, idet denne blev på 4714 alen^2 (2956 m^2) medens den gamle skolelod ikke var på mere end 843 alen^2 (ca. 530 m^2).[68] I juni måned 1782 approberede rentekammeret købet selv om man fandt prisen 100 rd vel høj. Ole Andersen fik lov til selv at overtage den gamle skolelod. Der stod et hus på Ole Andersens grund, der ikke var brændt Det skulle flyttes før skolen kunne bygges. Først i december 1782 erfarede rentekammeret, at huset var flyttet.[69]

Saxe Jensen

Ole Andersen – Lindevangen

Den ny skolelod

I foråret 1782 havde forvalteren beordret alle gårdbrugere i sognet til at befordre og levere sten til det hegn, der til sin tid skulle sættes omkring skolen. Han fandt nemlig, at denne byrde var for tung at bære for Vedbæk og Trørøds gårdbrugere alene. Men gårdmændene i Søllerød, Øverød, Holte og Nærum vægrede sig og rentekammeret gav dem ret, da fundatsen i 1721 ikke havde pålagt dem denne byrde. Dette afholdt ikke forvalteren fra pøny at prøve på at fordele byrderne ved oprettelsen af den ny skole.

Kort over den gamle og den ny skolelod i Trørød by, tegnet efter branden i 1781. »Den afbrændte Skole-Plads« til højre i billedet var på lidt over 500 m², medens den ny skolelod til venstre i billedet blev betydeligt større, ca. 3000 m². Her blev også den trejde skole bygget i 1822. Ole Andersen byggede sin nye gård, Lindevangen, bag den »låge« man kan se på kortet. Landsarkivet.

I juni 1782 anmodede han rentekammeret om at pålægge beboerne ved Frederiksdal gods at komme Søllerød sogn til hjælp med transport af materialer til skolen. Rentekammerets svar kendes ikke, men formodentlig har man atter henvist til fundatsen, der ikke gav hjemmel for en sådan fremgangsmåde. Forvalteren klagede i samme brev over, at skolebyggeriet trak ud, fordi man ikke vidste, hvor og hvornår man kunne afhente det tømmer, der skulle tages af de kongelige skove. I slutningen af august sukkede Nordenberg opgivende, at han nu havde gjort flere indberetninger om sagen: »nu beror det nok i Oberforstcontoiret.«[70]

Skolebyggeriet

Hvornår byggeriet endelig gik i gang vides ikke, heller ikke hvornår det var afsluttet. I januar 1783 blev det bestemt, at et stengærde skulle opsættes omkring skolehaven samt et stakit mellem skolebygningen og haven til et beløb af 63 rd.[71] Vi møder først skolen igen i 1784 da Peder Engel klagede over dens dårlige kvalitet. Den er formentlig blevet bygget i vinteren 1782-83. I juni 1783 indsendte de øvrige skoleholdere – Levin i Nærum og Rost i Øverød – en ansøgning om istandsættelse af deres skoler.[72] Formodentlig er ansøgningen indsendt efter at Trørød skole stod færdig, så man havde den at lægge til grund for begæringen.

Peder Engels logi i Vedbæk

Medens skolebyggeriet stod på boede – som tidligere omtalt – Engel hos strandrider Carl Rhode i Vedbæk. Han skrev selv til biskoppen at anden lejlighed var ikke at få. Det værelse han måtte lade sig nøje med var miserabelt. Det fremgår af en klage som han sendte til amtmand Scheel Plessen. I brevet beskriver han sit logi således: »en liden Stue af 3 Fag hvor baade jeg med Familie item Skolebørnene skal rummes tillige med mit fattige Proviant der af Kakkelovnsvarme og Børnenes Nærværelse bederves.«[73] Desuden regnede det ind gennem loftet, og der manglede muligheder for at opbevare tørv til vinterens brænde som skoleholderne modtog af bønderne.

Forvalteren der allerede tidligere havde fået til opgave at under-

søge Engels logi fandt, at Engels klage var urigtig både hvad angik logiet og opbevaringsmulighederne for tørv. Han tilføjede at Peder Engel måtte blive hvor han var, da ingen anden ville have ham boende hos sig. Som grund for sin opfattelse vedlagde han en erklæring fra sognefogeden Christopher Christensen, der gik ud på det samme.

Sognefogeden mente at strandrider Rhode ikke havde Engel boende hos sig for dennes skyld, men kun for forvalterens skyld.[74] Desværre siger brevene ingenting om årsagen til, at Engel ifølge forvalteren og sognefogeden ikke var vellidt på egnen.

Amtmanden griber ind

Amtmand Scheel Plessen må være blevet interesseret i sagen efter Engels sidste klagebrev. Han sendte bud efter Peder Engel gennem sognefogeden, idet han ønskede at tale med skoleholderen på sit kontor i København. Engel undskyldte sig med, at han var for gammel til at gå den lange vej ind til byen og råd til at leje befordring var der ikke tale om under de rådende omstændigheder. Scheel Plessen opgav ikke sagen, men lod nu foretage syn hos Peder Engel. Synsmændene, Anders J. Johansen og L. Willisen, måtte give Engel ret. Loftet ville blive repareret samme dag og yderligere et værelse ville blive stillet til rådighed af Carl Rhode. Sognefogeden måtte således se sin tidligere vurdering forkastet af synsmændene. Desuden måtte han opleve, at da han i november skulle overlade Engel det nye værelse svarede denne, at han alligevel hellere ville vente indtil han kunne flytte til Trørød i den nybyggede skole.[75] Engel har sandsynligvis med sine klager villet fremskynde byggeprocessen og ikke ønsket at få et andet logi af mere permanent karakter.

Den eneste bevarede skolebygning, der minder om de oprindelig prinsesseskoler, er dette lille bindingsværkshus, der fra 1782/83 rummede Trørød skole. På trods af at den i 1823 på grund af sin dårlige tilstand måtte erstattes med en ny skole, står den efter gennemgribende istandsættelse i dag velbevaret i haven bag den »nyopførte« skole fra 1823. (Thomas Børresen fot.)

I 1784 omtaler en skrivelse fra rentekammeret en klage fra Peder Engel over at den nyopførte skole ikke var bygget på en forsvarlig måde.[76] Man bad derfor forvalteren om at undersøge forholdet.

Forvalter Nordenberg meddelte, at manglerne ved skolen var ubetydelige, men ville blive udbedrede.[77] Alligevel anmodede rentekammeret om et syn af skolen. Hvordan synsforretningen faldt ud kendes ikke, men ca. 30 år senere blev Trørød skole karakteriseret som næsten lige så forfalden som de øvrige prinsesseskoler. Taget var da helt forrådnet. 40 år efter dens opførelse blev den erstattet af en ny skolebygning. Denne korte funktionstid bestyrker troværdigheden af Peder Engels udsagn. På trods af skolens mangler er Trørøds skolebygning formodentlig den eneste af prinsesseskolerne, der i dag er bevaret. Alligevel er den ikke så gammel, som lokalhistorikere hidtil har antaget, idet branden i Trørød i 1781 og den ny skoles opførelse ikke har været kendt.

Trørød skoles hurtige forfald

Da Sophie Hedevig i 1721 indrettede skolen i et allerede eksisterende fæstehus, har lokalhistorikere ment, at skolebygningen stammede fra slutningen af 1600-tallet.[78] En af årsagerne til denne opfattelse er, at branden og opførelsen af en ny skolebygning overhovedet ikke omtales i myndighedernes korrespondance omkring 1820 vedrørende opførelsen af en ny skole i Trørød. Det er så meget mere ejendommeligt som branden i landsbyen må have gjort et uudsletteligt indtryk på landsbyens beboere og nok have været husket og omtalt af de gamle i Trørød omkring 1820.

Skolen yngre end før antaget

Skolernes vedligeholdelse i slutningen af 1700-tallet

Efter fundatsens ordlyd skulle skolerne vedligeholdes af det kongelige gods, således at de kongelige skove gav egetømmer til reparationer medens gårdmænd og husmænd delte vedligeholdelsesarbejdet

Bebyggelsen ved Søllerød sø, Søbakkevej, 1895.
Forrest til højre i billedet Søbakkehus, der muligvis rummer prinsesseskolen fra 1721.

mellem sig som pligtarbejde for godset, senere for kronen. Gårdmændene skulle holde langhalm til tagtækning, stå for gærdernes vedligeholdelse og, hvad der fremgår af senere kilder, også levere ler og kampesten til skolerne fra deres egne marker, medens husmænd og inderster stod for håndlangerarbejdet. Ved hvert skoleholderskifte skulle der gøres status over hus og inventar, men da de fleste skoleholdere blev i embedet i mange år, gav bestemmelsen ingen mulighed for automatiske reparationer. Skoleholderne måtte selv gøre opmærksom på de istandsættelser, der krævedes, hvilket for øvrigt også fundatsen påbød dem at gøre.

Branden i Trørød og opbyggelsen af en helt ny skole der, satte skoleholderne ved Nærum og Søllerød skoler i aktion for at opnå bedre forhold ved deres skoler. De bad, som tidligere er blevet nævnt, i sommeren 1783 om forskellige reparationer af skolehusene. Rentekammeret bad forvalteren om at undersøge skolernes tilstand og de forskellige poster i anmodningen. Derefter blev der foretaget reparationer ved de to skoler for 113 rd, 5 mark og 6 skilling. Lervæggene blev istandsatte da man fandt det for dyrt at bruge brændte sten, kakkelovne blev indsatte og for fremtiden blev skoleholderne befriet for at bekoste skorstensrensning.[79] Fire år senere, i november 1788, indsendte Peder Engel et overslag, som han selv havde udarbejdet, over en del forandringer og reparationer ved Trørød skole.[80] Overslaget som kun kendes af omtale, desværre uden enkeltheder, gik op til 61 rd. Hofbygmester Zuber der gennemgik forslaget skar det ned til 28 rd. Heller ikke det barberede forslag blev godkendt af rentekammeret, der kun gik med til at skolebordene skulle forsynes med to nye fodlister, der ville koste 5 sk og at skoleholderens seng blev repareret med to nye sidestykker af fyrretræ og at bunden blev sat i brugbar stand med vidier, hvilket ville koste 10 sk med arbejdsløn og materialer, alt i alt reparationer for 2 rd, 3 sk.

Peder Engels forslag om reparationer

Muligvis er det i anledning af sit forslag om forbedringer ved sko-

len, at Peder Engel i marts 1788 havde henvendt sig til biskop Balle for at bede om en rekommendation da denne »ene og allene er mit Haabets Anker.«

Engel mente i brevet, at rentekammeret skulle være ret velvilligt indstillet efter at grev Reventlow var blevet præses, men var klar over, at godsforvalteren mere bekymrede sig om en landgård end en skole.[81]

Christian Ditlev Reventlow blev leder af rentekammeret i 1784. Han kom nogle år senere til med stor iver at tage sig af skolespørgsmål og blev en af landets foregangsmænd ved oprettelsen af sit skolereglement på Christianssæde på Lolland i 1792.

Uden at vide, hvilken attest Engels brev hentyder til, viser det alligevel, at Engel havde et godt kendskab til skolens centraladministration og at han åbenbart kendte Reventlows synspunkter, hvilket vidner om en ikke ringe indsigt.

Dårlige forhold ved Virum skole

I 1788 klagede skoleholderen i Virum, Gert Thomas Meldahl, til rentekammeret over de dårlige forhold ved Virum skole. Brevet er af interesse da det siger noget alment om prinsesseskolernes tilstand 67 år efter deres opførelse.[82]

Træværket omkring vinduerne i skolen var forfaldent, og begge gavle med tilhørende vindskeder så forfaldne, at regn og sne drev ind om vinteren ved stærk blæst, hvilket inden længe ville ødelægge loftet hvis der ikke blev gjort noget ved skaden. Meldahl sukkede: »... hvad en Skoleholder maa udstaa om Vinterens Tid af Frost, Kulde og Fugtighed i en gammel Skole nu omtrent 67 Aar gammel, opklinet af Lervægge, og i samme befindendes Stengulv, det er utruligt. Ti Aars Erfarenhed i det møjsommelige Skoleembede har mindet mig tidt og ofte i den Sag.« Stengulvet nævner Meldahl fordi skolen i Bagsværd havde fået trægulv året før, sammen med Lyngby skole. Meldahls klage gav hurtigt resultat. I november samme år blev Virum skole istandsat for 32 rd i mur og tækkearbejde, og for 47 rd i tømmer og

snedkerarbejde, en sum der lå adskilligt højere end hvad Gladsaxe (Bagsværd) skole og Øverød skole blev tildelt ved samme tid. Disse reparationsomkostninger inkluderede ikke trægulvet, der blev lagt en måned senere for 11 rd 88 skilling.[83] Gladsaxe skole blev istandsat for 6 rd, 4 sk i murerarbejde og 18 rd i snedkerarbejde, medens Øverød skoles murværk blev repareret for 19 rd, 4 sk af murermesteren Hurup.[84] Alle oplysninger i arkivet savner specifikation over det udførte arbejde. Nærum skole blev ikke repareret på dette tidspunkt. Måske er det derfor, at den 20 år senere var så dårlig, at skoleholderen fik huslejepenge betalt af den kgl. kasse for at bo et andet sted.

Alle fem prinsesseskoler blev således istandsat i løbet af 1780erne, og kun ved Engels sidste overslag møder man en negativ holdning i rentekammeret. Gennemgående er korrespondancen mellem rentekammeret og den lokale skoleforvaltning præget af, at rentekammeret ville vedkende sig sit ansvar for Prinsesse Sophie Hedevigs skoler.

I 1789 havde rentekammeret udbudt vedligeholdelsesarbejdet ved prinsesseskolerne til licitation i lighed med rytterskolerne. Ingen var dog i første omgang kommet med et tilbud. I august tilbød en murer fra Nærum, den 33-årige Niels Pedersen, at påtage sig vedligeholdelsesarbejdet på livstid for en betaling af 16 rd for hver skole, svarende til det beløb, der blev givet for rytterskolernes vedligeholdelse. Han gjorde opmærksom på, at vedligeholdelsesarbejdet var større ved prinsesseskolerne, der havde lerklinede vægge og stråtag i stedet for vægge af mur og tegltag. Derfor ønskede han, at bønderne som før skulle levere materiale til tagtækning, og hvis skolen en dag skulle have murstensvægge, at murstenene måtte holdes udenfor kontrakten.[85]

Tilbud om kontraktlig vedligeholdelse

Hofbygmester Mogens som blev bedt om at indkomme til rentekammeret med en betænkning fandt, at arbejdet kunne gøres for 12 rd for hver skole, da prinsesseskolerne var meget mindre end rytterskolerne. I den pris skulle indgå al slags vedligeholdelse af både skolehus

Rentekammerets betingelser

og dens tilbygninger, bistader, tørvehuse, lokummer, stengærder og rækværk, porte og låger. Skolerne skulle hverken komme den kgl. kasse eller bønderne til noget besvær. Han mente at bøndernes levering af halm til tagtækning kunne forsinke arbejdet eller føre til misbrug.[86] Han var åbenbart bange for, at bøndernes pligtarbejde ville blive for belastende for dem. Rentekammeret accepterede Mogens' betingelser for kontrakten og resultatet blev meddelt Niels Pedersen.

I rentekammerets betingelser blev der ikke præciseret, hvem der skulle betale transport af materialer til vedligeholdelsesarbejdet. Blot blev det slået fast, at transporten ikke indgik i kontrakten. Enten kunne det være den kgl. kasse, der skulle stå for dette eller bønderne, der i så tilfælde skulle gøre det som pligtarbejde for kronen.

Rentekammerets betingelser bekom ikke Niels Pedersen vel, og han skærpede sit tilbud betydeligt for at kunne vedligeholde hver skole for 12 rd årlig. Nu krævede han ikke bare fri transport af alt materiale, men også frit håndlangerarbejde af husmændene både til mur- og stensætterarbejde og frihed til at tage ler og kampesten på bøndernes marker. Endelig bad han sig fritaget for at have noget at gøre med stengærdet mellem Nærum skole og bonden Hans Pedersens have. Dette stengærde havde sin egen historie, som vil fremgå af det følgende.

Et omstridt stengærde

Rentekammeret udbad sig påny hofbygmester Mogens' betænkning. Da denne havde svært ved at tage stilling til et par punkter bl.a. stengærdet mellem skolen og Hans Pedersens have, bad Mogens om en udtalelse fra forvalter Nordenberg. Forvalteren stak ikke under stolen hvad han mente om Niels Pedersens tilbud. Ingen akkord kunne indgås på Niels Pedersens betingelser. Det ville forårsage fortrædeligheder i fremtiden som man dårligt kunne se i øjeblikket.

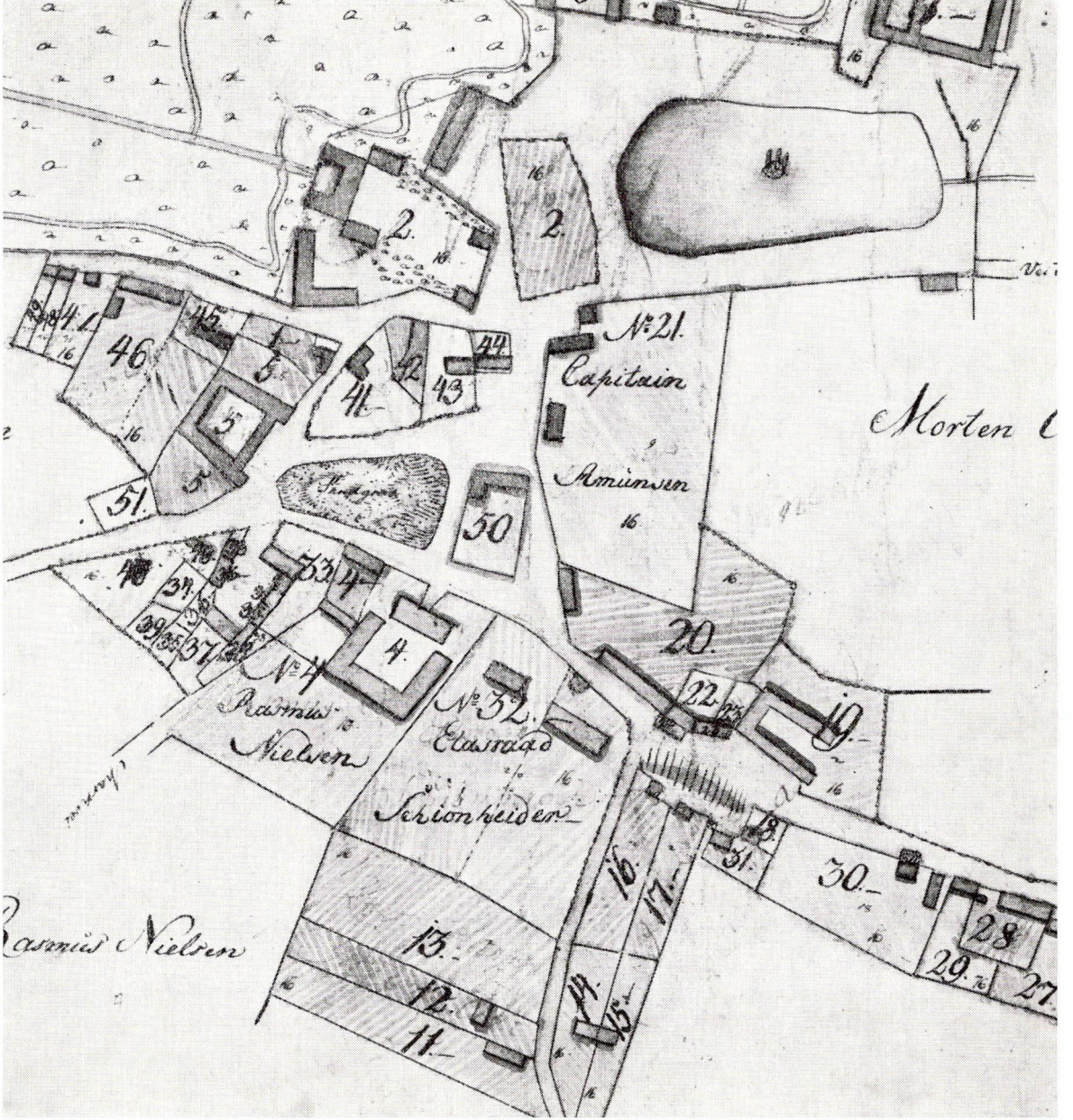
Hidtil havde bønderne selv stået for transport af ler og sten og havde selv måttet enes om hvor de skulle finde dette materiale. De ville givet sætte sig imod, at Niels Pedersen frit kunne tage ler og

kampesten på deres marker. Desuden krævede Niels Pedersen det samme arbejde af husmændene som tidligere var pålagt dem som pligtarbejde. Men i pligtarbejdet indgik ikke vedligeholdelsen af stengærderne, så for dem ville akkorden ikke betyde nogen lettelse. Hegnet omkring skolerne var hidtil blevet vedligeholdt af gårdmændene og følgelig hørte også stengærdet mellem skolen og Hans Pedersens have til dette vedligeholdelsesarbejde. Forvalteren kom til det resultat, at man hellere burde fortsætte med skolernes vedligeholdelse, som man havde gjort tidligere.

Hegnet omkring Nærum skole havde i lang tid været årsag til megen tvist og stridighed. Forvalteren fortalte, at stengærdet for ca. 30 år siden, før han selv kom i tjenesten, ved en forandring ved skolen blev sat for langt ind på skolens grund. Dette havde skoleholderen, Marius Levin, fortiet indtil han formodentlig var blevet uven med sin nabo og derfor pludselig hævnede sig ved at kræve, at stengærdet skulle flyttes. Det må i så fald have været før Hans Pedersens egen tid, da han ved folketællingen i 1787 var 30 år. Efter års skriverier og tingvidners afhøring, var man endelig kommet frem til en afgørelse. Da pludselig havde skoleholderen formået bønderne til at indkomme med et forslag om at opsætte stakitværk i stedet for stengærde. Denne anmodning havde forvalteren endnu ikke nået at besvare. Det står helt klart i brevet, at Nordenberg er uendelig træt af stridigheden og forarget over Levin. Han tilføjede, at han i et senere brev ville gøre rede for skoleholderens »... slette Karakter og ublu Skrivemaade, især vedrørende Stengærdet.«[87]

Hofbygmester Mogens kunne kun billige forvalter Nordenbergs synspunkter. Husmændenes håndlangerarbejde ville betyde, at de

Matrikelkort over Nærum by 1810. Matr. nr. 1 er prinsesseskolen fra 1721. På matr. nr. 5, overfor sandgraven, blev den ny skole opført i 1818. Matrikelarkivet.

2.
2.
№21.
Capitain
Amiinsen
16
Morten
46
45
44
42
43
41.
5
5
5
51.
Skudgrund
50
20.
22
19.
16
№4
Rasmus
Nielsen
№32.
Claasraad
Schionheiden
4.
33
37
39
35
31.
30.
28
29.
27
16.
17.
15.
12.
11.
13.
14.
15.
Rasmus Nielsen

gjorde det arbejde som Niels Pedersen fik betaling for. Rentekammeret burde derfor ikke afvige fra sine betingelser for kontraktens indgåelse.

Derefter meddelte rentekammeret helt kort amtmand Scheel Plessen, at denne skulle gøre Niels Pedersen bekendt med, at rentekammeret ikke kunne antage hans tilbud.[88] Sagen endte med dette og vedligeholdelsen fortsatte som tidligere uden entreprenør.

Skolernes vedligeholdelse omkr. 1800

Efter 1792 var det amtsforvalteren der tog sig af de kongelige skoler i Søllerød. Fra denne tid er der næsten intet materiale i arkiverne om skolernes vedligeholdelse. Efter de kommentarer at dømme, der blev givet omkring 1810 vedrørende skolebygningernes elendige tilstand, har der næppe heller været nogen egentlig vedligeholdelse at korrespondere om. Skolerne har måske nu haft en entreprenør, der skulle tage sig af vedligeholdelsen og rentekammeret har derfor ikke fulgt skolerne så opmærksomt som tidligere. Dette var med sikkerhed tilfældet fra 1808, da brandkaptajn Bachhaussen som entreprenør i 10 år fuldstændig negligerede skolerne og lod dem forfalde medens rentekammeret på intet tidspunkt greb ind.

Gejstlige indberetninger om skolevæsenet

I 1700-tallet er der meget få oplysninger at hente om skolevæsenet i Søllerød i de gejstlige indberetninger.

Biskop Balle visiterer

Først i slutningen af århundredet oplyser bispevisitatserne jævnligt om gejstlighedens indtryk af oplysningsniveauet i sognet. Biskop Balle, der var blevet Sjællands biskop i 1783, var en meget flittig visitator, der nåede sit stift igennem flere gange i løbet af sin embedsperiode. Da han besøgte Søllerød første gang i 1785 fandt han at »ikke faa havde udmærket sig ved fuldstændige Svar og ved en udbredt Kundskab i Bibelhistorien. I Almindelighed svarede de fleste ganske

vel og deres Andel var ikke stort som kunne regnes til de svage.« Sognepræsten hr. Pedersen Blicher blev ikke karakteriseret i indberetningen, men degnen hr. Müller blev betegnet som en »pyntelig god Mand«.[89] Skoleholderen Henrik Rost var den eneste skoleholder i sognet, der blev omtalt. Balle fandt at han viste duelighed og flid, et vidnesbyrd der fulgte Rost ved de fleste visitatser til hans høje alderdom.

Skoleholder Henrik Rost

Ved den næste visitats i 1792 blev alle tre skoler besøgt. I Øverød og i Trørød skole, hvor muligvis endnu Peder Engel var skoleholder, fandt biskoppen »Fremgang for de Flittige til Sand Oplysning«. Men i Nærum skole hos den gamle Levin »var Tilstanden maadelig«.[90]

Undervisningen i Nærum volder bekymring

Skolevæsenet havde på dette tidspunkt overvejende gamle skoleholdere. Hvis Peder Engel stadig var skoleholder har han været 64 år. Levin var 69 og Rost ca. 50 år. Levin som flere gange havde prøvet at søge væk fra sognet havde vel resigneret i sit kald. Om det var biskoppens visitats der foranledigede det eller ikke, så tog sognepræsten, Erik Nyholm, samme år initiativ til at give undervisningen i Nærum bedre kår. Af et brev til biskoppen fremgår det, at han havde prøvet at få en medhjælper til Levin, men ikke fundet nogen, der var villig til at påtage sig arbejdet. Da Holte by, der hørte til Nærum skoledistrikt, havde de fleste skolebørn, havde han taget kontakt med en skikkelig kone i Holte, som han havde fundet egnet til at holde skole og »lære Børn at læse og enfoldig forklare Kristendommens Sandheder«. Beboerne var fornøjet med ordningen og var villige til at sende deres børn til hende. Som vederlag for undervisningen ønskede hun blot, at Levin årligt skulle give hende 5 rd og at bønderne ugentlig skulle betale skolepenge for deres børn. Brevet sluttede med et hjertesuk: »Jeg haaber at hans (Levins) Tid er snart forbi, og at Skolen da kan faa en duelig og god Lærer, hvortil den er højelig trengende.«[91]

Af brevet fremgår det således, at bønderne var parate til selv at yde et vist beløb for at få børnene bedre undervist end i den gamle skole.

Dertil kom at skolevejen ikke blev så lang som før, hvilket nok har kunnet give hjem og arbejdsplads en tidsmæssig fordel.

Det gik ikke som Nyholm havde håbet. Skolen fik en gang i 1790-erne en efterfølger, men undervisningen blev ikke bedre. Det fremgår af et brev som Nyholm skrev til Balle i maj 1800. I brevet kunne han ikke undlade at komme med et par bitre bemærkninger om skoleholderskiftet i Nærum. »Men hvorledes skal jeg bære mig ad med denne Ditskov, Skoleholder i Nærum, som ikke duer til Skolelærer, og den Urenhed, som omgiver ham, gør at jeg ikke kan nærme mig hverken ham eller hans Skole uden at udsætte mig for at blive beriget med Utøj. Vedkommende som stedte ham til Skoleholder, kunne aldrig forsvare for deres Samvittighed, at de gav denne Skole til et Menneske, der er til ringe Nytte ...«[92] Hvem der havde fået Dütschow til skolelærer i Nærum er ukendt. Formodentlig var det kronens administrative organ, måske amtmanden, da sognepræst og biskop øjensynlig har stået udenfor. I 1804 omtales i et brev »skoleinspektørerne for de kongelige skoler på Københavns amt« til hvem sognepræsten skulle indsende en læreransøgning.[93] Dette organ har muligvis taget sig af læreransættelser ved både rytterskoler og de såkaldte prinsesseskoler i amtet. Hvem der har siddet i dette organ må en undersøgelse af rytterskolernes udvikling kunne give svar på.

Skoleholder Dütschovs vidnesbyrd

Da Dütschov ifølge en senere visitatsberetning var seminarist kan det måske siges, at de ansættende myndigheder var i god tro. Balles visitatsberetning i 1799 gav ikke Dütschov et godt vidnesbyrd. »I Nærum og Trørød Skoler fandtes et antal Børn og Fremgangen var for de fleste ikke til at spore.[94] I Trørød skole var Engel på dette tidspunkt efterfulgt af Jens Petersen Slettved. Han var formodentlig kommet til skolen dette år, da han i et brev til biskoppen omtaler, at han var flyttet to gange samme år.[95] Hvis Engel var skoleholder helt frem til 1799 forklarer hans alder, at undervisningen ikke mere var god, et forhold som Slettved ikke havde nået at ændre. I Øverød skole

Jens Petersen Slettved

hos Rost var tilstanden bedre, men også her måtte Balle anspore til større flid. Ved kirkevisitatsen viste en stor del af børnene tegn på svaghed og ligegyldighed. »Her er ej mere det forrige Liv og Lyst.« Balle tænker vel her på sit første besøg i 1785, der gav et helt andet positivt indtryk af almuens oplysningsniveau.

I 1803 gennemgik Balle de indberetninger som provst Høegh havde indsendt om kirkernes og skolernes tilstand i herredet. Vedrørende Søllerød sogn hed det, at skoleholder Rost var gammel og svag, men en meget duelig mand i sit embede, eksemplarisk i levned, han katekiserede smukt og vel. Slettved i Trørød var flyttet til Jylland og var blevet afløst af Andreas Leth, der havde været lærer andetsteds i 13 år inden han kom til Trørød. Han var ifølge indberetningen forbunden med et godt forhold, en rosværdig flid og var almindeligt agtet af sognets beboere. Det smukke vidnesbyrd blev ikke ved med at følge Leth, der samme år prøvede at søge væk fra sognet til en bedre lønnet stilling på Frederiksberg. Han fik ikke stillingen og blev i Trørød til 1820 til stor fortrydelse for amtsprovst Hammond, som fandt skoleholderen ganske uduelig. Den eneste skoleholder der voldte biskoppen bekymring i 1803 var Dütschov i Nærum. Biskoppen skrev: »Skoleholder Dütschow i Nærum, Seminarist, eksemplarisk i Levned, gør sig Umage med dem der kommer i Skole, men svagelig af Helbred og har den almindelige Fordom imod sig, at han ikke er ret skikket til Børneundervisning, så at han sidst måtte forflyttes. Men hvorhen? Og skal en anden Skole udsættes for et misligt Skolehold, på det at Nærum må få det bedre?«[96]

Andreas Leth

»Et misligt skolehold«

Hvad der egentlig har været årsag til de dårlige resultater af Dütschovs undervisning fremgår ikke af indberetningen, men befolkningens forhold til ham har sikkert været dårligt og hans tålmodighed har muligvis, på trods af seminarieuddannelsen, været for lille til at klare den store flok almuebørn til forældrenes tilfredshed, svag som han var af helbred.

Sagen endte med, at Dütschov søgte om afsked på grund af svaghed året efter, i 1804, muligvis presset dertil af de gejstlige myndigheder. Han blev tillagt en årlig pension på 20 rd, der i de følgende år hvilede tungt på hans efterfølger fra hvis indtægt pengene blev taget.[97]

Biskop Balles hilsen til amtets lærere

Biskop Balles personlige interesse for skolevæsenet fik ham til at holde sig jævnligt underrettet om dens tilstand via provsteindberetningerne. I sit svar på indberetningerne, der skulle cirkulere blandt sognepræsterne i herredet, brugte han en særlig formulering for at tilkendegive sin opfattelse af skoleholdernes embedsførelse. Således skrev Balle f.eks. i 1804: »Jeg hilser kierligst og takker venskabeligen de værdige Lærere: Petersen i Hvidovre, Erslev i Jægersborg, Leth i Trørød, Simonsen i Nærum, Hansen i Lyngby, Jam i Gladsaxe, Gierlev i Herløv, Fielsted i Valby og Coppeler i Hvidovre. Og som tykkes mig vel om de flittige Mænd: Jensen i Gentofte, Rost i Øverød og så nu Dreyer i Frederiksberg. Ved de andre findes ej noget i Sønderhed at erindre.«[98]

Et visitats program

I 1809 visiterede Balle for sidste gang i Søllerød sogn. Hans visitatsprogram, som han sendte til sognepræsterne en tid i forvejen, kan sige os noget om måden hvorpå disse blev afviklet under hans embedsperiode.[99] Det fremgår af hans program, at han ville ankomme til Søllerød om morgenen den 17. maj kl. 9 med egen befordring og den dag holde visitats i kirken. Den 18. maj ville han besøge de tre skoler. Han beregnede 3 timer til hver skole og ønskede derfor at begynde kl. 7 om morgenen, da han måtte være tilbage i København igen inden kl. 6 om aftenen. I hver skole ville visitatsen begynde med en psalme og slutte med et vers. Skolelæreren skulle selv vælge psalme og øve denne med børnene så at de kunne synge med. Et karakteristisk træk i Balles syn på skolens forhold til befolkningen var, at han gerne så at forældre, husbønder og madmødre indfandt sig ved visitatsen.

Visitatsen i kirken skulle begynde kl. 9 og muligvis først ende kl. 2 om eftermiddagen. I programmet opstillede Balle punkt for punkt

hvordan han ønskede, at gudstjeneste og visitats skulle forløbe. Ved hans besøg i præstegården skulle alle foreskrevne katekisations- og skolebesøgsbøger ligge fremme tillige med skolejournal og de øvrige embedsbøger, så at han fik lejlighed til at påtegne dem. Både over ungdommen i kirken og over skolebørnene ønskede han at få udleveret en mandtalsliste med oplysninger over navn, opholdssted, navnlig forældre eller husbond, børnenes alder, kundskab i lærebog, katekismus, bibelshistorie, psalmer, boglæsning, indhold, skrivning, regning og hvad der videre kunne læres, samt flid og forsømmelse. Visitatsprogrammet giver indtryk af en minutiøs planlægning og det er givet, at Balle ikke sparede sig på disse rejser. Fra andre kilder vides, at han ofte selv overtog undervisningen under visitatsen. For at opmuntre eleverne uddelte han præmiebøger til de bedste elever,[100] og efter mængden af disse boggaver at dømme må han have været en mild visitator.

Det provisoriske reglement for almueskolen i 1806 og dets betydning for skolevæsenet i Søllerød sogn.

I 1806 gennemførtes det provisoriske skolereglement for øerne. Det var et resultat af den store skolekommissions arbejde for at skabe en ny almueskole i Danmark. Da kommissionens lovforslag udkom i 1799 mødte det en del kritik og det var årsagen til, at man i Danske Kancelli besluttede at lade det afprøve i nogle år i en ganske vist noget ændret skikkelse. På den måde fungerede skolereglementet som en forsøgsorden indtil det i 1814 blev gældende for hele landet. De erfaringer man havde høstet i de mellemliggende år blev indarbejdet i skoleloven af 1814.

Det provisoriske reglement medførte gennemgribende forandringer for skolevæsenet. Det specielt indrettede skolevæsen i Søllerød der

Ændringer på fire afgørende punkter

hvilede på fundatsen fra 1721 skulle nu indarbejdes i en større helhed. Det betød ændringer på fire afgørende punkter, der vil blive uddybet i det følgende. Skoledistrikterne skulle indrettes efter reglementets bestemmelse om, at intet barn skulle have længere skolevej end 1/4 mil (ca. 2 km), endvidere at lærernes skoleløn skulle afrettes efter reglementets bestemmelse. Desuden blev Søllerød skolevæsen undergivet nye tilsynsmyndigheder med udvidede beføjelser, der langt mere intensivt end før kunne kontrollere skolevæsenets tilstand. Endelig skulle skolebygningerne have den standard, der blev foreskrevet i reglementet. Dette punkt er så omfattende, at det vil blive omtalt i et selvstændigt kapitel. Derimod blev der ikke rokket ved prinsesseskolernes tilhørsforhold og de blev ligesom rytterskolerne betragtet som kongelige skoler.

Der gik nogle år inden reglementets bestemmelse på alle punkter slog igennem i Søllerød. Den 12. okt. 1811 forelå Kancelliets godkendelse af den ny skoleplan, som amtsskoledirektionen havde udarbejdet for sognet.[101] Skoleplanen ændrede de hidtidige skoledistrikter. Til Øverød skoledistrikt blev henlagt Øverød by, Søllerød by, Frederikslund, Dronninggaard, Røjels bom, Skovløberhuset og Skovfogedhuset. Fra Øverød gamle skoledistrikt afgik samtidig Kaningaarden, Næsset, Marieholm, Ørholm Papirfabrik, Ørholm Bondegård og Nymølle Papirfabrik, som blev henlagte til Virum og Nymølle skole. Øverød skole fik ved denne inddeling 70-80 skolebørn.

Den ny skoleplan

Skoledistrikter

Til Nærum prinsesseskole hørte Nærum by med undtagelse af de fabrikssteder, der blev henlagt til Rådvad skole. (Her tænkes formodentlig på Rådvad fabrik, Stampen og Strandmøllens papirfabrik).

Matrikelkort over Øverød by 1810. Matr. nr. 1 midt i landsbyen er skolen som en gang i anden halvdel af 1700-tallet blev flyttet fra Søllerød til Øverød. I 1820 flyttede den påny til Søllerød. Den gamle prinsesseskole i Øverød brændte i begyndelsen af 1900-tallet. Matrikelarkivet.

392480 □
Sollerod See

Desuden hørte Holte by til Nærum skole med undtagelse af det såkaldte Lille Holte, hvis børn skulle gå i Trørød skole. Der blev herefter 60-70 skolesøgende elever ved Nærum skole.

Trørød skoledistrikt kom til at omfatte Trørød by, Vedbæk, Strandridderhuset, Enrum, Aggershvile og Lille Holte. Trørød skole var den mindste med ca. 35 børn.

Lærernes lønforhold

Lærernes lønforhold blev samtidig reguleret efter skolereglementets bestemmelse og i skoleplanen blev det præciseret, hvad de hidtil havde nydt af indtægter og i fremtiden skulle nyde. Som fundatsen af 1721 bestemte det, havde de alle siden da haft fri bolig og fået 30 læs tørv samt 4 favne brænde hjemkørt af beboerne. Efter lønreguleringen i 1784 havde de fået 50 rd udbetalt af amtstuen. Da degneembedet i 1801 blev nedlagt, blev hver skoleholder tildelt 1/3 af degneofferet, ca. 30 rd og senere fik de del i degnetraven (tiende) ca. 87 rd, da de alle tre stod for kirkesangen. (Henrik Rost var blevet fritaget for kirkesangen på grund af sin alder, men fik andel i embedets indtægter, sikkert en honorering af hans dygtige embedsførelse). Degneindtægterne blev fra nu af indberegnet i den nye løn.

Befolkningen skulle udrede fourage (foder), jordlod og tre læs brænde til skolen, en udgift de havde været fritaget for tidligere. Derfor blev det bestemt, at beboernes andel i brændsel og tørv til skoleholderne i fremtiden ikke skulle være større end i andre sogne.

Øverød skole blev nu et kirkebylærerembede, d.v.s. at skoleholderen ved denne skole skulle alene forrette degneembedet mod en merindtægt af offer og en frivillig gave af befolkningen for organisttjenesten, der plejede at beløbe sig til ca. 30 rd årlig.

Efter skoleplanen i 1811 skulle lærerne i Søllerød have samme indtægt som de øvrige lærere, der hørte under skolereglementet fra 1806. Denne løn blev beregnet i naturalier, en måde hvorpå man sikrede indtægten for urimelige prissvingninger. Den ny skoleløn blev lignet på hele sognet. Den gik op til 6 td rug og 10 td byg i natura samt 25

td byg betalt efter sidste års kapiteltakst, offer i kirken og et par læs sand til skolen. I ligningen blev 50 rd trukket fra, som skoleholderne fik udbetalt af amtstuen og det samme gjaldt degneofferet på 30 rd. Trørød skoleholder fik til forskel fra de andre kun udbetalt 20 td byg efter kapiteltaksten, da denne skole var mindre end de øvrige og man i Kancelliet havde fundet, at Søllerød sogn egentlig var for lille til at underholde tre skoler. I 1822 var børnenes antal vokset til 68, hvorefter også læreren i Trørød[1] fik fuld reglementsmæssig løn.[102]

Da skolerne i sognet ikke havde et jordtilliggende, som reglementet bestemte, fik skoleholderne efter 1814-lovens ikrafttræden 50 rd i erstatning fra sognet. Noget kunne tyde på, at de allerede før dette år har nydt en vis erstatning for manglende jord og græsning selv om det ikke fremgår af skoleplanen. I en statististisk-topografisk beskrivelse over Københavns amt fra 1834 omtales en refusion på 20 rd, der skulle være udbetalt efter skoleplanen i 1811.[103]

Ved ligningen på sognet havde man på afgørende måde brudt med fundatsen i 1721. Sophie Hedevig havde ikke ønsket, at beboerne skulle belastes med økonomiske byrder til skoleholderne.

Da den løn, der blev fastsat i skolereglementet i 1806 og indført i skoleplanen for Søllerød i 1811, var større end den løn, der hidtil var blevet udbetalt ved prinsesseskolerne, måtte sognet træde til og udrede det resterende beløb.

Skolerne hørte stadig under kronen, hvilket gav sig udslag i lønudbetalingen fra amtstuen, i udbetalingen af skolebøger til skolerne og i vedligeholdelsen af skolebygningerne.

Kronens forpligtelse til at vedligeholde skolebygningerne ophørte med skolernes aflevering til skoledistriktet fra 1818-23.

Rentekammerets forpligtelser fortsætter

Lønudbetalingen fra amtstuen på 50 rd til hver lærer fortsatte indtil begyndelsen af dette århundrede. Beløbet udgjorde 100 kr. for hver af de tre lærere. Udbetalingen til skolebøger fortsætter endnu! Amtstuen udbetaler således stadig hvert år et beløb på 200 kr. til en til

tider noget forundret kommunalbestyrelse i Søllerød for »indkøb af bøger til prinsesseskolerne«. Beløbet går i dag til børnebiblioteket på Søllerød kommunebibliotek, der står for indkøb af bøger til skolerne. På lignende måde sender amtstuen penge til Lyngby-Taarbæk kommune og Gladsaxe kommune for de to prinsesseskoler i Virum og Bagsværd.

En kongelig resolution i 1840

Baggrunden for at Finansministeriet holder fast ved denne udbetaling endnu 250 år efter prinsesseskolernes oprettelse er den, at kong Christian VIII, i en resolution i 1840, en gang for alle pålagde rentekammeret at udbetale et fast beløb til prinsesseskolernes lærebøger, i stedet for som hidtil at afgøre beløbets størrelse efter anmodning fra hver af sognenes skolekommissioner.

Denne kgl. resolution er siden forblevet urørt, selv da en kommission under Finansministeriet i 1907, efter at have undersøgt statskassens indtægter og udgifter af de tidligere kongelige godser, foreslog at de fleste af disse udgifter skulle afløses.

Lønudbetalingen til lærerne ophørte, men udbetalingen til skolebøger fortsatte og hviler nu på en udbetalingsordre i Finansministeriet fra 1922.[104]

Finansministeriet 1971

Finansforvaltningens overgang til edb-system vanskeliggør udgiftsposter af denne art, og en dag i fremtiden bliver beløbet formodentlig afløst og udbetalt i Søllerød kommune på anden måde. Den kgl. resolution fra 1840 sikrer, at rentekammeret, nu Finansministeriet, indfrier sin forpligtelse til prinsesseskolerne.

I 1806 indførtes en nyordning for skolevæsenets administration. Alle skoler blev undergivet to nye tilsynsmyndigheder, en amtsskoledirektion og en skolekommission for hvert sogn. Amtsskoledirektionen havde kun to medlemmer, amtmanden, der repræsenterede statsmyndigheden og en specielt udnævnt amtsprovst som gejstlighedens repræsentant. Amtmanden var formand i direktionen, men som den forretningsførende fik amtsprovsten den største indflydelse. Med

amtsprovsteinstitutionen var der for første gang oprettet et embede, der udelukkende havde skolevæsenets orden som arbejdsopgave.

Skole-direktionens opgaver

I skoledirektionen koordineredes nu de fleste opgaver, der tidligere var blevet løst af kronens administration og gejstligheden, såsom ansættelse af lærere, tilsyn med skolebygningernes tilstand, skoleholdernes lønninger, lærebøger til undervisningen samt skolebørnenes kristne opdragelse. Rentekammeret havde stadig afgørelsen i de økonomiske spørgsmål ved prinsesseskolerne. Skoledirektionen tog selv initiativ og førte korrespondance med rentekammeret vedrørende vedligeholdelse af skolebygningerne, i spørgsmål om lærerlønninger og i kontrollen med skolernes undervisningsniveau. Skoledirektionen ansatte lærere til Nærum og Trørød skoler, medens biskoppen var kaldsberettiget til kirkebylærerembedet ved Øverød skole.

Amtsprovst Eiler Hammond

Til amtsprovst over Københavns amt blev udnævnt seminarieforstanderen ved Brøndbyvester præstegårdsseminarium, Eiler Hammond, der havde udmærket sig som en ivrig og dygtig skolemand. Valget var særdeles godt truffet. Eiler Hammond arbejdede med stor forståelse og indsigt for skolevæsenets orden, og mængden af materiale i Landsarkivet fra skoledirektionens første årti viser, hvilken vældig arbejdspræstation han udførte.

Blandt skoledirektionens vigtigste opgaver stod bestemmelsen af skolegangsordningen. Skolereglementet i 1806 havde givet muligheder for lokale særordninger og i 1809 gav skoledirektionen et detailleret program for børnenes skolegang sommer og vinter. De ældste børn skulle gå i skole fortrinsvis om vinteren, 4 dage om ugen i 5-6 timer hver dag. I sædetid og høsttid ville de fleste af dem være ude i markarbejde, medens de om sommeren skulle søge skolen to dage om ugen, nærmere bestemt tirsdag og fredag.

Bestemmelser om skolegangen

De små børn derimod, der ville have svært ved at forcere de vanskelig fremkommelige veje om vinteren, skulle gå i skolen fire gange ugentlig om sommeren fra kl. 7-10 og fra kl. 13-16. I sædetid og høst-

tid, hvor ældste klasse havde fri, skulle de møde hver dag i seks timer, medens de om vinteren kun skulle søge skolen om tirsdagen og lørdagen. På den måde ville skolestuen være fyldt med børn hele året. Ferie for lærerne nævnes ikke.

Det blev indskærpet, at kun sygdom, hårdt vejr, ufremkommelige veje var lovlig forsømmelsesgrund for skolebørnene. Undtagelsesvis kunne der tillades et flittigt barn at få en fridag under særlige omstændigheder.

Selv om skoledirektionen påbød lempelig behandling af skoleforsømmelser med formaninger i stedet for mulktering og udpantning for ikke at irritere befolkningen i de første år under den ny skolelov, så er det givet, at den faste skolegang betød en mærkbar begrænsning i forældrenes og arbejdsgivernes mulighed for at disponere over børnenes arbejdskraft. Medens forældrenes indstilling kun kan aflæses indirekte af forsømmelsestal og udpantning af mulkter, findes der fra Søllerød en enkelt kilde, der giver et sjældent indblik i arbejdsgiverens vanskeligheder under den ny skolelov. Ejeren af Strandmøllens papirfabrik, Christian Drewsen, skrev således i et pro memoria til amtsskoledirektionen:[105] »Ifølge seneste Skoleforordning blev ieg for en Tid siden befalet af Søllerød Sogns Skolecommission, at sende Drenge i Skole, der her ved Fabriguen maatte findes skolepligtige. Ieg giorde i den Anledning Forestilling til Skolecommissionen, da denne Skolegang er ikke at forene med Fabriguens Drift. Skolecommissionen lovede i den Anledning at giøre Meddelelse til Amtsdirectionen, men da ieg nu for faa Dage siden har faaet en Ordre, der under Mulkt befaler mig, at sende mine Drenge i Skole, med den Forandring, at de istedet for at gaae til Nærum maae søge Raadvads Skole, saa er det en Følge heraf, ieg tager mig den Frihed, at giøre følgende Forestilling til den Høje Amtscommission, og deri forlange mine Drenges Fritagelse for den daglige Skolegang, som noget der aldeles ikke kan forenes med Fabriguens Drift.

Christian Drewsens protest mod skolegangsordenen

Fabriguen bruger omtrent 14 a 16 Drenge. Disse ere i almindelighed fattige folks Børn, som uden saaledes at være beskæftigede, vilde tildels falde Fattigvæsenet til Byrde. De antages naar de blot ere 6 a 7 Aar gamle, og som de voxe til blive de samtlige skikkede i Skole og holdte til Confirmation paa min Bekostning. Det vil sige: naar de have naaet den bestemte Alder, som for en Confirmand, tildeler ieg dem et halvt Aaar, hver Dag at gaa i Skole... (et par ord mangler fordi et stykke af brevets ene hjørne er afrevet) ... fordi det ringeste Arbejde af dem i den Tid, og uden at have nogen Erstatning for dette Udlæg, da det ikke sjældent er hændt, at de strax efter at være confirmerede ere gaaede i Lære andetsteds. Paa denne Maade er sikkert mere end hundrede Børn blevne hiulpne til Confirmation i den Tid min Fader og ieg have ejet Fabriguen. Da ieg saaledes af egen Drift, længe før nogen Forordning bød mig denne Handling som en Pligt, har stræbt mod det Maal, hvorhen Skoleforordningen nu sigter, og da ieg ved at indrømme Fabriguens Drenge et halvt Aar til deres Skolegang har frivilligt givet dem lige saa mange Læsetimer, som der maaske efter Forordningen kan blive dem tildelte, og da disse endvidere, ved at være mere concentrerede maaske ere mere gavnlige, saa haaber ieg at den høie Amtsdirection vil tage Hensyn paa min Fabrigues Tarv, og tillade at mine Drenges Skolegang som hidindtil maa blive indskrænket til et halvt Aars daglig Skolegang, hvilket ieg forbinder mig til at opfylde paa det strengeste – Skiønt Raadvads Skole er en Deel nærmere end Nærums, saa vil den høie Direction dog lettelig indsee at den halve Dag er ganske tabt for Fabriguen, naar man foruden Læsetimerne regner Veien og den Lyst som Børn i almindelig har, at blive det længst mulig fra Arbeidet. Hver Dreng koster mig daglig noget mere end 2 Sk. Ieg antager som et Middeltal, altid at have fire Drenge, der efter Forordningen skal gaae i Skole. En halv dags Arbejde tabt ved hver af disse bliver altsaa et dagligt Tab af 4 Sk, men dette er endda kun det positive Tab. Den Fordel deres Arbejde skaffer

Skolegang – en trussel mod fabrikkens drift

min Fabrigue er slet ikke beregnet og savnet af denne vil være for betydelig til at den kunde taale det – Skulde ieg derfor mod Formodning, ikke see mit Ønske besvaret saaledes som ieg attraaer har ieg ingen anden Udvei end at afskedige alle skolepligtige Drenge herved Fabriguen, hvoraf en Deel da rimeligvis vil tilfalde Fattigvæsenet til Byrde, og min Fabrigue berøves en Deel Hænder, som den især i nærværende Periode hvor flere af dens Arbejdere er tagne til Landets Forsvar, saa høielig trænger til.

Forventende den høie Amtsdirections Svar forbliver ieg med Ærbødighed de høie Herrers ydmyge Tiener. Christian Drewsen.«

Krigen mod England, som Drewsen omtaler som grund til den manglende arbejdskraft ved fabrikken, var en meget alvorlig forhindring for amtsskoledirektionen for at få skolereglementets bestemmelse om stadig skolegang gennemført. Det fremgår af Søllerød sogns skolekommissionsprotokol et par år senere, hvor de store forsømmelser i børnenes skolegang bliver forklaret med, at forældre og husbønder på grund af krigen måtte bruge alle børn, selv de helt små, til markarbejdet.

Under den gamle skoleorden havde Drewsen, som hans brev viser, selv kunnet bestemme skolegangen for de børn, han havde i sin tjeneste, hvilket må have været en ekstraordinær foranstaltning, som han som industrimand og arbejdsgiver til så mange drenge havde fået gennemført. Skoledirektionen ville få svært ved at give lige skolegang til alle skolepligtige børn, hvis Drewsens synspunkter slog igennem i praksis.

Det er ikke bekendt om Drewsen fik sit ønske opfyldt, men da arkivet ikke gemmer yderligere korrespondance om sagen, må man formode, at skoledirektionen gav efter. Drewsen ville sandsynligvis ikke stille sig tilfreds uden først at have prøvet alle muligheder for at redde fabrikkens drift.

Ifølge reglementet for almueskolen i 1806 skulle der indrettes en

Skole-kommissionens sammensætning

skolekommission for Søllerød sogn. Skolekommissionen skulle bestå af sognepræsten som selvskrevet formand og en skolepatron, der fortrinsvis tog sig af økonomiske spørgsmål, samt 1-2 skoleforstandere, der skulle vælges blandt bønderne i sognet. Skoleforstanderne skulle føre tilsyn med børnenes skolegang og inddrive mulkter, der blev udstedt for forsømmelige forældre.

Der gik nogen tid inden man var kommet i gang med at udse de personer, der skulle sidde i kommissionen. I januar 1808 foreslog sognepræsten mag. Nicolai Bach skoledirektionen at vælge major Qvistgaard i Nærum til skolepatron. Denne var for nylig afgået fra landvæsenet og var en studeret mand, der som proprietær tidligere havde ejet flere skoler. Mag. Bach fandt det værdifuldt, at Qvistgaard ikke havde nogen stilling og derfor ville have tid til hvervet, samt at han som regel boede i sognet hele året.

Sognepræsten foreslog, at der i Søllerød sogn skulle være tre skoleforstandere, en for hver skole, hvortil han havde udset gårdmændene Didrich Hansen i Øverød, Rasmus Nielsen i Nærum og Peder Larsen i Trørød. De havde alle accepteret at blive medlemmer af skolekommissionen.[106]

I juni måned samme år besøgte amtsprovst Hammond Søllerød sogn for at se, hvordan skolevæsenet var blevet organiseret efter de ny retningslinier. Skolekommissionen havde da kun fungeret en måneds tid og alt var endnu i sin vorden.

Det er muligt at få et ret godt overblik over skolekommissionens sammensætning og virksomhed i den her behandlede periode, da kommissionens forhandlingsprotokol endnu er bevaret. Den opbevares på Søllerød rådhus. Desuden findes i skoledirektionens arkiv i landsarkivet ikke så få breve fra skolekommissionen, der kan komplettere billedet. Skolekommissionsprotokollen begynder med amtsprovst Hammonds bemærkninger under sit første besøg hos kommissionen. Han noterede, at alle nye protokoller var anskaffede til skole-

Skoleprotokoller

væsenet. Det drejede sig om tre protokoller, der skulle føres af lærerne og tre protokoller, der skulle føres af skolekommissionen. Blandt de første var skolejournalen, der skulle oplyse om børnenes skolegang, flid og duelighed, inventarielisten, der skulle gøre rede for antallet af borde, bænke, hylder, tavler, blækhuse m.v. samt embedsbogen hvori læreren skulle indføre alle nye bestemmelser, der vedrørte hans skole og i hvilken amtsprovsten skulle notere sine visitatsbemærkninger. Blandt skolekommissionens protokoller var forhandlingsprotokollen, der skulle føres af sognepræsten, skolekassens regnskab, der skulle føres af skolepatronen, samt en dokumentprotokol hvori alle resolutioner og alle breve til kommissionen skulle indføres. Af alle protokoller findes i dag kun en embedsbog fra Trørød skole[107] samt skolekommissionsprotokollen. Desværre er det kun i det første år, skolekommissionsprotokollen giver oplysninger om, hvad man drøftede ved skolekommissionens møder. Derefter korresponderede både sognepræst og skolepatron med skoledirektionen uden at det fremgår af protokollen, at brevene blev drøftet ved møderne. Efterhånden omtaler skolekommissionsprotokollen kun eksamenskaraktererne ved de halvårlige eksaminer, hvor sognepræsten, skolepatronen og de lokale skoleforstandere var nærværende, samt hvor megen mulkt, der skulle inddrives for hver skole efter de forsømmelseslister som skoleforstanderne medbragte til møderne.

Selv om skolekommissionsprotokollen således ikke afspejler hvilke problemer, der blev drøftet ved møderne, giver den værdifulde oplysninger om personsammensætning og karakterer ved hver skoles eksamen, samt om forsømmelsernes omfang.

Skolekommissionens formand

Skolekommissionens funktion afhang i høj grad af personsammensætningen, særlig om sognepræsten og skolepatronen gik positivt ind for skolevæsenets orden. Sognepræst mag. Nicolai Bach kom til Søllerød i 1801 og blev i tjenesten samme sted til sin død i 1823.

Arkivar Ellekilde har sagt om Bach, at han ikke evnede at samle

menigheden om sin prædiken og at befolkningen holdt sig væk ved bispevisitats i kirken.[108] Et brev i Landsarkivet bestyrker opfattelsen af, at sognepræsten i hvert fald på et bestemt tidspunkt ikke havde det bedste forhold til en del af sognets beboere.

Et anonymt smædeskrift

Provst Bentzon havde i 1807 modtaget et anonymt smædeskrift mod mag. N. Bach. Smædeskriftet sendte han til biskoppen i et brev, hvori han tog stilling til brevets forfatter. Provstens oplysninger er af interesse for sognepræstens stilling i sognet. Han havde længe været klar over, at Bach havde en personlig fjende i sognet og vidste hvad dette betød: »Løgne udklækkes, Anekdoter samles for at kaste Skygge paa en Mand som .. uden tvivl kan forsvare sine Handlinger.« Smædeskriftets forfatter gav sin egen forklaring på den tomme kirke i Søllerød. Bach manglede fuldstændigt naturgaver og havde et meget svagt bryst, der bevirkede at hans prædikener blev ganske uforståelige for befolkningen, der derfor blev borte fra kirken.[109]

Bachs personlige fjende kan meget vel have skadet sognepræstens forhold til befolkningen med sine rygter, særlig hvis Bach i forvejen manglede den kontakt med kirkegængerne, som han kunne få fra prædikestolen. Enten forholdet til befolkningen var dårligt eller ikke – så vidste provsten, at Bach ville søge et andet embede. Formodentlig har Bach ændret sig, da han blev i sognet i yderligere 15 år.

Som formand for skolekommissionen giver Bach ikke indtryk af at have været nogen stærk personlighed med udpræget engagement i skolevæsenet, men han førte sin skolekommissionsprotokol med stor flid og omhu og holdt regelmæssigt 10 skolekommissionsmøder om året. Særlig i de første år korresponderede han flittigt med amtsskoledirektionen om forbedringer af skolevæsenet, og hans vurdering af de kvalifikationer som en skolepatron skulle have vidner om, at han følte ansvar for sit hverv. Bach var som formand for kommissionen det stabiliserende element i denne, da både skolepatron og skoleforstandere ofte skiftede.

Skolepatroner

Den første skolepatron blev, som Bach ønskede, major Qvistgaard. Han indsendte i 1808 det første års regnskab for skolekassen til amtsskoledirektionen.[110] Skolekassen var oprettet for at dække udgifter til skolevæsenet, som ikke på anden måde blev dækket, f.eks. skolebøger til fattige børn. De indtægter, der indløb til skolekassen, var frivillige gaver ved bryllupper og begravelser, offer i kirken, da den såkaldte tavle blev ombåret ved enkelte søndage, lyspenge, der blev betalt af kirken og endelig de mulkter, der blev inddrevet for skolebørnenes forsømmelser. Qvistgaards regnskab for 1808 viser, at indtægterne beløb sig til næsten 50 rd, heraf udgjorde kirkens lyspenge lidt over 3 rd, frivillige pengebeløb ved bryllupper og begravelser samt offer i kirken over 32 rd og mulkter til et beløb af 12 rd. De inddrevne mulkter var temmelig lave de første år efter oprettelsen af skolekommissionen, men de steg senere. Da den kgl. kasse betalte skolebøger til sognet havde skolekassen ikke haft nogle udgifter dette år. Da det er det eneste regnskab der er bevaret kan vi ikke vide, hvad man i de følgende år har brugt indtægterne til, kun har senere kilder vist, at skolerne et enkelt år blev repareret for skolekassens penge, da man ikke kunne vente længere med at få rentekammerets godkendelse af de med reparationerne forbundne udgifter.

Major Qvistgaard var en skolepatron, der med iver gik ind for sit hverv. Hans tilsyn med skolebygningerne gav anledning til mange initiativer. Her var imidlertid et punkt, hvor skolereglementet ikke havde givet det lokale tilsyn tilstrækkelig myndighed. Qvistgaard skulle for hver eneste reparation føre en omfattende korrespondance med myndighederne, hvorved små reparationer, der kunne klares på en dags tid, kom til at tage urimelig lang tid. Dette gik ud over undervisningen, hvilket man havde eksempler på fra Nærum skole, hvor ubetydelige reparationer foranledigede skoleholderen til at lukke skolen i flere uger.[111] Åbenbart var man i skolekommissionen klar over, at skolelærerne kunne udnytte gældende praksis og tage sig en lille

ferie. I 1809 flyttede Qvistgaard fra sognet, hvilket voldte mag. Bach en del bekymringer, da han ikke vidste, hvor han skulle finde en anden skolepatron, der havde Qvistgaards indsigt, lyst og duelighed.

Qvistgaard blev afløst af klædekræmmer Klein, der var ejer af Sophieshøj i Nærum. Klein led af gigt og var ikke til stede ved flere af skolekommissionens møder og eksaminer. Han ser alligevel ud til at have været pligtopfyldende i sin funktion som skolepatron. Han prøvede forgæves at formå rentekammeret til at bevilge en gennemgribende reparation af Nærum skole, der var helt forfalden. Han flyttede fra sognet i 1812, hvorefter ejeren af Nymølle fabrik, Nelthropp, overtog hvervet som skolepatron. Nelthropp fungerede til 1815, da han efterfulgtes af overkrigskommissær Ibsen, der havde købt Sophieshøj i Nærum. Efter to år gik hvervet tilbage til Nelthropp, der nu fungerede til 1820. Efter Nelthropp fulgte andre af sognets driftige industrimænd eller godsejere, hvilket vidner om, at skolepatronens hverv var vel estimeret blandt sognets højere borgerskab.

Skoleforstandere

Skoleforstanderens stilling var ikke så krævende som skolepatronens og sognepræstens. De skulle ikke føre nogen korrespondance eller tage initiativ vedrørende økonomiske spørgsmål, selv om de sikkert har haft mulighed for at gøre deres synspunkter gældende overfor de andre kommissionsmedlemmer. Deres funktion gik fortrinsvis ud på at have indsigt med hvad der foregik i skolestuen. De skulle f.eks. føre tilsyn med, om læreren mødte til tiden og brugte undervisningstiden til det som stod anført i undervisningstabellen. Deres største og sikkert også vanskeligste opgave var at føre tilsyn med skolegangen og indkræve de mulkter, som skolekommissionen fastlagde ved hvert møde. Af skolekommissionsprotokollen fremgår det, at gårdmændene skiftedes til at være skoleforstandere i to år ad gangen. Det er ikke uden interesse at se, om det var store eller små gårdmænd, der i de første år lod sig vælge til skoleforstandere, da valget formentlig bestemte beboernes opfattelse af hvervet.

Matrikelarkivets sogneprotokol over gårdbrugenes størrelse i 1810 viser, at de tre første skoleforstandere var de største eller næststørste gårdejere i landsbyen. Senere skiftede hvervet, men det forblev blandt storbønderne. Det er svært at afgøre hvilken indflydelse de har haft eller ønsket at have i skolekommissionen, men protokollen over skolekommissionens møder viser, at der ofte kun var en af skoleforstanderne til stede ved møderne.

Skolekommissionsmøder

Skolekommissionens første møder giver indtryk af de vanskeligheder man havde ved at få befolkningen til at acceptere den stadige skolegang for deres børn. Ved det første møde i juli 1808 undskyldte sognepræsten forsømmelserne med at henvise til, at skolevæsenets orden endnu var helt nyt og at krigen medførte, at der var et stort behov for børnenes arbejdskraft til alt slags markarbejde. Derfor undlod man mulktering, men henstillede til forældrene under trusel om mulktering at melde deres børn til skolegang, så at de kunne indtegnes i protokollen.

De følgende møder omtaler samme store forsømmelser, og skoleforstanderne, som sikkert har været forstående overfor problemerne med at rekruttere arbejdskraft til landbruget, kunne eller ville måske ikke gøre noget for at gribe ind. Sognepræsten var utilfreds med, at skolejournalens lister måske ikke gav sikre oplysninger om forsømmelserne. Ved et besøg i Nærum havde Bach noteret 10 skolebørn til stede, medens lærerens anmærkning i journalen lød på 14.

Udpantning – for inddragelse af mulkt

I 1809 omtaler skolekommissionen den første udpantning hos en mand i Vedbæk. Da pantet for forsømmelserne ikke var blevet indfriet, skulle det bortsælges på auktion søndagen den 21. juni dog således, at manden blev adviseret i forvejen og fik mulighed for at indløse pantet. Det er ikke usandsynligt, at skolekommissionen gik for hurtigt frem med gennemførelsen af den stadige skolegang. Forsømmelserne steg kraftigt de følgende år og vidner om en passiv modstand fra befolkningens side, måske også fra skoleforstanderne og

skolelærerne, der havde forståelse for forældrenes økonomiske situation.

Lærerne og deres undervisning i begyndelsen af 1800-tallet

Efter amtsskoledirektionens og skolekommissionens oprettelse i 1808 er det muligt via skoledirektionens arkiv at følge lærerne og deres undervisning langt mere detailleret end før. Den korrespondance mellem myndighederne, der er bevaret, giver ikke så få oplysninger om lærerne, og amtsprovstens visitatsberetninger er af stor værdi for en belysning af undervisningen. Det er gejstlighedens syn på undervisningen, der fremgår af dette kildemateriale, men det er de eneste kilder, der afspejler, hvad der foregik i skolestuen, og amtsprovst Hammond må betegnes som en indsigtsfuld skolemand med en sikker vurdering af sine lærere. Han kunne til tider være hård i sin bedømmelse men viste, at han både følte ansvar for sit embede og havde vilje til at ændre bestående skoleforhold. De midler, der fra skolereglementets side var givet ham i hænde for at komme til rette med forsømmelige lærere, var imidlertid afhængige af, hvorvidt skolekommissionen delte amtsprovstens opfattelse. Kildematerialet om Søllerød sogn fra 1810-1820 viser, at dette ikke altid var tilfældet, og i de situationer hvor han ikke fik kommissionens støtte stod han temmelig magtesløs.

Lærer Rost i Øverød søger forgæves sin afsked

I Øverød søgte den gamle lærer Henrik Rost om sin afsked i 1808. Han var da 65 år og havde haft embedet i 26 år. Sognepræsten foreslog skoledirektionen, at Rost burde have en passende pension for sin utrættelige flid, selv om Bach var klar over, at denne pension ville blive en tung byrde for efterfølgeren. Han sukkede: »Gid der maatte findes en Udvej for, at gamle Skolelærere kunne pensioneres uden Byrde for Efterfølgeren.«[112]

Lærer Rosts ansøgning om afsked blev imidlertid afslået af skoledirektionen. Desværre findes direktionens brev ikke bevaret og dermed savner vi begrundelsen for afslaget. Det er ikke utænkeligt, at skoledirektionen endnu ikke fandt Rost så gammel og svag, at han ikke var bedre end en efterfølger og derfor ville beholde ham i nogle år. Ved Hammonds visitats i 1809 var skolen stadig en af »Amtets ret gode Skoler« en betegnelse der sjældent tilfaldt sognets skoler. Rost fik som sædvanlig en rosende omtale: »... den gamle og svagelige ustuderte Lærer Rost fortjener Ros for sin efter bedste Evner vel anvendte Flid.«[113]

Året efter, i 1810, noterede Hammond, at skolen nu var meget slettere og nu hørte blandt amtets mådelige skoler. I 1811 var forholdene blevet yderligere forværret: »Med Undtagelse af Indenadlæsning blev alle øvrige Lærefag noteret med slette Karakterer.« På dette tidspunkt havde Rost pånyt søgt om sin afsked – og nu fandt skoledirektionen intet at indvende. Henrik Rost, der nu havde haft embedet i omtrent 30 år fik 100 rd i pension som tak for sin fortjenstfulde undervisning. Pensionen var langt højere end f.eks. Dütschows, som i 1804 fik 20 rd i pension.

Undervisningen i Øverød skole blev i de følgende år betydeligt dårligere end i Rosts tid.

Jørgens Larsens undervisning kritiseres

Henrik Rost blev efterfulgt af en 21-årig seminarist fra Jonstrup seminarium, Jørgen Larsen. Han havde på seminariet fået karakteren duelig, og skolekommissionen, der kendte Jørgen Larsen fra 5 måneders vikartjeneste ved skolen, fandt at han forenede flid med lyst og duelighed. Desuden spillede han orgel og kunne således overtage organisttjenesten i kirken.

Seminariets og skolekommissionens vurdering af Jørgen Larsens duelighed som lærer var næsten den stik modsate af amtsprovst Hammonds vurdering ved visitatsbesøgene de følgende år.

Med undtagelse af sang og indenadslæsning var i 1813 børnenes

standpunkter mådelige eller slette i alle andre fag. Skolekommissionens karaktergivning samme år ved skolens eksaminer gav en anden fordeling men viste samme tendens. Der blev for de 20 børn, der havde mødt til eksamen i ældste klasse, givet 2 ug, 2 mg, 5 g, 2 tg, 10 mådelig og 5 slette karakterer. Denne karakterskala blev fulgt ved de fleste eksaminer, medens amtsprovst Hammond kunne bruge andre betegnelser. Det er vanskeligt at vurdere skolebørnenes præstationer, da vi foreløbig ikke har nogen retningslinier for tidens karaktergivning, men de mådelige og slette karakterer viste tydeligt, at kundskabsniveauet var ringe. I første klasse var karaktererne endog værre. Her blev der givet 13 g, 10 tg, 6 mådelige og 9 slette karakterer.

I 1814 slog Hammond fast, at de ældste børn i ingen dele var bragt så vidt, som der krævedes af de små børn i første klasse. Hammond gav derfor direktiver til skolekommissionen om at holde et vågent øje med lærer Larsens undervisning, og hvis denne ikke opfyldte de betingelser, som amtsskoledirektionen havde foreskrevet for undervisningen i de fire afdelinger, to afdelinger for hver klasse, så burde skolekommissionen gribe til de midler, som skolereglementet i 1806 bød. Her var det bestemt, at skolekommissionen skulle rette advarsel til en forsømmelig lærer, og hvis dette ikke hjalp, indberette sagen for amtsskoledirektionen, der havde at mulktere læreren og i sidste instans afskedige ham fra sit embede.

Da visitatsberetningerne ikke findes bevaret efter 1814 for Øverød skole, kan vi ikke følge lærer Larsens undervisning længere. Det er bemærkelsesværdigt, at en seminarieuddannet lærer, der i de første måneder gjorde så godt et indtryk på skolekommissionen ikke opnåede bedre faglige resultater i sin undervisning. Sikkert er det, at Jørgen Larsen hurtigt blev træt af sit embede. I 1813 ønskede han at søge en anden stilling, men enten fik han ikke denne eller også ændrede han mening og blev i sognet. Samme år chokerede Jørgen Larsen sognepræsten ved at lade sin kone tage ind til København for at barsle,

hvor han lod barnet døbe på fødselsstiftelsen, således at barnet på den måde ikke blev opført i ministerialbøgerne og følgelig undgik at blive udtaget til værnepligt.[114]

Denne fremgangsmåde har muligvis skadet Jørgen Larsens forhold til sognepræsten mag. Bach, og dersom hele Rosts pension blev taget fra Jørgen Larsens indtægt, er det forståeligt, hvis han ikke har fundet det resterende beløb sliddet værd. Under alle omstændigheder forlod Jørgen Larsen Øverød skole i 1816 med dags varsel. Han havde fået et lærerembede i Kjeldby på Møen.[115]

Marcus Nissen Widerøe bliver afskediget

Jørgen Larsens efterfølger blev Marcus Nissen Widerøe, der tidligere havde været ansat ved Det kgl. Bibliotek. Widerøe var som Viggo Sten Møller udtrykker det »lidt for varm en ven af fruentimmeret Marthe Oline, gift med bødker Chr. Koreman hvisårsag parret måtte forlade sognet 1819«.[116] Der var dog også andre årsager til, at Nissen Widerøe forlod sognet. Af skolekommissionsprotokollen fremgår det, at han var blevet anklaget af en fader for at have revet håret af hovedet på hans dreng og slået ham, så blodet løb af øret. Desuden var der kommet andre klager over, at han brugte øgenavne og skældsord mod børnene.

Hvorvidt det er denne anklage, der gav udslaget eller forholdet til den gifte kvinde – det vides ikke – så blev Widerøe stillet for en provsteret i 1818. I Landsarkivet opbevares den ret omfattende protokol fra provsteretten. Rettens konklusion var sikkert overraskende for mange. Widerøe blev frikendt og fik tilbud om påny at optage sin lærergerning i Øverød. Widerøe sagde dog nej med den begrundelse, at han, efter hvad han havde oplevet i sognet, ikke kunne tænke sig at vende tilbage. I 1820 fik skolen en ny lærer, den 24-årige Peder Larsen fra Brøndbyvester seminarium. Skolen havde da ca. 57 børn. Peder Larsen fik ved biskop Münters visitatsbesøg i 1821 betegnelsen duelig i en skala på meget duelig, duelig og ikke duelig, og hans undervisning, der viste fremgang, fik betegnelsen meget god. Peder Lar-

sen blev ved skolen i hvert fald gennem 1820erne, og det ser af visitatserne ud til, at skolen med Peder Larsen kom ind i en rolig og givende periode.

Den uheldige lærer Simonsen i Nærum

I Nærum skole havde lærer Dütschow, som tidligere omtalt, taget sin afsked i 1804. Hans efterfølger, Simonsen, fik en god omtale i provstens indberetning til biskoppen og biskop Balle sendte ham sin »kierligste Hilsen«.[117] I smædeskriftet mod sognepræsten mag. Bach fra 1807 blev det blandt anklagepunkterne fremholdt, at sognepræsten havde fået antaget en drukkenbolt til skolelærer i Nærum, for at denne uden betaling skulle give sognepræstens datter lektioner i klaverspil. Smædeskriftets forfatter bemærkede, at motiverne for ansættelsen kun var løse rygter, derimod var det sikkert, at skolelæreren i Nærum var en drukkenbolt. Den omtalte lærer i Nærum kan ikke være anden end Simonsen. Simonsen blev ikke længe ved skolen. I et brev til biskoppen i 1808 skrev mag. Bach: »Skolelærer Simonsen i Nærum, som i en Tid lang har været tungsindig og gaaet hen i en art Døsighed og Aandsfraværelse, forleden Dag ved at gaa over en smal Rækværksbro ved Stampemølle i Dyrehaven har været uheldig nok til at glide ned i Vandet, hvor han samme Dag blev fundet druknet«.[118] Det er muligt, at den tungsindighed og åndsfraværelse, som fulgte Simonsen og blev årsag til hans død, kan have haft forbindelse med smædeskriftets omtale af hans drukkenskab.

Den dygtige seminarist Hans Jacob Riis

Det ledige embede efter Simonsen blev annonceret i Berlingske Tidende i marts samme år. Der meldte sig fem ansøgere, af hvilke skoledirektionen valgte seminarist Hans Jacob Riis fra Blågård seminarium. Han var 23 år gammel og havde fra seminariet fået betegnelsen duelig i kundskaber og færdigheder og karakteren rosværdig i sæder og opførsel. Ligesom Simonsen fik Riis huslejepenge betalt af den kgl. kasse for at bo ude i byen, da skolen var ganske forfalden.

Ved Hammonds visitats i 1809 blev det konstateret, at undervisningen endnu ikke var på mere end et middelmådigt stadium. Ham-

mond ville dog ikke bebrejde Riis dette, da denne havde overtaget skolen »... i en overmaade forsømt og slet Tilstand, dels fordi Skolebygningerne er saa forfalden, at Undervisningen især om Vinteren maatte ophøre flere Uger, saa ofte der indtraf uroligt Vejr«. Kun 6 af 21 børn havde indfundet sig til eksamen.

Året efter var Hammond meget tilfreds med udviklingen. »Med særdeles Fornøjelse erfaredes den heldige Fremgang i Kundskaber i næsten alle Dele. Skolen hører nu med rette blandt Amtets gode Skoler og vil snart bringes til en af vore meget gode Skoler, især naar ogsaa Tavleregning og Skriftlæsning kommer i behørig Gang.«[119] Det gik ikke som Hammond havde håbet på. Riis blev formodentlig træt af sin stadige kamp med myndighederne for at få skolen istandsat, så han også kunne undervise i regnvejr og blæsevejr og flyttede i 1810 fra sognet.

Skiftende lærere og dårlig undervisning

Ved sit besøg i 1811 måtte Hammond konstatere, at skolen havde tabt meget i en lang vakanceperiode på 1 1/4 år med en lidet duelig interimslærer Grundtvig.[120] Hammond havde imidlertid håb om en snarlig bedring, idet skolen ville få en seminarist Vium til fast lærer. Alligevel stod undervisningen langt under, hvad Hammond havde ventet, da han i 1813 pany besøgte skolen: »thi naar undtages Indenadlæsning, Sang og Skriftlæsning, der befandtes god, saa var Børnenes Kundskaber i Religion, Skrivning, Hoved- og Tavleregning m.m. meget maadelige, Retskrivning og dansk Stil var her slet ingen Undervisning givet«. Amtsprovsten konkluderede: »Skolelærer Vium, af hvem som Seminarist mere er berettiget til at fordre end en middelmaadig Skole, maa nødvendigvis, hvis han ikke vil paadrage sig Ubehageligheder, bringe sin Skole i en langt bedre Forfatning.«

Samme år fik Nærum skole en ny lærer, seminarist Grundtvig, der som Vium kun kendes fra Hammonds visitatsbemærkninger.[121] Ved Hammonds besøg i 1814 var skolen atter i god fremgang, men Grundtvig forlod skolen og i 1816 var den 23-årige Frederik Christian Gro-

nenberg, seminarist fra Jonstrup, lærer ved Nærum skole. Med Gronenberg havde skolen endelig fået en lærer, der blev i mange år. Ved biskop Münters visitats i 1821 havde Nærum skole 74 børn. Gronenberg fik af Münter betegnelsen duelig og vedrørende hans opførsel, meget god, men her gav biskoppen en tilføjelse »men føler sig selv«. Denne bemærkning viser, at Gronenberg havde en respekt for sig selv, som man ikke var vant til og som ikke helt huede biskoppen. Senere kilder viste noget tilsvarende. I 1825 klagede skolekommissionen over ham. Han undlod at komme til aftalte møder med kommissionen. Desuden tog han somme tider fri fra skolen og indhentede derefter det forsømte udenfor skoletid, hvilket irriterede bønderne. Tre år senere blev han to gange irettesat og mulkteret for næsvished af de gejstlige myndigheder.

En lærer med selvrespekt

Den eneste skole, der ikke jævnligt skiftede lærer i denne periode var Trørød skole, hvor Andreas Leth var skolelærer 1800-1820. Ved folketællingen 1801 var Leth 31 år. Da man har bevaret Trørød skoles embedsbog, hvor provsten noterede sine visitatsbemærkninger, er det muligt at følge undervisningen i en længere periode her end ved de øvrige skoler i sognet.

Andreas Leth ved Trørød skole

Af embedsbogen fremgår det, at Hammond havde meget svært ved at acceptere det kundskabsniveau, som eleverne stod på i Leths tid som lærer. Ganske vist fandt han, at Leth ikke manglede kundskaber, men han havde ingen god undervisningsmetode og manglede flid. Vedrørende børnenes kundskaber skrev han i 1809: »Ved Overhøringen befandtes Sangen nogenledes, Indenadslæsningen er slæbende, udistinkt og med syngende Tone, i Religionshistorie og Katekismus var Børnenes Svar saare indskrænkede og ufuldkomne, Børnenes Tænksomhed i det hele taget kun lidet opvakt, især udi Regning, Skrivning og Skriftlæsning maadelig, Udenadsbogstavering maadelig«. Skolen, der kun havde 33 børn, hørte til blandt amtets mådelige skoler.[122] Det følgende år fandt Hammond, at skolen i alle henseender

Hammond kritiserer undervisningen

var i lige så mådelig og slet en tilstand som før. I embedsbogen noterede han med sigte mod skolekommissionen, der ikke havde irettesat læreren: »Det er uforsvarligt med Mulkter at tvinge Distriktets Børn til Skolen for der næsten intet at lære«.[123] Leth fik den samme advarsel, som et par af de andre lærere i sognet havde fået af Hammond, at han kunne risikere at blive draget til ansvar for sin forsømmelse. Ved Hammonds besøg i 1811 var forholdene ikke blevet bedre: »Denne Skole vedligeholder sig saa uforbederligt slet, at her nødvendig maa tænkes paa at forskaffe Børnene en bedre Undervisning.« Formodentlig har Hammonds harmdirrende bemærkninger gjort indtryk på Leth, i hvert tilfælde var undervisningen betydelig bedre i 1813. Det var dog kun et enkelt år, at Leth evnede at tilfredsstille amtsprovsten. Allerede i 1814 var denne atter dybt skuffet ved sit besøg i Trørød skole. Skolekommissionen blev nu anmodet om nøje at overvåge Leths undervisning og, hvis han ikke forbedrede sig, at behandle ham efter skolereglementets bydende. »Og hvis dette ikke frugter, da haver Leth sig selv at takke, naar han, som den der ikke vil eller kan opfylde sin Pligt, maa forlade Skolen«. Hammond var altså ikke utilbøjelig til at få Leth enten mulkteret eller afskediget, hvis irettesættelser ikke hjalp. Hvis sagen skulle følges op, måtte han imidlertid have en klage over Leth indsendt af skolekommissionen. Skoledirektionen fik aldrig nogen klage fra kommissionen over Leths forsømmelighed i embedet. Skolekommissionens karaktergivning ved Trørød skole viser ikke, at Leth skulle have været en dårligere underviser end de øvrige lærere i sognet, og det er muligt, at man i skolekommissionen har haft en anden opfattelse af Leths duelighed. Skolekommissionens passive holdning irriterede Hammond og visitatsbemærkningerne tog de følgende år lige så meget sigte på skolekommissionen som mod Leth. Således skrev Hammond i 1817: »Den 19. Juni 1817 visiterede jeg i Trørød Skole. Og fandt jeg med megen Misfornøjelse, at Skolen endnu uagtet alle givne Erindringer, var endnu lige saa slet som den i mange

Hammonds »kamp« med A. Leth

Aar har været, thi ikke at tale om Børnenes Fremgang i Boglæsning, Skriftlæsning, Regning o.s.v. var meget maadelig saa forstode de ikke et Ord af hvad de udenad havde lært tankeløst at opremse af Lærebøgerne, i Religion og Bibelhistorie, hvori de røbede den største Dumhed og Vankundighed. Sikkerlig fortjente Skolelærer Leth, som den der ikke vil eller ikke kan opfylde sine Pligter at renoncere fra sit Embede. Men da Skolekommissionen ikke har iagttaget sin Pligt at bruge den gradvise Fremgangsmaade som Skoleanordningen foreskriver hvis en Lærer ikke opfylder sine Pligter og som jeg i min sidste Visitats haver alvorligen indskærpet den, saa vil jeg endnu denne Gang lade det bero, ved paany at indskærpe den respektive Skolekommission denne af Kongen befalede Fremgangsmaade ...«[124] Hammonds omtale af børnenes tankeløse opremsning styrker den vurdering, han gav af Leth ved sin første visitats 10 år tidligere. I 1819 havde Hammond resigneret. »Den 1. Maj 1819 visiterede jeg Trørød Skole som jeg fandt i Henseende til Børnenes Kundskaber i den sædvanlige middelmaadige Tilstand«. Han kom ikke på nyt besøg i skolen, før Leth var død i 1821 og skolen året før havde fået en ny lærer, den 29-årige Anders Larsen, der kom fra Brøndbyvester seminarium, altså fra Hammonds eget seminarium. Hammond må have åndet lettet op. Undervisningen viste i 1822 meget gode fremskridt, selv om der endnu var en del at gøre. Anders Larsen havde kun haft skolen i knap to år, så der var gode håb for fremtiden. Allerede året før havde biskop Münter ved sin visitats kunnet konstatere, at undervisningen var forbedret, siden Leth forlod skolen.

Anders Larsen retter undervisningen op

Den divergerende opfattelse mellem skoledirektion og skolekommission vedrørende Leths undervisning kan skyldes, at Hammond som gammel seminarieforstander har haft andre krav til undervisningsmetode end skolekommissionen. Leth var student og hans kundskabsniveau var i orden. Det havde Hammond konstateret allerede i 1809.

I Leths tid mere end fordobledes antallet af skolebørn, fra ca. 30 til 68 elever, hvilket selvsagt har vanskeliggjort undervisningssituationen for Leth. I 1828 havde skolen 110 elever, altså en vældig forøgelse fra århundredets begyndelse.

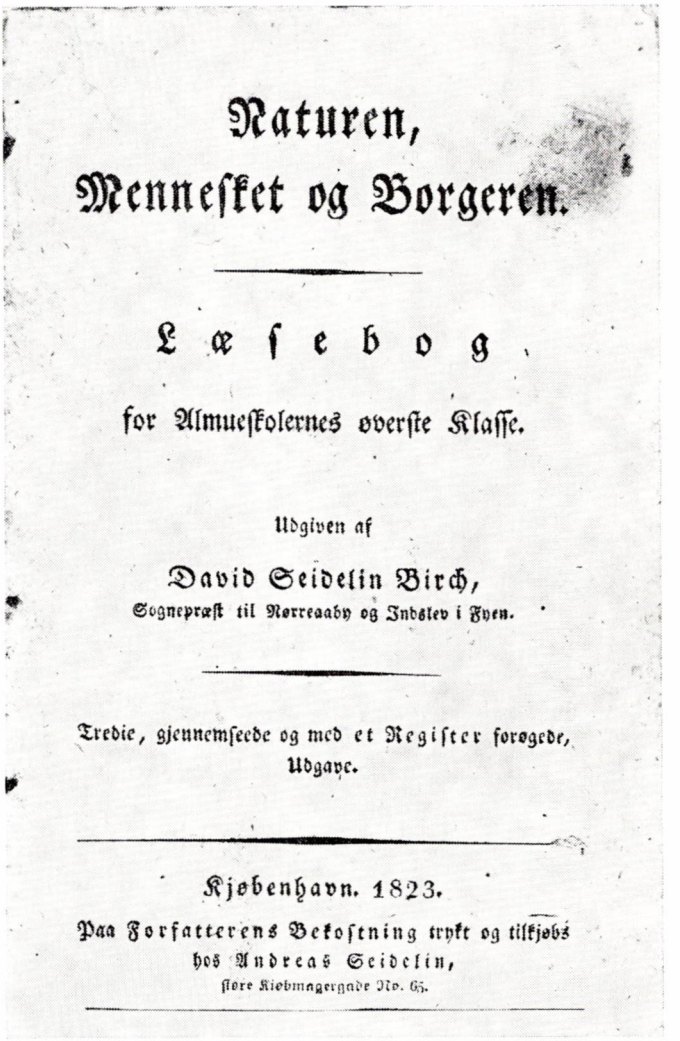
De oplysninger vi kan få af visitatsberetninger koncentrerer sig om børnenes faglige niveau. De siger næsten intet om lærerens personlighed, undervisningsmetode, lærebøgerne eller om den atmosfære, som rådede i skolestuen. Alligevel giver korrespondancen i skoledirektionens arkiv så mange oplysninger om lærerne, at det sammenholdt med visitatsberetningerne kan give et indtryk af de enkelte lærere og de forhold de levede under ved prinsesseskolerne i begyndelsen af 1800-tallet.

Efter skolereglementets indførelse i 1806 har myndighederne stillet større krav til lærernes duelighed. Der var ikke længere tale om i ansættelsesbreve at se på deres anciennitet, alder og økonomiske forhold, som man havde gjort det i 1700-tallet. Nu krævedes der eksamensbevis eller udtalelser om duelighed og flid. Efter seminarieuddannelsens begyndelse i 1792 havde de uddannede lærere en faglig og metodisk ballast, der oftest fik dem til at adskille sig fra de uuddannede lærere. Selv om der i skolereglementet bl.a. blev taget hensyn til denne deling af lærerstanden ved, at de nye krav som lovforslaget i 1799 havde opstillet om indførelse af fag som historie, geografi, fysik og naturlære blev sløjfet, så er det naturligt, at mange svage lærere havde svært ved at undervise efter de nye lærebøger, der kom i begyndelsen af 1800-tallet.

Nye lærebøger

I begyndelsen af århundredet udkom en mængde nye lærebøger og undervisningsmateriale til almueskolerne. De fleste af dem var skrevet af seminarieuddannede lærere eller lærere, der underviste på seminarierne. Mange af lærebøgerne fik en beskeden udbredelse og kort levetid, medens enkelte af dem fandt Dansk Kancellis bevågenhed og blev påbudt i almueskolerne.

David Seidelin Birchs læsebog fra 1821 var udarbejdet til ældste klasses børn, som en øvelsesbog i forstandig læsning samt et middel til at lære almennyttige kundskaber. Den rummede emner, der spændte fra beretninger om verdensbygningen til sundhedslære og historie.

Naturen,
Menneſket og Borgeren.

Læſebog

for Almueſkolernes overſte Klaſſe.

Udgiven af

David Seidelin Birch,
Sognepræſt til Nørreaaby og Indslev i Fyen.

Tredie, gjennemſeede og med et Regiſter forsøgede, Udgave.

Kjøbenhavn. 1823.

Paa Forfatterens Bekoſtning trykt og tilkjøbs hos Andreas Seidelin,
ſtore Kiøbmagergade No. 65.

De bøger, der gennem skoledirektionen blev påbudt skolerne af Kancelliet, har sandsynligvis også været brugt i Søllerød sogn. I to kancelliskrivelser fra 1813 blev det bestemt, at følgende bøger skulle indføres i undervisningen og betales af skolekassen.[125] »Undervisningen i Religionen for Ungdommen med Hensyn til den anordnede Lærebog i den Evangelisk Christelige Religion«; den var forfattet af residerende kapellan ved Holmens menighed Andreas Krag Holm. Endvidere: »Materialier til de umiddelbare Forstandsøvelser« af skolelærer A. Jørgensen i Kullerup, »Materialier til Undervisning i Hovedregning« af skolelærer A. C. Nielsen i Kerteminde, »Vejledning til Undervisning i Modersmaalet« af sognepræst David Seidelin Birch, der var lærer i dansk ved Vesterborg seminarium, samt »Udtog af den danske Sproglære til Brug ved den første Undervisning i Modersmaalet« af Birch. Formodentlig har skolekassen i Søllerød betalt omkostningerne ved disse lærebøger, som der blev foreskrevet.

I den kgl. resolution fra 1840, der fastlagde den endnu gældende årlige ydelse til prinsesseskolernes indkøb af bøger, stod det, at beløbet skulle gives til præmiebøger for de flittige elever. Skolekassen har således på dette tidspunkt afholdt udgifterne til skolernes egen lærebogsbestand. Som præmiebøger brugte man i 1830erne bl.a. Velschous geografi og D. S. Birchs læsebog »Naturen, Mennesket og Borgeren« med emner fra geografi, naturhistorie, botanik, historie, biologi og samfundslære. Foruden de her nævnte lærebøger og dem, som vi kender fra Sophie Hedevigs fundats, har der nok været mange andre i brug ved skolerne i Søllerød, men da skolekassernes regnskaber ikke er bevarede, er det vanskeligt at finde yderligere oplysninger om lærebogsbestanden.

Nye skolebygninger og prinsesseskolernes overgang til kommuneskoler

Skoleplanen i 1811 tvang rentekammeret til at tage stilling til spørgsmålet om vedligeholdelsesforpligtelserne overfor prinsesseskolerne. Skolebygningerne i Søllerød sogn var på dette tidspunkt i en meget dårlig forfatning. Nærum skole var den dårligste af dem alle. Vi har hørt om, hvordan lærerne her fik huslejepenge betalt af den kgl. kasse, da de ikke kunne bo i skolehuset.

Nærum skoles elendige tilstand

Skolepatronen, major Qvistgaard korresponderede i 1809 med myndighederne om istandsættelse af skolen, men uden resultat. I regnvejr var lærer Riis på dette tidspunkt nødt til at lukke skolen for de små elever, da eleverne i første klasse var så mange, at nogen nødvendigvis måtte sidde i den del af skolestuen, hvor regnvandet løb ned. Amtsprovst Hammond gjorde i en af sine visitatsberetninger opmærksom på, at læreren måtte sende børnene hjem i blæsevejr, hvilket man let kan forstå, da Riis i et brev til skolepatronen henviste til, at han kunne stå inde i skolestuen og se ud gennem væggen.[126]

I Trørød skole var kakkelovnen på samme tid så dårlig, at den ikke kunne bruges til opvarmning på grund af brandrisikoen, og Nærum skoles kakkelovn var næsten lige så ringe. Disse skader er formodentlig blevet udbedret, ellers har man svært ved at forestille sig, hvordan undervisningen kunne opretholdes i 10 år før en ny skole blev opført. Den efterfølgende skolepatron, klædekræmmer Klein søgte at få en afgørelse i rentekammeret vedrørende vedligeholdelsesspørgsmålet. Efter flere henvendelser bad rentekammeret i 1812 om en betænkning fra amtsskoledirektionen. Amtsprovst Hammond fik her en kærkommen lejlighed til at tilkendegive sin opfattelse af rentekammerets forpligtelser overfor de kongelige skoler. Han sendte rentekammeret skoleplanen over Københavns amt, der var godkendt af Danske Kancelli. Her stod udtrykkelig angivet, hvilken standard skolebygnin-

Hammond presser på for istandsættelse

gerne skulle have. Hammond ville vide hvornår rentekammeret havde tænkt sig at opfylde skoleplanens bestemmelse med hensyn til bygningerne ved de kongelige skoler og de såkaldte prinsesseskoler.[127] Rentekammeret syntes ikke uvillig til at acceptere de økonomiske konsekvenser, som skoleplanen medførte, idet man bad Hammond om en redegørelse for, hvor mange kongelige skoler i amtet, der trængte til istandsættelse og udvidelse. Af Hammonds svar fra 5. maj 1812 fremgår det bl.a., at Øverød skole var så gammel og trang, at den trængte til en afløser. Hammond foreslog oprettelse af en ny skole på en rummeligere grund.

Trørød skole kunne også trænge til at udskiftes, men den var knap så dårlig, og den kunne bruges en del år endnu, hvis den fik en hovedreparation. Skolen var 60 år yngre end de øvrige prinsesseskoler og kun 30 år på det tidspunkt Hammond vurderede den.

Vedrørende Nærum skole skrev Hammond: »Ibland alle de saa usle Prinsesseskoler er denne den usleste. Det er en Samvittighedssag at lade Børn og Lærer med Helbred og Livsfare længere bruge denne faldefærdige Hytte.«[128] Hammond foreslog, at man fandt en mere rummelig grund i byen og opførte en ny skole. I Virum og Bagsværd var forholdene lige så dårlige som i Søllerød sogn. Bagsværd var den eneste skole, som rentekammeret på et tidligt tidspunkt må have haft planer om at opbygge på ny, da man i 1808 havde købt en jordlod til en ny skolebygnings opførelse.

Hammond anbefalede endvidere rentekammeret at lade skolerne opføre med såkaldte Wällervände,[129] d.v.s. en massiv lervæg af æltet opblødt ler, blandet med afkortet halm og lagt op på muren med gravegreb. Han kunne anbefale, at skolepatronen forestod byggeriet, da denne ikke ville se på sin egen fordel, og Hammond tilbød selv at gå til hånde med råd og dåd. Det gik imidlertid ikke så hurtigt, som Hammond ønskede. Rentekammeret havde endnu ikke taget endelig stilling til problemet. Man mente, at forpligtelsen for den kgl. kasse

overfor de kongelige skoler kun gjaldt udhuse, og man var ikke tilbøjelig til at vedligeholde selve skolerne, som det ville blive tilfældet i Søllerød sogn. Hammond pegede i en betænkning på at Sophie Hedevigs skolefundats udtrykkelig slog fast at vedligeholdelsen gjaldt skolebygningerne. Da kongen havde arvet forpligtelsen efter at godset var blevet bortsolgt fra kronen, måtte det være en forpligtelse også at tage sig af prinsesskolernes bygninger.[130]

Rentekammeret tøver

Rentekammeret tøvede stadig med at acceptere prinsesseskolernes skolehuse som en del af vedligeholdelsesforpligtelsen. Man bad derfor i december måned 1812 om en betænkning fra Danske Kancelli. Danske Kancelli gav sig god tid til at svare, men i august 1813 gav man under henvisning til Hammonds seneste betænkning denne ret i at forpligtelsen også gjaldt selve skolehusene ved prinsesseskolerne og ikke kun skolernes udhuse. Rentekammeret gav efter og bad i samme måned skoledirektionen om et detailleret overslag over byggeomkostningerne.[131] Atter gik en vinter uden at man kom et skridt nærmere og skolerne forfaldt mere og mere. De usikre økonomiske tider der rådede efter statsbankerotten bevirkede at ingen skolekommissioner kunne opstille et regnestykke over hvad det ville koste at bygge en ny skole. Hammond henviste til at et par skoler der lige var blevet bygget med såkaldte »Lehmpatzen« d.v.s. massive lermure af rå æltede stampede og soltørrede lersten i kvaderstørrelse var opførte for 3-4000 rd.[132] Rentekammeret kunne heller ikke længere overskue den økonomiske situation. I 1814 meddelte man skoledirektionen at der indtil videre ikke kunne opføres nogle nye skolebygninger.[133]

Realitetsbehandling

Først i 1816 blev byggeplanerne taget op igen. Bygningsinspektør professor Peter Meyn udarbejdede et overslag over hvad en prinsesseskole ville komme til at koste. [134]. Skolerne, der skulle blive på 6 fag, skulle bygges med Wällerwände. Dertil skulle der bruges 7 favne kæmpesten til sokkel, 540 kvadratalen Wällervände af 500 læs halm, 360 læs ler og 100 læs sand.[135] Til taget skulle der bruges 500 traver

langhalm og 2000 tækkekæppe samt 10 læs tækkegarn. Skolerne ville koste 7866 rd. Den eneste skole, der formodentlig fulgte det skitserede forslag var Virum skole der blev opført i 1817.

Afgørende kgl. resolution

Først i 1817 kom rentekammeret med en forestilling til kongen om opførelsen af nye skolebygninger ved 9 kongelige skoler i amtet og ved fire prinsesseskoler. Bagsværd skole var allerede bygget på det tidspunkt. Den kongelige resolution der fulgte den 23. juli 1817 bestemte at de fire nye skoler skulle bygges i fire på hinanden følgende år og i den rækkefølge som Hammond havde foreslået: Virum, Nærum, Øverød og Trørød. Hammond begrundede sit forslag med at de lærere der havde de største familier og mest trængte til plads først fik nye boliger. Det var således først og fremmest lærernes velbefindende og ikke skolebørnenes Hammond havde i tankerne.

Medens myndighederne igennem årene havde korresponderet om vedligeholdelsesspørgsmålet var skolerne blevet endnu mere forfaldne. Ansvaret for vedligeholdelsen havde brandkaptajn og murermester Backhaussen. Han havde i ca. 1808 indgået en kontrakt med rentekammeret om vedligeholdelsen af de kongelige skoler. Da han gennem flere år ikke havde foretaget sig noget for at sætte skolerne i stand, tog Søllerød skolekommission i 1818 selv sagen i sin hånd og lod skolekassen betale udgifterne på 150 rd til reparationer af skolerne.[136]

Skolepatronens initiativ for Nærum skole

Den kongelige resolution af 23. juli 1817 gav klarsignal for skolebyggeriet. Alligevel undersøgte den stedlige skolebestyrelse andre muligheder. Således fik skolemyndighederne i 1818 tilbud om at købe krigskommissær Gjeddes gård i Nærum til ny skole. Skolepatronen hr. Nelthrop som synede bygningerne sammen med to synsmænd, murermester Hurup og tømrermester Walter frarådede dog købet, da bygningen var for gammel. Skolepatronen tilbød den 5. marts 1818 selv at stå for opførelsen af den ny skole i Nærum. Han havde allerede i 1815 været i forhandling med gårdejeren Hans Peersen om at købe

På et postkort fra begyndelsen af 1900-tallet fremtræder Nærum skole endnu i den skikkelse, som den fik ved opførelsen i 1818.

en grund af ham til opførelsen af skolen. Grunden stod tom efter at Hans Peersens gård var brændt samme sommer. På det tidspunkt havde Hans Peersen krævet en så »uforskammet betaling« at Nelthrop havde bedt skoledirektionen om hjælp for at få gårdmanden til at sænke sit krav.[137] I 1818 var han åbenbart nået til en forståelse med Hans Peersen fordi han tilbød selv at betale skolelodden på 400 rd til Hans Peersen. Skolen ville koste 4000 rd af hvilke den kgl. kasse skulle afholde de 3000 rd og låne det resterende beløb til sognet. Hammond anbefalede Nelthrops forslag varmt. Ganske vist manglede der et par poster i overslaget, men skolen ville sikkert blive tilbørligt bygget da Nelthrop »var en meget nidkær og driftig Skole-

patron, samt en kyndig og formuende Mand der allene paatager sig denne Entreprise for paa bedste Maade at fremme Skolevæsenets Sag uden nogen egen Fordel derved.«[138] Rentekammerets godkendelse kom den 28. marts. Skolen blev opført prisværdig hurtigt. Allerede i september samme år kunne undervisningen begynde i den ny skole.

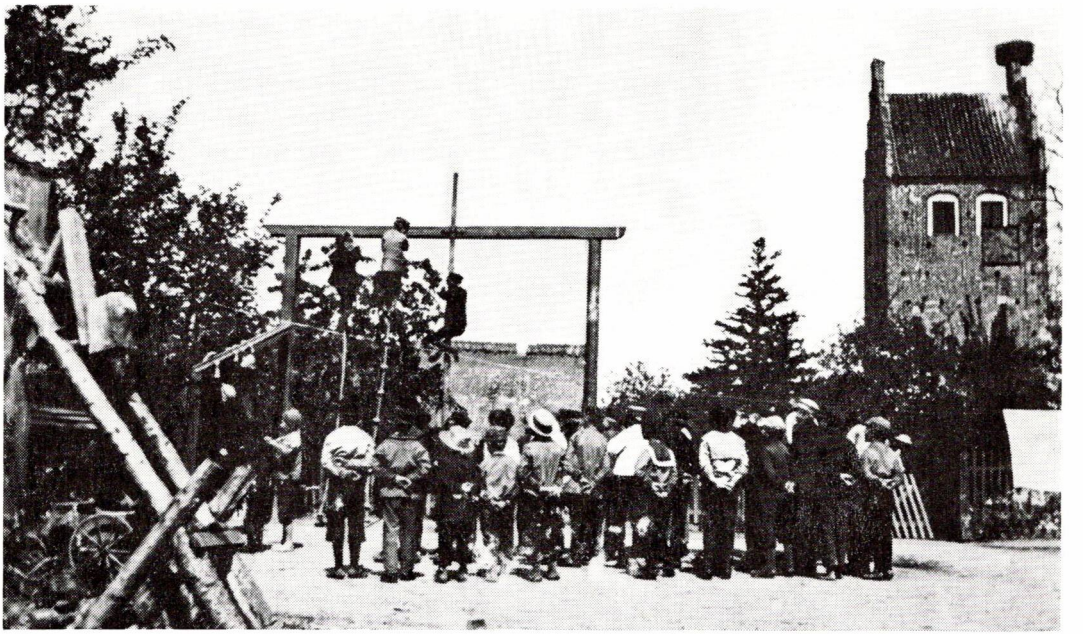
Det ser ikke ud til at Nelthrop har været nødt til at indsende noget overslag til rentekammeret og vi mangler specifikation og nærmere oplysninger om skolens opførelse. Alligevel ved vi, hvordan skolen kom til at se ud, da den stadig er bevaret. Skolen, der blev opført af mursten, kom til at ligge et par gårdspladser bag ved den gamle skole. Den fungerer i dag som købmandsforretning i Nærum Hovedgade 83.

Søllerøds nye skole

I Søllerød valgte man at købe krigsråd Weibyes gård til ny skole. Den kaldtes Skovridergården og lå ved siden af kirken, lige overfor Søllerød kro.[139] Købesummen var 1800 rd, desuden blev bygningen istandsat for 600 rd i 1819. Denne bygning der var grundmuret, brændte engang i 1880erne og blev erstattet med en ny skole der opførtes på samme grund.

Byggeproblemer ved Trørød skole

Opførelsen af Trørød skole trak ud. Ifølge bygningsinspektør Meyns forslag fra 1816 skulle alle skoler opføres i Wällervände. Der var imidlertid ikke enighed i det kgl. bygningsinspektorat om det gavnlige i denne byggemetode. I 1819 indsendte landmåler, kaptajn Leschley et forslag til rentekammeret hvor han netop tilrådede at bygge lerhuse i Wällervände. Peter Meyn var på dette tidspunkt gået af og var blevet efterfulgt af bygningskommissær V. A. Meyer og Peter Meyns søn Christian Meyn. Som svar på Leschleys brev frarådede disse rentekammeret at benytte Wällervände, da kvaliteten ofte blev for ringe fordi bygningerne blev for sjusket opførte.[140] I licitationsbestemmelserne til Trørød skoles opførelse blev der derefter fremholdt at skolen skulle bygges i lersten. Der blev afholdt flere licitationer fra 1820-22, inden man kunne enes om skolernes udseende og en tilstrækkelig lav pris.

Gymnastik på legepladsen ved Søllerød skole med kirken i baggrunden, 1895. En af drengene står på en enbenet stige, medens en anden er ved at glide ned ad en lang træstang. Til venstre i forgrunden noget der minder om inventar til en moderne skrammellegeplads. Med en enkelt undtagelse står alle drengene med hænderne smukt på ryggen ventende på tur. (Axel Grandjean fot.)

Et af de første tilbud der fremkom var tømrermester og møllebygger Jørgensens bud på 2490 rd. Skolekommissionen var tilfreds med den skitserede plan men fandt at prisen var for høj for sognet at betale, da sognet ifølge den kgl. resolution skulle betale 1/3 af beløbet. Derfor bad skolekommissionen rentekammeret om yderligere byggehjælp.

Da tømrermester Jørgensens tilbud blev behandlet hos bygningsinspektør Meyn mente denne at det kunne nedskæres med nogle hundrede rd. Bl.a. havde Jørgensen foreslået gibsloft og gesimser i klasseværelserne, hvilket Meyn fandt unødvendigt. På samme måde fandt han det unødvendigt at farve huset udvendig. En to etagers vindovn i skolestuen kunne erstattes med en bilæggerovn »hvor det vel mere kommer an paa Nytte end Stads«. I skolestuen, forstuen og i køkkenet skulle gulvet lægges med mursten på kant i sand. Fugerne skulle udfyldes med kalk. I dagligstuen sovekammeret og i pigekammeret skulle det derimod være bræddegulv.[141]

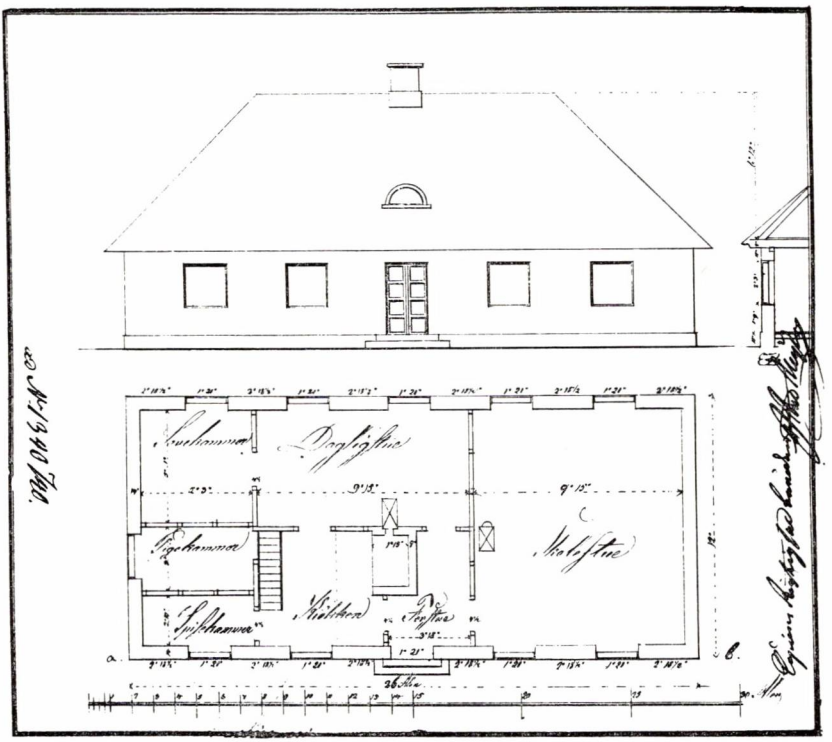
Mere nytte end stads

Rentekammeret blev interesseret i Meyns ændringsforslag og bad ham om at indkomme med et detailforslag der kunne lægges til grund for en ny licitationsforretning. Derved gik også vinteren 1821/22 uden at skolen blev bygget. Først i maj 1822 blev de nye licitationsbetingelser udarbejdet. Denne gang var det murermester Blom der indkom med det laveste bud på 1789 rd.

Skolen blev bygget sommeren 1822 og stod færdig i slutningen af året. Skolekommissionen var imidlertid ikke tilfreds med Bloms arbejde og i marts 1823 blev der holdt synsforretning på skolen. Synsmændene tømrermester Walter og murermester Hurup fandt ingenting at indvende mod bygningens opførelse. Skolen var i alt opført efter licitationsbetingelserne.

Kritik af skolebyggeriet

Det er ikke klart af hvilken årsag skolekommissionen havde haft noget at udsætte på bygningen, men efter at licitationerne gang på gang var blevet ændret, kan dette have medført at det endelige resul-

Trørød skole, tegnet af bygninginspektør Meyn til et forslag fra 1821, der ikke blev gennemført. Det var fortrinsvis indretningen, der blev ændret. Den ny skoles facade fik formentlig samme udseende som på denne tegning.

tat ikke svarede til de forventninger som man havde i skolekommissionen. Da det i fremtiden var sognet der skulle stå for reparationerne gjaldt det om at få skolen bygget så solidt som muligt.

I den kgl. resolution af 23. juli 1817 var det blevet bestemt at skolerne efter opførelsen skulle overdrages skoledistriktet. I forbindelse med hver enkelt skoles overdragelse lovede skolekommissionen at beboerne i sognet for fremtiden skulle bekoste alle udgifter til skolernes vedligeholdelse. De gamle skolebygninger blev skænket skoledistriktet til udhuse.

Ved Trørød skoles aflevering den 18. marts 1823 var de tre skoler Søllerød sogns egne skoler.

Afslutning

Den forståelse som man i den pietistiske tid omkring 1721 viste for skolespørgsmål resulterede i at der fra den kongelige vennekreds udgik en mængde skoleinitiativer. Prinsesseskolernes oprettelse var et resultat af den pietistiske skoleinteresse, der i så høj grad gjorde sig gældende hos Sophie Hedevig.

Målet var først og fremmest den kristne opdragelse, men man var ikke blind for den betydning som undervisningen kunne få for almuens materielle kår.

Pietismens interesse for opdragelse og undervisning blev i slutningen af århundredet afløst af oplysningstidens og rationalismens forståelse for almuens oplysning, en forståelse der bl.a. sigtede mod, at alle børn i Danmark skulle få mulighed for stadig undervisning. Initiativet til et ændret skolevæsen kom denne gang fra fremskridtsvenlige godsejere og gejstlige, og deres skoletanker fik betydning også for Søllerød sogns skolevæsen.

Målet var ikke i første række den kristne opdragelse, men en højnelse af almuens oplysningsniveau, der var en forudsætning for forbedret agerdrift og bedre materielle kår. Religion var dog stadig det vigtigste skolefag.

Trørød skole fra 1823-1902, som den ser ud i dag. Kvisten er blevet udvidet, og bygningen fremtræder knap så harmonisk som på tegningen fra 1821.
(Thomas Børresen fot.)

Sophie Hedevigs skolefundats fra 1721 lagde grunden til skolernes udvikling i næsten 100 år. Fundatsens bestemmelse om skolegang for alle børn slog dog aldrig igennem i Søllerød. Befolkningen, der allerede før fundatsen af 1721 havde indrettet en vis skolegang for deres børn, havde svært ved at underkaste sig fundatsens bestemmelse på dette punkt, og det må formodes at skolegangen og undervisningen ikke har adskilt sig fra, hvad der var almindeligt ved skoler på landet. Derimod adskilte prinsesseskolerne sig fra de øvrige landsbyskoler i ansættelsesforhold, aflønningsforhold, retsforhold og med hensyn til vedligeholdelse. Her kan deres udvikling sammenlignes med rytterskolernes i samme periode. Skoleloven i 1739, der i sin intention foregreb 1814-loven ved bl.a. at kræve almen skolegang til konfirmationsalderen fik ingen betydning for Søllerød sogn da Sophie Hedevigs fundats opfyldte lovens krav.

Rentekammeret fik efter Sophie Hedevigs død det økonomiske ansvar for prinsesseskolerne. Kongen, der var skolernes højeste myndighed, greb sjældent ind i skolernes forhold. I de 100 år skolerne stod under rentekammerets ledelse, var det kun i de sidste 20 år, at rentekammeret tøvede med at opfylde sin forpligtelse overfor skolerne. I de økonomisk dårlige tider, der rådede i Napoleonskrigen og omkring statsbankerotten i 1813, var det forståeligt at rentekammeret tøvede med at pålægge den kgl. kasse nye udgifter.

Den voldsomme interesse for opdragelse og undervisning, som var karakteristisk for oplysningstiden, resulterede i skolelovsforslaget i 1799, der i en noget ændret form blev omsat i praksis på øerne i 1806. Skolereglementet og skoleplanen i 1811 lagde et nyt fundament for skolevæsenet og pegede på nye krav til skolebygninger og undervisning. De fleste af fundatsens bestemmelser blev her afløst og kun i lønudbetalingen fra amtstuen, i udbetalingen til skolernes lærebøger og i vedligeholdelsesspørgsmål stod skolerne stadig under rentekammeret. Skoleplanens bestemmelse om skolebygningernes standard

tvang rentekammeret til at tage stilling til vedligeholdelsesspørgsmålet. Det blev i den kgl. resolution i 1817 slået fast, at den kgl. kasse skulle afholde $^{2}/_{3}$ af alle udgifter i forbindelse med skolernes nybygning. Skolerne skulle derefter afleveres til sognet. Den 18. marts 1823 blev den sidste skole afleveret og dermed stod skolerne i sognets egen tjeneste.

Al forbindelse til den kgl. kasse blev dog ikke brudt i 1823. Sognets skolelærere fik endnu ind i dette århundrede en del af deres løn udbetalt af amtstuen, og uafhængig af skolelovgivning og ændrede økonomiske forhold er fundatsens bestemmelse om udbetaling til køb af lærebøger i kraft endnu i 1971. Ved amtstuens årlige udbetaling af 200 kr. til Søllerød kommune mødes moderne administration med Sophie Hedevig og Christian VIII's ønske om økonomisk bistand til skolevæsenet. Sophie Hedevigs skoler er 250 år efter deres oprettelse glemt af de fleste af sognets beboere, men rentekammeret – nu finansministeriet – har trofast holdt fast ved forpligtelsen overfor prinsesseskolerne.

BILAG

Sophie Hedevigs skolefundats af 5. april 1721

Sophia Hedevig af Guds Naade, Arve-Princesse til Danmark etc.

Os Elskelige Vores Hofmester von Holstein, Mr. Christian Wendt, og Secreterer Terchelsen, gives hermed Naadigst at fornemme, hvorledes Vi bærer Naadigst Omsorg for Vores Godser Friderichsdal og Dronninggaard, med nyttige Skoler at forsee, paa det Vores Undersaatters Børn kunde betids lære at kiende Gud, og i saa Maader legges een god Grundvold, hvorpaa Tid efter anden deres Christendom kunde bygges, og samme til deres Sjæles Bedste i deres Saligheds Sag grundfæstes, dermed Vi og kunde naae den Fornøyelse og Glæde, at see den Velsignelse, som Vores Godsers Underdaner ved slig Gudelig Verk af den gode Gud kand blive tilføyet, efter at Vi nu i saadan Henseende Naadigst har imodtagen Eders underdanigste Relation om saadan Vores Godsers Tilstand, Skole-Væsen angaaende. Saa have Vi samme Eders underdanigste Propositioner nøye overveyet, og er derom Vores Naadigste Villie, som følger:

1) Hvad sig Friderichsdal anbelanger, ville Vi, at samme Gods med 2de Skoler bliver forsynet. Den Eene skal være udi Wierum. Den anden udi Bagsverd. Ligesaa skal paa Dronninggaards Gods 3de Skoler indrettes: Een imellem Søllerød og Øverød, for samme 2de Byer. Den anden udi Nærum, eller hvor den beqvemmeligst kunde være, for Nærum og Holte. Den Tredie i Trøjerød, for Trøjerød og Wedbeck. Det Huus udi Trøjerød, som den nu værende Skolemester beboer, be-

stående af --- Fag, saa og en Kaal-Hauge-Plads, undefæhr 20 Allen breed og 2 + Allen lang, samme skal til Skole-Huus bestandig forblive for Bøndernes Børn udi Trøjerød og Wedbeck, hvorfore Vi Afgiften af bemeldte Huus, som er 2 Rdlr., aarlig ved Vores Betienter til Vedkommende vil lade betale.

Derforuden skal 4re Skole-Huuse af nye bygges. Saasom een imellem Søllerød og Øverød, een ved Nærum, ligesaa een udi Wierum, og een udi Bagsverd. Et hver af disse Skole-Huuse skal bestaae af 6 Fag, uden til med Eeg- og indvendig Fyre-Tømmer, med Straae-Tag belagt, deraf 2de Fag paa den venstre Side bliver brugt og indrettet til Skoleholderens Vaanstue, og de 3 sidste Fag paa den høyre Side til Skolestuen, det 6te Fag, som er det 3die fra den venstre Side, bliver brugt til Passagien eller Indgangen, saa at endeel deraf bliver tagen til Forstuen, derefter følger Skorsteenen med en liden Bager-Ovn der bag ved, og dersom der bliver saa megen Rum tilovers, indrettes det til et lidet Spiise-Kammer, eller om det skulle være forknapt, giøres en liden Udbygning for samme Spiise-Kammer. Til Ildens Bevaring skal der giøres 2de halve Døre, som kand tilsammen lukkes for Skorsteens Mundingen, der bag ved sættes nogle smaa Hyller og en Trappe til Opgangen paa Loftet. Udi daglig Stuen skal en Kakkel-Ovn af Steen opsættes, saa og et Senge-Sted, samt et Bord, 2de Bænker og 3 Træ-Stoele, saa bliver ogsaa 2de Hyller opslagen sammesteds. I Skolestuen kommer en Jern Kakkel-Ovn at staae, og større Bord, med 3de Bænker omkring, samt 5 smaa Bænker, dernæst skal et Skab sættes, hvorudi Skole-Bøgerne kand forvares, nemlig: I. Brochmands Postill, 2de Bibler, 12 Nye Testamenter med tilføyede Psalme-Bøger, saa og 100 Stykker Chatecheser og 100 Stykker A B C, hvilke Bøger forbliver altid ved Skolen, uden saa er at et Barn af Skolen vorder dimitteret og til Sacramentet befordret, da beholder det sin Chatechismus, samt det Nye Testamente og Psalme-Bog, des Aarsage hver Aar ved St. Hans-Dags Tider ved Visitationen Antallet af Bøgerne igien completeres, i

Steden for de bortgivne og sønderrevne Bøger. Udi Vaanstuen bliver 2de Fag Vinduer indsadt, og 3 Fag udi Skolestuen, alle paa Siden ud til Gaarden eller Indgangen af Huuset, og et paa Siden eller Gavlen af Skolestuen, samt et lidet Vindue udi Spiise-Kammeret. Døren til Huuset, Vaanstuen, Skolestuen, saa og til Loftet, bliver med behørige Laase og Nøgle forseet, og omkring Huuset bliver sadt unge Æsker, for samme ved tiltagende Vext, at beskierme Huuset for Vind og Veyerlig. Ved et hver Skole-Huus bliver saa megen Jord anviist, som til en liden Kaal-Hauge er fornøden, efter et hvert Steds Leylighed, nemlig: Det Første nye Skole-Huus er i Bagsverd, paa den Plads, som allerede er udsøgt, af Svend Pedersens Toft, beliggende næst op til Sören Vævers Huus, som han dertil haver afstaaet, og i Breeden Tyve og Een Alen, i Længden Tredive og Sex Alen. (2) Udi Wierum, paa Byens Grund, Tre og Tyve Alen breed, og Tredive og To Alen lang i den eene Side, og Tredive og Fire i anden Side. (3) Udi Søllerød, paa Byens Grund, een Bygge-Plads Femten Alen lang og Tolv Alen breed, Hauge-Pladsen Tyve Alen lang og Femten Alen breed. (4) Udi Nærum, paa Byens Grund, er Bygge- og Hauge-Plads Tyve og Fire Alen breed og Fyretyve Alen lang. (5) Udi Trøjerød, er allereede opbygt, og af den nu værende Skoleholder beboes, alt efter foregaaende Forklaring. Samme Skole-Huuses Kaal-Hauge bliver med Grøft og Giærde forsynet, og omkring sadt med unge Piile. Disse Huuse, samt fornævnte Sager og Kaal-Hauge, bliver Skolemesterne til Vaaning anviist og fri given for ald Afgift, i hvad Navn det og have kand, saa skal og Huusets samt Kaal-Haugens Vedligeholdelse ikke komme Skoleholderen til nogen Last, mens hvad Leer og Langhalm, samt Giærdernes Vedligeholdelse angaaer, det bliver ved Bønderne hver Aar repareret, og hvad Reparation, som paa Tømmer, formedelst Ælde og Forraadnelse eller anden ulykkelig Tilfælde, kunde foraarsages, bliver paa Vores Bekostning igien sadt i Stand. Dog skal Skoleholderen være obligeret, saa vidt mueligt, Huuset og Tilbehør at con-

servere, og saa snart nogen liden Brøstfældighed maatte fornemmes, de da strax Ridefogden at angive, paa det samme betids, større Skade at forekomme, af Vedkommende kand vorde repareret. Over bemelte Skole-Huuse og Tilbehør, skal et rigtig Inventarium forfattes, hvorefter Huuset til Skoleholderen skal overdrages, og skal Huuset og Tilbehør, efter Inventarium besigtiges, og Efterkommeren leveres, der ligesom Formanden er obligeret, dertil at være ansvarlig, fornemmelig til smaa Reparationer, som Vinduer, Døre, Beslag og deslige, hvilke Skolemesteren selv paa egen Bekostning holder vedlige i Stand.

2) Til Skolemesterens Nødtørftighed, og paa det han sit Arbeyde uden Suk og Forhindring kand forrette, haver Vi hver Skolemester, foruden fri Vaaning og Kaal-Hauge, Naadigst tillagt, aarlig at nyde til Løn Tredive Rixdaler, saa og til fornøden Ildebrand 4re Skov-Læs Brænde og 30 Læs Tørve, nemlig: de 4re Læs Brænde af Skoven aarlig at udviises og ved Bønderne at hiemskoves, og den 30 Læs Tørve levererer Bønderne i rette Tider, og samme paa deres egen Grund skiære og hiemføre, dog hvilke Byer, som paa deres egen Grund, ikke skulle have Tørve-Skiær, da skal dennem dertil Plads udi Vores Skove udviises, hvor de samme, og som meldt er, til Skolen hiemføre, hvormed Ridefogden bør have Indseende, at samme forsvarlig og i rette Tid vorder leveret. Pengene bliver Skolemesterne qvartaliter ved Ridefogden, imod deres Qvittering, rigtig betalt, hver Qvartal til hver Skoleholder 7 Rdlr. 3 Mk. klingende Myndt, og skal Ridefogden see derhen, at samme Penge-Løn i rette Tider, uden Ophold, til Skoleholderen vorder leveret. Derimod Skoleholderne skal være forbunden, alle Børn paa Vores Godser, og de, som Vi Allernaadigst maatte anviise, at antage, og uden videre Betaling, at informere, og ikke noget videre af Vores Underdaner fordre eller begiære. Hvorved dog ikke forbydes, om nogen af Kiærlighed Skolemesteren noget frivilligen ville give. Skoleholderen maa føre sig Skole-Huuset til Nytte, ligesom deres Vilkor det med sig fører. Dog skal Skolestuen alleene dertil bru-

ges, at Børnene derui informeres og samles, og haver at entholde sig fra alt, hvis som kand hindre Børnene fra Tugt og Underviisning, og ikke befatte sig med Kroehold, eller at søge slig verdslig Næring og Profession, paa hvad Maade det endog være kunde, under vilkorlig Straf efter Sagens Beskaffenhed.

3) Er det Vores Naadigste Villie og Befaling, at der skal til Skolemestere dygtige Subjecta udsøges, saasom dertil ikke nogen maa antages eller beskikkes, uden de, hvilke selv vel er oplyste og funderet i deres Christendom, og kand med reen Dansk Tunge-Maal underviise og læse i Danske Bøger, og derhos kand skrive nogenledes god Skrift, i sær at de ere Gudfrygtige, ærlige og uberygtede Personer, og at derom kand haves tilforladelig Efterretlighed, maa ingen dertil antages, før de kand fremviise de vedkommende Øvrigheders, verdslig eller geistlig, paa de Steder hvor de kommer fra, deres lovlig Passe, Attester og Skudsmaaler, og da, efter Sogne-Præstens Examination og Attest, og Personens Dygtighed, bliver han Skole-Embedet betroet, og Kalds-Brev meddeelt.

4) Børnene skal tilholdes, at komme flittig i Skole, saa og, at indfinde sig alle Søndage, Høytids-Dage og Prædike-Dage i Kirken for at lade sig overhøre, derfor skal af Ridefogden giøres en Specifikation og Mand-Tall over de Børn, som kand holdes til Skole, som alle Aar om St. Hans-Dags Tider vidre skal forandres, eftersom nogle voxer til, og andre dimitteres, efter denne Specifikation skal der giøres til hver Skolemester een Fortegnelse paa de Børn, der skal komme til Skole, nemlig: de Byers Børn, som i den første Post er forklaret. Skolemesterne skal da holde en Journal over Børnene, hvorledes de forfremmes og skikker sig, og deraf giøre hver Qvartal Communication, saavel til Sogne-Præsten som til Ridefogden, hvilken da Ridefogden til Vores Hofmester til Vores Efterretning indsender. Skolemesterne er forbunden, med disse Børn, som dennem, efter Specificationen, ere anviist, Aar ud og Aar ind, Vinter og Sommer, at holde Skole, hvor-

for han og det gandske Aar bliver lønnet. Men skulde Børnene forsømme, at komme i Skole, eller Forældrene hindre og forholde dem, da haver Skolemesterne enhver hos sin Sogne-Præst at angive, hvad han selv ikke kand faae i Gang og erholde. Og vil Vi da formode, at Præsterne lader sig være angelegen ved Christelige Forestillinger og Formaninger, at formane de Gamle og Unge til, at de benytte sig saadan Guds Vergierning, til deres Beste og Salighed. Men skulde det derved ikke blive bedre, vilde han ved Vores Betientere give Os saadant tilkiende, at vi denne deres Vanart og Modvillighed saaledes kand rette, at andre sig kand speyle i deres Exempel. Men skulde et eller andet Barn, formedelst Svaghed, Sygdom eller andet Tilfald, ikke være skikket, at komme i Skolen, skal Skolemesteren være forbunden til, hver Onsdag og Løverdag Eftermiddag, at besøge og underviise Barnet. Naar Børnene til Søndag, og Høytids- og Prædike-Dage kommer i Kirken, skal de sidde i Choret, under Skolemesterens Opsyn, og vænnes til at give Agt paa Prædiken, og udi deres Psalmebog at slaae Psalmerne op, for og efter Prædiken at sjunge. Efter Prædiken skal de forblive i Kirken til Præsternes og Degnes Catechisation. Børnene møder ogsaa med Skolemesteren, hver paa sit Sted, til Provst- og Bispe-Visitation, paa det de ved ald Leylighed kand opmuntres til Flittighed.

5) Og paa det kand haves Erfarenhed, om Skolemesterens Aarvaagenhed og Fliid, til Ungdommen at lære og underviise, saa og, hvorledes de Tid efter anden i deres Læsning og Christendom tiltage. Saa vilde Vi, at I engang om Aaret, eller strax efter Paaske, foranstalter en General-Examen og Forhør i Skolerne, og dertil inviterer hvert Steds Sogne-Præst, for derved at fornemme, hvorledes Skolemesteren sit Embede forestaaer, og om han til Ungdommens Forfremmelse i deres Christendom Vor Naadigste Villie haver efterkommet, saa og, den hannem derom givne Instrux har efterlevet, skulde da befindes, at Skolemesterne ikke forestaae sit Embede Christelig, flittig og vel, saa

Verket sig selv udviiser, og Børnene og ey heller Forbædring nogen Tid tilforladelig Haab findes, skal han uden Naade afsættes fra sit Embede.

6) Paa den Tid, naar General-Examen og Visitation holdes, skal og de Børn udnævnes, som ved Examen saaledes ere befunden, at de kand af Skolen dimitteres og antages til Guds-Bord, men de samme skal saavel derefter som tilforn være i Kirken tilstede ved Catechismi-Examen paa Søndagene, saa og om Aftenen, allermest Onsdag, Løverdag og Søndag Aften, tillige med Tieneste-Folk komme til Skolemesteren, at de i Guds Kundskab maa voxe og tiltage.

Dette er Vores Naadigste Villie over Skole-Væsenet paa Friderichsdal og Dronninggaards Godser, hvilket Vi Eder til beste Underretning og Forsorg overgiver, og viidere til Eders Troskab og Fliid henstiller. Om I herefter der skulde finde noget, at giøre fuldstændigere, vilde Vi det antage og de fornødne Anstalter, næst Guds Naadigste Bistand, forføye. Vi forbliver Eder i ald Naade bevaagen. Og til desmeere Bekræftelse haver Vi dette med Vores Princesselige Haands Betegning og hostrykte Signet, stadfæstet og bekræftet. Af det Kongel. Slot i Kiøbenhavn, den 5te April, Ao. 1721.

Sophia Hedevig.

Den medalje, der ved prinsesse Sophie Hedevigs død i 1735 blev slået til hendes ære, viser et tilsyneladende uforskønnet billede af den 53-årige prinsesse. På medaljens bagside står der i den latinske inskription: Til den frommeste af alle fyrstelige personer, der er borttaget fra jorderig, hvor hendes kære og alle gode mennesker vil savne hende. Den 13. marts 1735, i hendes 53. leveår. Kobberstik. Kgl. Bibl.

Fortegnelse over lærere ved prinsesseskolerne i Søllerød sogn 1721-1823.

SØLLERØD SKOLE – SENERE ØVERØD SKOLE

Hans de Fine	1721–1732
Simon Michelsen Stenholt	1732–1734
Bertram From Wiils	1734–1748 (?)
Christian Wasberg	1748–
Hans Engelbretsen	–1774
Hans Mandrup Tuxen	1774–1782
Henrik Rost	1782–1811
Jørgen Larsen	1811–1816
Marcus Nissen Widerøe	1816–1818
Peder Larsen	1820–

NÆRUM SKOLE

Frederik Sørensen	1721–1757
Marius Levin	1757–179?
Dütschow	179?–1804
Simonsen	1804–1808
Hans Jacob Riis	1808–1810
Grundtvig	1810–1811 (se n. 120)
Vium	1811–1813
Grundtvig	1813–1816
Frederik Christian Gronenberg	1816–

TRØRØD SKOLE

Caspar Fideler	1721–1736
Svend Nielsen	1736–
Peder Engel	1779–1799 (?)
Jens Petersen Slettved	1799–1800
Andreas Leth	1800–1820
Anders Larsen	1820–

Flere af lærerne ved Nærum skole står ikke opgivet med fornavne.
De er ikke medtaget i Richter: 100 Aars Dødsfald 1791-1890.

NOTER

1 Eiler Nystrøm: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid. s. 187 ff.
2 Eiler Nystrøm: Lyngby Sogn i Fortid og Nutid. s. 162 ff.
3 Chr. H. Brasch: Vemmetoftes Historie I-III bd. II s. 63 f.
4 Drevons Beskrivelse over Dronninggaard 1786. 1930.
5 Vemmetofte arkiv nr. 42,43.
6 Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1536-1784 s. 190 ff.
7 Hofmans Fundationer I s. 358 ff.
8 Joakim Larsen 1536-1784 s. 196 ff.
9 Missionskollegiet blev oprettet i 1714 med den opgave at omvende og undervise hedninge til den kristne tro.
10 RA. Missionskollegiet. Div. dokumenter 1716-1803.
11 RA. Sjællands renteskriverkontor. Dokumenter vedr. Frederiksdal og Dronninggaard godser 1715-1735.
12 Brasch II s. 66 ff.
13 Hofmans Fundationer VII s. 25-31, se bilag.
14 RA. Sjæll. Rentesk.ktr. Dokumenter vedr. Frederiksdal og Dronninggaard 1715-1735. Dette udkast modsiger den opfattelse der gør sig gældende hos Brasch, at Wendt skulle have forsinket prins Carls skolefundats og at den derfor først kom efter at Wendt havde forladt landet i 1722.
15 Ibid.
16 Ibid.
17 Jvf. Sven Risom: Nordiske ler-jord-huse. s. 45 ff.
18 RA. Sjæll. renteskr.ktr. Dokumenter vedr. Frederiksdal og Dronninggaard 1715-1735.
19 LA. Kbh.s Amt Breve fra forvalteren ved Dronninggaards og Frederiksdals godser 1724-1753.
20 RA. Sjæll. renteskr.ktr. Dokumenter vedr. Frederiksdal og Dronninggaard godser 1715-1735.
21 Viggo Sten Møller: Over til Øverød s. 8, Hans Ellekilde: Arveprinsesse Sophie Hedevig og Søllerød sogns skolevæsen. – Søllerødbogen 1953 s. 56.
22 Jesper Rasmussen Brochmand 1586-1652. Biskop, udgav i 1638 den senere såkaldte huspostil, der i over to århundreder var almuens kæreste andagtsbog.

23 LA. Kbh.s Amt. Breve fra regimentskriveren. 9. okt. 1782.
24 Poul Müller: Af en almuedrengs skoletaske (hvis han da havde nogen) – Af landsbyskolens saga. s. 84 f.
25 RA. Sjæll. Renteskr.ktr. Beskrivelse over Frederiksdahl, Dronninggaard samt Sorgenfri gårde og underliggende gods, forfattet udi året 1735.
26 Formodentlig Mummes katekismusforklaring der havde Bornemanns navn på forsiden. Se Müller s. 84.
27 Pontoppidans forklaring udkom i 1737 med titlen: Sandhed og Gudfrygtighed.
28 LA. Kbh.s Amt. Breve fra forvalteren ved Dronninggaards og Frederiksdals godser 1724-1753.
29 Ibid.
30 Georg Hansen: Skoleholderen i Århus Stift i det 18. Aarhundrede. Årbog udg. af Historisk Samfund for Århus stift. 1944 s. 66-86.
31 LA. Kbh.s Amt. Breve fra forvalteren ved Dronninggaards og Frederiksdals godser 1724-1753.
32 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager indtil 1820. – Forklaring om alle såvel kongelige og forhen funderede som nu efter kongl. befaling af 23. jan. 1739 og 29. april 1740 nye oprettede skoler i Sjællands stift.
33 LA. Søllerød sogns kirkebog.
34 Kirkehistoriske Samlinger 3 R III s. 815 ff. F. Elle Jensen: En provstevisitats i Søllerød 1734. – Søllerødbogen 1953 s. 57 ff. Brevet findes i original med Reenbergs påtegning i Vemmetofte arkiv, en afskrift findes i Kgl. Bibl. gl. kgt. saml. 1496, 4to.
35 Dette fremholdes i Kirkehistoriske Saml. 5 R IV s. 431, 495.
36 Kirkehist. Saml.
37 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Kopibog 1734. 4. nov., Vemmetofte arkiv. Retssagen mod skoleholderen i Søllerød.
38 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Kopibog 1734. 4. nov.
39 Vemmetofte arkiv. Retssagen mod skoleholderen i Søllerød.
40 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Kopibog 1734. 19. nov.
41 Ibid. 19. nov.
42 LA. Kbh.s Amt. Breve fra forvalteren ved Dronninggaard og Frederiksdal godser 1724-1753.
43 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Sokkelund herred 1738-60. 25. febr. 1759.
44 Peder Rhode: Samlinger til de Danske Øers Laaland og Falsters Historie 1776. Citatet blev først medtaget i en senere udgave. Se Hans Ellekilde: Søllerøds sognepræster i Luthersk tid. – Søllerødbogen 1948.
45 Betænkning angaaende de Statskassen tilflydende Arvefæsteafgifter m.v. og disses Afløsning. 1909 s. 16 f. 28 ff.
46 RA. Folketællingen i 1810.

47 Luxdorphs Dagbøger II s. 54.
48 Peter Kofoed Ancher, prof. i retsvidenskab 1710-88. Christian Colbjørnsen assessor senere justitiarius i Højesteret. Sekr. i den store landbokommission. Jacob Langebek geheimearkivar og historiker.
49 Se s. 58.
50 Tilstanden i Københavns amt ved år 1740. – Årbog udg. af Historisk Samfund for Københavns amt. 1918 s. 42-95.
51 Joachim Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog. s. 248.
52 Eiler Nystrøm: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid.
53 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Det danske skolevæsen 1735-1749.
54 LA. Kbh.s Amt, 2. distr. Breve fra regimentskriveren. 30. sept. 1777.
55 Se s. 57.
56 Viggo Sten Møller s. 10.
57 LA. Kbh.s Amt skoledirektion. Indkomne breve. 30. maj 1808.
58 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Sokkelund herred. 12. juni 1769.
59 Kommandør de Thura ejede i 1770erne et lyststed i Nærum.
60 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Sokkelund herred 27. marts 1778 (uden underskrift).
61 LA. Kbh.s Amt. Kopibog over rentekammerbreve 12. marts 1784, 2. okt. 1784.
62 LA. Kbh.s Amt. Kopibog over rentekammerbreve nr. 185. 11. jan. 1785.
63 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Sokkelund herred 1. febr. 1782.
64 Rytterskolerne var oprindelig bygget med tegltage.
65 LA. Sokkelund herreds provstis skifteprotokol 1780-1806.
66 RA. Folketælling 1787.
67 Georg Hansen: Skoleholdere i Århus Stift i det 18. Aarhundrede.
68 LA. Kbh.s Amt. 2. distr. Breve fra regimentskriveren. 9. okt. 1782.
69 LA. Kbh.s Amt. Kopibog over udgåede breve 1782.
70 LA. Kbh.s Amt, 2. distr. Breve fra regimentskriveren. 21. aug. 1782.
71 LA. Kbh.s Amt. Kopibog over rentekammerbreve PM 25. jan. 1783.
72 Ibid. 7. juni 1783.
73 LA. Kbh.s Amt, 2. distr. Breve fra regimentskriveren. 24. okt. 1782.
74 Ibid. 11. okt. 1782.
75 Ibid. nov. 1782.
76 LA. Kbh. Amt. Kopibog over rentekammerbreve 10. juli 1784.
77 Ibid. 11. sept. 1784.
78 Hans Ellekilde 1953 s. 54 f.
79 LA. Kbh. Amt. Kopibog over rentekammerbreve 7. juni 1783.
80 Ibid. nr. 1193, 4. nov. 1788.

81 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Sokkelund herred 25. marts 1788.
82 RA. Sjæll. Renteskr.ktr. Indkomne breve vedr. vedligeholdelsen af de kgl. skoler på København, Hørsholm, Frederiksborg og Kronborg amter 1785-1792. 27. juni 1788.
83 LA. Kbh. Amt. Kopibog over rentekammerbreve nr. 1230 2. dec. 1788.
84 Ibid. nr. 1191 4. nov. 1788.
85 RA. Sjæll. renteskr.ktr. Indkomne breve vedr. vedl.hold. af de kgl. skoler på København, Hørsholm, Frederiksborg og Kronborg amter. 1785-1792. 18. aug. 1789.
86 Ibid. 22. sept. 1789.
87 Ibid. 21. nov. 1789.
88 Ibid. 5. dec. 1789.
89 Balles Visitatsbog 1785. Kirkehist. Samlinger 3 R IV.
90 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Balles visitatsberetning 1792.
91 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager indtil 1820. 12. nov. 1792.
92 Ibid. 6. jan. 1800. Dütschov er her stavet Ditskov.
93 Ibid. 31. aug. 1804.
94 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Balles visitatsberetning 1799. 9. juni.
95 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager indtil 1820. 1800.
96 LA. Provstearkivet. Indkomne breve. 9. maj 1803.
97 Ibid. 25. juni 1804.
98 Ibid. 1. marts 1804.
99 Ibid. 22. april 1809.
100 Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818 s. 11 ff.
101 LA. Kbh. Amts provsti. Skoleplaner samt skole-kirke visitatser 1809-1816.
102 LA. Søllerød sognekald. Trørød skoles embedsbog. 1808-1900.
103 Statistisk-topografisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt. I s. 389.
104 Samtale med eksped.sekr. Schultz-Petersen i Kongeriget Danmarks Hypotekbank og Finansforvaltning.
105 LA. Kbh. Amt. Breve indkomne til skoledirektionen (udateret).
106 Ibid. 29. jan. 1808.
107 LA. Søllerød sognekald. Trørød skoles embedsbog 1808-1900.
108 Hans Ellekilde: Sognepræster i Søllerød i Luthersk tid. – Søllerødbogen 1948.
109 LA. Kbh. Amt. Breve indkomne til skoledirektionen. 25. febr. 1807.
110 Ibid. Regnskab for Søllerød sogns skolekasse 1808.
111 Ibid. Breve indkomne til skoledirektionen.
112 Ibid. 30. maj 1808.
113 LA. Kbh. Amtsprovsti. Skoleplaner samt skole-kirkevisitatser 1809-1816. 1. juli 1809.

114 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager skolevæsenet angående. 10. sept. 1813.
115 Ibid. 7. jan. 1816.
116 Viggo Sten Møller s. 10.
117 Se s. 82.
118 LA. Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager skolevæsenet angående. 2. jan. 1808.
119 LA. Kbh. Amtsprovsti. Skoleplaner og skole-kirkevisitatser 1809-1816.
120 Det er ikke klart, hvorvidt denne Grundtvig er den samme som et par år senere blev fast lærer i Nærum. Ifølge Patrisiske Slægter II 1911 ved Th. Hauch-Fausbøll og H. Hjort-Lorenzen kan det dreje sig om enten Frederik Severin Lyngbye Grundtvig født 1760, student og død i 1829 eller Nicolai Friderich Hersleb Grundtvig født 1795 og død 1826 som skolelærer i Eistrup.
121 Se foreg. note.
122 LA. Kbh. Amtsprovsti. Skoleplaner samt skole-kirkevisitatser 1809-1818. 21. juli 1809.
123 Ibid. 14. juli 1810.
124 Trørød skoles embedsbog 19. juni 1817.
125 De omtalte skolebøger findes behandlet i Joakim Larsen 1784-1818. kap. VI.
126 LA. Breve indkomne til skoledirektionen. 11. april 1809.
127 RA. Rentekammeret. Sjæll. Renteskriverktr. Sager vedrørende Københavns amts skolers istandsættelse og overlevering til skoledistrikterne 1802-31. 16. febr. 1812.
128 Ibid. 5. maj 1812.
129 Se Sven Risom s. 45 ff.
130 RA. Rentekammeret. Sjæll. Renteskriverktr. Sager vedr. Københavns amts skolers istandsættelse og overlevering til skoledistrikterne 1802-31. 17. aug. 1812.
131 Ibid. 28. aug. 1813.
132 Ibid. 26. april 1814.
133 Ibid. 28. maj 1814.
134 Ibid. 30. aug. 1816. Skolerne skulle koste 7866 rd. hver.
135 Ikke vand som der står hos Risom. s. 47.
136 RA. Rentekammeret. Sjæll. Renteskriverktr. Sager vedr. Københavns amts skolers istandsættelse og overlevering til skoledistrikterne 1802-31. 21. nov. 1818.
137 LA. Kbh. Amt. Breve indkomne til skoledirektionen. 16. okt. 1815.
138 RA. Rentekammeret. Sjæll. Renteskriverktr. Sager vedr. Københavns amts skolers istandsættelse og overlevering til skoledistrikterne 1802-31. 12. marts 1818.
139 Ibid. 12. maj 1820.
140 Sven Risom s. 48.
141 RA. Rentekammeret. Sjæll. Renteskriverktr. Sager vedr. Københavns amts skolers istandsættelse og overlevering til skoledistrikterne 1802-31. 15. aug. 1821.

KILDER OG LITTERATUR

UTRYKT KILDEMATERIALE

Det Kongelige Bibliotek:

Forskellige aktstykker vedrørende provst Morten Reenberg. Ny kgl. Saml. 2724.
Morten Reenberg. Hans levnedsbeskrivelse og skrifter. Ny kgl. Saml. 2087.
Fortegnelse paa Befordringer i den gejstelige Stand 1732-1754. Kallske Saml. 669.

Matrikelarkivet:

Matrikelkort over Søllerød sogn samt byerne Øverød, Nærum og Trørød.
Sogneprotokol.

Vemmetofte arkiv:

reg. nr. 42, 43 Prins Carls skolefundats.
reg. nr. 63. Retssagen mod skoleholderen i Søllerød.
reg. nr. 59.Breve fra Chr. Wendt.
Godskontorets arkiv. 3. Skolevæsenet ved Vemmetofte.

Rigsarkivet (RA):

Missionskollegiet. Diverse dokumenter 1716-1803.
Rentekammeret. Sjællandske renteskriverkontor. Dokumenter vedr. Frederiksdal og Dronninggaard 1715-1735.
Rentekammeret. Sjæll. renteskriverkontor. Beskrivelse over Frederiksdal og Dronninggaard samt Sorgenfri gårde og underliggende gods, forfattet udi året 1735.
Folketællingen 1787, 1810, København amt, Sokkelund herred, Søllerød sogn.
Rentekammeret. Sjæll. renteskriverkontor. Indkomne breve vedr. vedligeholdelsen af de kgl. skoler på København, Hørsholm, Frederiksborg og Kronborg amter 1785-1792.
Rentekammeret. Sjæll. renteskriverkontor. Sager vedrørende Københavns Amts skolers istandsættelse og overlevering til skoledistrikterne 1802-1831.

Landsarkivet (LA):
Københavns Amt. Breve fra forvalteren ved Dronninggaards og Frederiksdals godser 1724-1753.
Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager indtil 1820.
Sognekaldsarkivet. Søllerød sogns kirkebog.
Sognekaldsarkivet. Trørød skoles embedsbog 1808-1900.
Sjællands stifts bispearkiv. Kopibog.
Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Sokkelund herred 1738-60.
Sjællands stifts bispearkiv. Indkomne sager. Det danske skolevæsen 1735-1749.
Københavns Amt. 2. distrikt. Breve fra regimentskriveren.
Københavns Amt. Kopibog over rentekammerbreve.
Københavns Amt. Kopibog over udgåede breve.
Sokkelund herreds provstis skifteprotokol 1780-1806.
Sjællands stifts bispearkiv VII A. Balles visitatsberetning 1799-1807.
Sjællands stifts bispearkiv VII A. Visitatser, landsbyskolerne vedkommende 1815-1829.
Provstearkivet. Indkomne breve.
Københavns amtsprovsti. Skoleplaner samt skole-kirke visitatser 1809-1816.
Københavns Amt. Skoledirektionens arkiv. Breve indkomne til skoledirektionen.
Københavns amtsprovsti. Journaler for amtsskoledirektionens korrespondance 1808-1820.

Søllerød Rådhus. Søllerød sogns skolekommissionsprotokol 1808-1869.

LITTERATUR

Betænkning angaaende de Statskassen tilflydende Arvefæsteafgifter m.v. og disses Afløsning. Afg. af den under Finansministeriet under 1. juni 1907 nedsatte Kommission. 1909.
Birkelund, Palle: Nordmænd i Det Kongelige Biblioteks tjeneste før 1814 (Marcus Nissen Widerøe) – Med boken som bakgrunn. Festskrift til Harald T. Tveteås, Oslo. 1964.
Brasch, Chr. H.: Vemmetoftes Historie som Herregaard, Slot og Kloster. Et Kildeskrift med Skildringer til Danmarks indre Historie. 1859-60.
Drevons Beskrivelse af Dronninggaard 1786, med Tegninger af Erik Paulsen. Ved Eiler Nystrøm. 1930.
Elle Jensen, F.: En provstevisitats i Søllerød 1734. – Søllerødbogen 1953.
Ellekilde, Hans: Søllerøds Sognepræster i Luthersk tid. – Søllerødbogen 1948.
Ellekilde, Hans: Arveprinsesse Sophie Hedevig og Søllerød sogns skolevæsen. – Søllerødbogen 1953.

Hansen, Georg: Skoleholderen i Århus Stift i det 18. århundrede. – Årbog udg. af Historisk Samfund for Århus stift. 1944.
Hans de Hofmans Fundationer 1761.
Holm, Edvard: Danmark-Norges Historie fra den Store Nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse. 1720-1814.
Håndbog for danske lokalhistorikere, red. Johan Hvidtfeldt. 1952-56.
Junge, Joachim: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog. (1798) ved Hans Ellekilde 1915.
Koch, K.: Biskop Nicolai Edinger Balle 1876.
Kaarsted, Tage: Fra dansk empires bygningshistorie. Arkitekt J. A. Meyer. 1783-1822. – Erhvervshistorisk Årbog 1963.
Af landsbyskolens saga. Udg. af Danmarks Lærerforening. 1964.
Larsen, Joakim: Skoleloven i 1814 og dens Tilblivelse aktmæssigt fremstillet. 1914.
Larsen, Joakim: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1536-1784. 1916.
Larsen, Joakim: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818. 1893.
Litteratur om Søllerød kommune I–II ved J. B. Friis-Hansen. 1968.
Luxdorphs Dagbøger I–II ved Eiler Nystrøm. 1915-1930.
Müller, Poul: Af en almuedrengs skoletaske (hvis han da havde nogen). – Af landsbyskolens saga. 1964.
Møller, Helveg: Fra stenalderboplads til forstadskommune. 1968.
Møller, V.: En gammel Skolefundats. Carl v. Plessens Godser. 1724. – Vor Ungdom 1925.
Nystrøm, Eiler: Søllerød Sogn i Fortid og Nutid. 1911.
Nystrøm, Eiler: Lyngby Sogn i Fortid og Nutid. 1934.
Oversigt over skolehistorisk materiale i Landsarkivet for Sjælland I–II. Foreløbige arkivregistraturer 1971.
Pedersen, Axel H.: Birketing i Gl. Københavns Amt. 1521-1965. 1968.
Pedersen, Anders: Sjællands Stifts Degnehistorie. Et Bidrag til svundne Aarhundreders Personal- og Kulturhistorie udarbejdet efter Kirkebøger og Arkivdokumenter. 1899.
Risom, Sven: Nordiske ler-jords-huse. 1959.
Richter, V.: Dødsfald i Danmark 1761-1790. 1907.
Richter, V.: 100 Aars Dødsfald 1791-1890. I–III. 1901-05.
Rørdam, Holger F.: Morten Reenbergs Levned. – Kirkehistoriske Samlinger 3 R III.
Skolebøger i 200 år. Red. Vagn Skovgaard-Petersen. 1970.
Tilstanden i Københavns Amt ved Aar 1740. Medd. ved Kai Uldall. – Årb. for Københavns Amt 1918.
Udskiftningen og krongodsets overgang til selveje. Ved Kai Uldall. – Lyngbybogen 1962.

Selskabet 1970-71

ved Roar Skovmand

Ligesom det foregående år blev Selskabets generalforsamling i 1970 holdt på Hotel Marina ved Vedbæk Havn. Den fandt sted den 9. juni. De godt 150 deltagere valgte – for ikke at sige: genvalgte – landsretssagfører *Erik Stubgaard* som dirigent. Formanden, *Roar Skovmands* årsberetning er i hovedtræk gengivet i Søllerødbogen 1970. Den oplyste bl.a. at medlemstallet nu var steget til 840.

Efter at formandens beretning var godkendt, aflagde den nye kasserer, direktør *R. Henriksen,* årets regnskab. Det balancerede med kr. 49.900. Den energiske kasserer kunne tilføje, at alle medlemsbidrag var indgået uden restancer! Kontingentet kunne endnu i dette år holdes nede på 20 kroner. Valgene var alle genvalg.

De bemærkninger, der fremkom fra deltagerne, knyttede sig især til formandens beretning. Et medlem fandt det ønskeligt, at Søllerødbogen fremtidig kunne blive udsendt som selvstændig bog og ikke som led i en række. Et andet medlem, forstander *L. Fridorf,* henstillede, at der blev gjort noget for at sikre gamle skrøbelige fundatser, der opbevares på Rådhuset.

Efter generalforsamlingen holdt formanden et foredrag om Frederik den Syvende, Grevinde Danner og Skodsborg, ledsaget af lysbilleder, især fra Jægerspris' og Det kongelige Biblioteks billedsamlinger. De fleste af billederne og en gennemset tekst er gengivet i Søllerødbogen 1970.

Årets sensommerudflugt gik denne gang til Biblioteksparken i Nærum. Vejret søndag den 30. august var lige så strålende som ved besøget på Rygård året før. Foran bibliotekets havefacade spillede

Friluftskoncerten i Bibliotekspark en d. 30. august 1970. (Per Grubbe fot.)

NESAs harmoniorkester med *Poul Ivan Møller* som dirigent Johan Svendsens Festpolonaise, Gades Efterklange af Ossian og andre herlige numre, de bedste med kgl. kapelmusikus *Knud Hovaldt* som trompetsolist. Et betagende intermezzo i koncerten var operasangerinde ved Det kongelige Teater *Marianne Roepstorffs* fortolkning af klassiske danske romancer. Nænsomt akkompagneret af *Hans Meyer Petersen* virkede de hjemligt under de gamle træers bladhang. I pausen fortalte stadsbibliotekar *Annalise Børresen* om stedets historie. Men tilhørerbænkene var ikke fyldte. Trods god forhåndsomtale i den lokale presse var der kun mødt 250 tilhørere.

»Kun 250!« Det var dog lige så mange som året før på Rygård, hvor dette antal syntes overvældende. Og ved Selskabets forårsudflugt i år, den 1. maj, atter i strålende sol, følte det som trængsel, da det halve antal, omkring 125 deltagere, flokkedes om kontorchef *Viggo Nielsens* mikrofon i Geels Skov. Viggo Nielsen er ikke blot skolet jurist og chef for Kulturministeriets fredningskontor. Han er også

lærd magister i arkæologi og specialist i oldtidens agerbrug. Han har kortlagt oldtidsmarker rundt i landet og også i Geels Skov. Uden vejleder og kort er de lave terrasser, markskellene mellem de over 2000 år gamle forladte agre ikke lette at spore. Men tidspunktet for skovturen var rigtigt valgt. Ved sensommertid, hvor Selskabet plejer at drage på sin årlige udflugt, dækker underskoven alle spor, men lige før løvspringet hindrer skovbundens anemoner ingen i at øjne dem. Men nok de mange mennesker! Til gengæld fik de inspiration til senere genbesøg. Efter skovturen samledes deltagerne i kommunalbestyrelsens mødesal på Rådhuset, hvor viceborgmester *Ulrik Schou* bød velkommen og hvor Viggo Nielsen uddybede sit emne, fremviste fund og besvarede spørgsmål om oldtidens Søllerødbønder.

Ved siden af disse møder har Selskabet fortsat sin udgivervirksomhed. Søllerødbogen 1970 blev først udsendt i september 1971, men i et utraditionelt nyt format og med festligt farveprydet omslag. Papir, sats og klicheer er ved fælles bestræbelser fra *Poul Kristensens* bogtrykkeri i Herning og *Robert W. Peyraths* klicheanstalt kommet i et plan, der yder indholdet retfærdighed, men især må fremhæves grafikeren *Erik Ellegaard Frederiksens* iderige og omhyggelige tilrettelæggelse. Ønsket om, at hver årgang bliver en bog for sig, er hermed opfyldt.

Selskabets anden store udgivelse i denne periode er historikeren dr. phil. *Knud Voss'* statelige værk »Bygningskunst i Søllerød 1670-1970«, hvortil Søllerød Kommunes Kulturudvalg har bidraget med en bevilling på 25.000 kr. Bogen kom i november 1970 og er trykt i 2000 eksemplarer hos *Ejnar Philip*. Dens rige billedstof består dels af gengivelser af ældre tiders tegninger, malerier og akvareller, dels af nyoptagne helsidesfotografier, taget af og reproduceret hos *Hans Christensen*, direktøren for F. Hendriksens klicheanstalt. Kapiteloverskrifterne antyder, hvad bogen spænder over: landgård, lyststed og villa – bondegård, præstegård, hospital, kro og fabrik – og til aller-

sidst enkelte eksempler på moderne arkitektur. Med sit udstyr og sin billedrigdom er det ikke nogen dyr bog. Indbundet koster den i boghandelen 74 kroner, men Selskabets medlemmer kan få den til favørprisen 52 kroner. Og det er første gang, at der er givet en samlet historisk-æstetisk redegørelse for bygningskunsten i en ikke-københavnsk kommune.

En plan, som ikke har ladet sig gennemføre, er Selskabets og kommunens skolehistoriske prisopgave om Søllerød skolevæsens udvikling i dette århundrede. Den halvandet års frist, der var fastsat i efteråret 1969, udløb den 15. april 1971 uden at der var indkommet besvarelser. Og dog lykkedes det for Selskabet at give sit bidrag til skolevæsenets 250 års jubilæum den 26. november 1971. På denne dag forelå på tryk skolehistorikeren, magister *Ingrid Markussens* fremstilling »Prinsesseskolerne i Søllerød Sogn 1721-1823«. I forståelse med Institut for Dansk Skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole, hvor Ingrid Markussen virker som amanuensis, havde hun på forbavsende kort tid gennemført en undersøgelse og udarbejdet en fremstilling, som de medlemmer af Selskabet, der overværede generalforsamlingen på Vangeboskolen den 8. juni 1971, havde fået en forsmag på. Hun holdt ved denne lejlighed et fængslende lysbilledforedrag om emnet. Da redegørelsen indgår i Søllerødbogen 1971, kan nu alle medlemmer få glæde af den. Det gælder både denne og den foregående årbog, at deres hovedbidrag er udgivet som særtryk, der også sælges i boghandelen – men her til en forholdsvis højere pris end den medlemmerne får dem til.

Som et passende punktum for Historisk-topografisk Selskabs virksomhed i 1970-71 kan det røbes, at Selskabet i dette år har passeret medlem nr. 1000. Umiddelbart før Selskabets 25 års jubilæum i februar 1967 var tallet 395. Denne fremgang har virket og vil virke som en spore til fortsat og forøget indsats fra Selskabets side.

Litteratur om Søllerød Kommune

Tillæg 1971

Ved Finn Slente

Den i 1968 af Søllerød Kommunebiblioteker udgivne bibliografi *Litteratur om Søllerød Kommune*, bd. 1-2, udarbejdet af J. B. Friis-Hansen og Finn Slente, vil stadig blive ajourført ved årlige tillæg i Søllerødbogen.
Nedenfor er medtaget enkelte tilføjelser fra 1968-70. Se i øvrigt forordet til bibliografien 1968 og bemærkningerne i Søllerødbogen 1970, side 128.

INDHOLD

Bibliografi 2733-36
Biblioteksvæsen 2737-38
Blandede skrifter 2739-41
Kirkelige forhold 2742
Kommunalforvaltning 2743-48
Foreninger 2749
Opdragelse og undervisning 2750-63
Børne- og ungdomsforsorg 2764-65
Dagligliv 2766
Topografiske kort 2767-68
Udflugtsvejledninger 2769-71
Søer og vandløb 2772
Naturfredning 2773
Industri og erhverv 2774-78
Landbrug 2777-78
Haver 2779
Boliginteriører 2780-83
Trafikforhold 2784
Kloakanlæg 2785
Arkitektur 2786-87
Egns- og byplanlægning 2788-91
Teatervæsen 2792
Sport og friluftsliv 2793-96
Stednavne 2797-98
Personalhistorie 2799-2803

BIBLIOGRAFI

2733 Litteratur om Søllerød Kommune. [En bibliografi]. Tillæg 1970. Ved Finn Slente.
Søllerødbogen [årgang] 1970 [udgivet 1971], side 127-135.
ISBN 87 87113 06 6.
[Tidligere tillæg se nr. 2385-86].

2734 *Slente, Finn*
Udarbejdelse af lokalbibliografier, med særligt henblik på erfaringer fra Søllerød-bibliografien. [Foreløbig udgave]. [Udgivet af] Danmarks Biblioteksskole. 1969. 3+4+15 blade.

2735 [Omtale af J. B. Friis-Hansen: Litteratur om Søllerød Kommune. 1968].
Aarets Bedste Bogarbejde 1968. [Udgivet af] Forening for Boghaandværk. 1969. Afsnit 1, side 30, illustreret.

2736 Danske opslagsværker. Redigeret af Axel Andersen. [Hæfte 2]. 1970 [dvs. 1971]. 100 sider, illustreret.
ISBN 87 12 16634 0.
Side 161-191: J. B. Friis-Hansen: En lokalbibliografi. [Betragtninger over og erfaringer fra arbejdet med »Litteratur om Søllerød Kommune« 1968].

BIBLIOTEKSVÆSEN

2737 Betænkning vedrørende behovet for bibliotekarer 1970-1985. En prognose. [Udarbejdet af det af Ministeriet for Kulturelle Anliggender den 11. december 1969 nedsatte udvalg]. 1971. 206 sider. (Betænkning, 614).
ISBN 87 503 1133 6.
Side 99, 187-190: Søllerød Kommunes Biblioteker.

2738 *Lybro, Rikke*
Småbørnspædagog Rikke Lybro om arbejdet i Søllerød Kommunebibliotekers filialbibliotek i Gl. Holte i tiden 26/10 1970-1/3 1971. 1971. 3 blade.

BLANDEDE SKRIFTER

2739 Carlsvej Tidende. 1967-70. [Årgang 1-3]. [Enkelte numre med titlen: Den Lille Avis].
Redaktion: Peter Buschardt, Per Jacobsen og Jan Buschardt.

2740 Søllerødbogen. Udgivet af Historisk-Topografisk Selskab for Søllerød Kommune.
Årgang 1970. 1971. 139 sider, illustreret.
ISBN 87 87113 06 6.
[Tidligere årgange se nr. 557].

2741 [Historisk-Topografisk Selskab for Søllerød Kommune]. Årsberetning 1969-70. Ved Roar Skovmand.
Søllerødbogen [årgang] 1970 [udgivet 1971], side 123-126.
ISBN 87 87113 06 6.
[Tidligere årgange se nr. 557, 2390-91].

KIRKELIGE FORHOLD

2742 S+H Sognehilsen. Søllerød/Ny Holte 1971. Årgang 49. 6 nr. årligt.
[Fortsættelse af nr. 71: Kirkehilsen fra Søllerød og Holte. Fortsættes 1972 i: Sogneposten].

2743 *Søllerød Kommune*
Vedtægt for styrelsen af de kommunale anliggender i Søllerød Kommune. [Ny udgave].
Holte, 1971. 17 sider.
[Tidligere udgaver se nr. 221, 2419 og 224].

2744 *Søllerød Kommune*
Oversigt over udvalg, kommissioner m.v. i perioden 1/4 1970-31/3 1974. [1970]. 25 blade.
[Fortsættelse af nr. 223].

2745 *[Søllerød Kommune]*
Søllerød Kommunes vejfortegnelse. [Udarbejdet af] Søllerød Kommunes Folkeregister 1.4. 1971. [1971]. 60 blade.
[Postdistrikter, skoledistrikter, bylag, valgdistrikter og sogne].

2746 *Søllerød Kommune*
Regulativ for Søllerød Kommunes kasse- og regnskabsvæsen. 1971. 7 blade.

2747 *Søllerød Kommune*
Revisionsregulativ for Søllerød Kommune. 1971. 5 blade.

2748 Hovedstadsområdet. Befolkning, opgaver, økonomi. [Udgivet af] Hovedstadsreformudvalgets sekretariat. 1970. 395 sider.
ISBN 87 503 1054 2.

FORENINGER

2749 Foreninger i Søllerød Kommune. [Udgivet af] Søllerød Kommunebiblioteker. 1971. 7 blade.
[Idrætsforeninger, se nr. 2793].

OPDRAGELSE OG UNDERVISNING

2750 *Markussen, Ingrid*
Prinsesseskolerne i Søllerød sogn 1721-1823. Særtryk af Søllerødbogen 1971. [Udgivet af] Historisk-Topografisk Selskab for Søllerød Kommune. 1971. 141 sider, illustreret.
ISBN 87 87113 12 0.
[Prinsesseskolerne se også nr. 277-278, 365, 565, 2196].

2751 *Søllerød Kommunes Skolebiblioteker. Fællessamlingen for uv-midler*
[Katalog] 1971-72. Holte, [1971]. 66 sider.
[Afløser nr. 18: Katalog over klassesæt og nr. 21: Fortegnelse over bøger i emnesætsamlingen. Suppleres af nr. 2672].

2752 Kontakten. Nærum Skole – Nærum hjem. [Udgivet af Nærum Skoles Forældreforening]. 1971- . [Årgang 1-]. Udkommer uregelmæssigt efter behov.
[Nærum Skole se også nr. 297-298].

2753 Redegørelse og overvejelser vedrørende forsøg med x-rum på Nærumgårdskolen i skoleåret 1969/70. Afgivet af Nærumgårdskolens lærerråd. Oktober 1970. 2+30+15 blade.

2754 *[Monies, Finn]*
Nærumgårdskolens udvidelse. [Fruerlund 9, Nærum]. Arkitekter: Gunnar Jensen og Finn Monies. [Beskrevet af] FM.
Arkitektur 1971. Årgang 15, side 154-160, A114, A118, illustreret. [Med engelsk og tysk resumé side A109, 110].
[Nærumgårdskolen se også nr. 297-299, 1733; tillæg 299a-299b, 2426, 2792].

2755 Holte Gymnasium. Informationer. 1970- .
[Årgang 1-]. Udkommer uregelmæssigt efter behov med ca. 3 nr. årligt, fortløbende nummereret.
[Omtales i lederen til nr. 1 som: HG-information].
[Holte Gymnasium, se også nr. 2675 og de dér anførte henvisninger].

2756 Den lille skole i Søllerød. Af Ursula Krabbe [og andre elever på Ingrid Jespersens skole].
[Fællesskoleblad] 1970. [Årgang 1], nr. 1, side 5-9, 12-13.

[Søllerød Lille Skole, se også nr. 332, 332a, 2676].

2757 *Centerskolen i Det Grønne Område*
Program 1970/71. Dag- og aftenskolerne i Søllerød Kommune. 1970. 28 sider, illustreret.
[Fortsættelse af nr. 2677 og fortsættes i nr. 2758].

2758 *Centerskolen i Det Grønne Område*
Fritidsprogrammet. 1971/72- .
[Fortsættelse af nr. 2757].

2759 Breidabliks forstander afskediget. [Med gengivelse af brev fra forstander Walter Dalland til Foreningen for Folkehøjskoler].
Højskolebladet 1971. Årgang 96, side 2.

2760 *Dalland, Walter*
Breidabliksagen. En redegørelse.
Højskolebladet 1971. Årgang 96, side 42-45.

2761 Kommentarer til Breidablik-afskedigelsen. [Optryk af aviskommentarer].
Højskolebladet 1971. Årgang 96, side 48-49.

2762 Brejdablik og Askov. [Klip fra Kristeligt Dagblad med kommentar af Finn Molsted].
Efterskolen 1971. Årgang 3, nr. 11, side 13-14; nr. 12, side 10-11.

2763 *[Geersen, Uffe]*
Breidablik. Om bestyrelsesfrihed og anden frihed for ansvar. Af g.
Højskolebladet 1971. Årgang 96, side 72-73.
[Breidablik, se også nr. 343-344a, 736a, 1068 (»Sans peur«); tillæg 2678].

BØRNE- OG UNGDOMSFORSORG

2764 *Søllerød Kommune*
Betænkning fra Udvalget til løsning af kommunens legepladsproblemer. 1971. 7+[21] blade og 1 kortbilag.

2765 »Jacob Michaelsens Minde«. 1921 – 5. april – 1971. [Udgivet af] Direktoratet for Københavns Kommunes Børne- og Ungdomsinstitutioner. [1971]. 4 sider, illustreret.
[Jacob Michaelsens Minde, se også nr. 377, 405-411, 527].

DAGLIGLIV

2766 *Rechnitzer, Ady*
Vedbækfiskerne. Fiskerliv i Vedbæk før og nu. Søllerødbogen [årgang] 1970 [udgivet 1971], side 9-81, illustreret.
ISBN 87 87113 06 6.
[Heri side 22-32: Ella Ellekilde: Fiskerliv i Vedbæk. Samtale med Sophie Johannessen 1935; optryk af nr. 2098].
Også som særtryk. 1971. 81 sider, illustreret.
ISBN 87 87113 08 2.

TOPOGRAFISKE KORT

2767 Kraks Kort over København og Omegn. 1971. 47. årgang. Revideret med bistand af kommunerne i Storkøbenhavn. [1971]. 100 sider, 44 kort, 1 kortbilag.
ISBN 87 7225 032 1.
[Ny udgave af nr. 479].

2768 Storkøbenhavn i 88 dobbeltkort + city (53a). 12. reviderede udgave. Redaktion: Bo Bramsen og A. Grevsen. [1971]. 288 sider, 1 kortbilag, illustreret.
ISBN 87 567 1345 2.
Omslagstitel: Politikens bogkort. København og omegn.
[Ny udgave af nr. 483].

UDFLUGTSVEJLEDNINGER

2769 *[Algreen-Ussing, Fred.]*
Fra Kjøbenhavn til Helsingør. En Vejleder paa den nordsjællandske Jernbane. Faksimile-Udgave. 1971. [8 sider]+20 tavler.
ISBN 87 997056 0 5
[i bogen fejlagtigt: 87 997056 0 9].
Side 6: Søllerød Kommune. Tavle 7-8: Nyholte-Kro. Nyholte-Station.
[1. udgave, se nr. 580].

2770 Jægersborg Dyrehave. Udgivet af [Direktoratet for] Statsskovbruget. 1970. 8-sidig folder, illustreret. (Vandreture i Statsskovene, 22).
[Turen omfatter kun en ringe del af Jægersborg Hegn, bl.a. Svenskevej].

2771 *[Weis Bentzon, Michala]*
Vandreblad [nr. 1] over skovmærketure i Holte og omegn. Udarbejdet af Skovmærkekomitéen.
[1971]. 6 sider (folder).
[2. udgave]. 1971. 6 sider (folder).

SØER OG VANDLØB

2772 *Møller, Jan*
Mølleåen fra Frederiksdal til Strandmøllen.
1971. 136 sider, illustreret.
ISBN 87 413 4590 8.
[Mølleåen, se også nr. 2774-76].

NATURFREDNING

2773 Kendelser m.v. Ved Knud Gemzøe. [Bl.a. arealer mellem Høje Sandbjerg og Kirkeskovene i Søllerød Kommune].
Danmarks Naturfredningsforenings Årsskrift 1971, side 99-102, illustreret.
[Tidligere årgange, se nr. 807 og 2693].
[Naturfredning, se også nr. 2791].

INDUSTRI OG ERHVERV

2774 *Christiansen, Tage*
Industrimuseum langs Mølleåens bredder. Nationalmuseets Mølleudvalg har mulighed for at genskabe en række arbejdende vandmøller fra Lyngby til Rådvad.
Tidsskrift for Industri 1971, side 125-127, illustreret.

2775 De 9 møller. En udstilling i anledning af Fuursø-Møllestrøms Interessentskabs 250 års jubilæum. Sophienholm 26. marts-30. maj 1971.
[1971]. 24 sider, illustreret.
Indhold: Steffen Linvald: De 9 møller. A.: Mølleaaen [optryk af nr. 696]. Fra Mølleaaen [optryk af nr. 697]. Eiler Nystrøm: Mølleaaen og nordsjællandsk Merkantilisme [optryk af nr. 957].

2776 Transactions of the 2. International Symposium on Molinology. Denmark, May 1969.
Editor: Anders Jespersen. 1971. 590 sider, illustreret.
Side 247-268: Steen B. Böcher: Three water-powered industrial centres in Nordsjælland.
[Side 247-259: Fuurstrømmen=Mølleaaen].
Side 579-583: Anders Jespersen: [Christian Nielsen, Strandmøllen].
[Mølleåen, se også nr. 2772].

2777 Oldtidsagrene i Geelsskov. [Opmålt 1960].
1 kortblad. 42,0×28,7 cm.
[Ca. 1:7000].

Tillige gengivet i formindsket målestok i Danmarks natur. Bind 8. 1970. Side 26-27. (Jfr. nr. 2697).
[Oldtidsagre i Geelskov, se også nr. 1847, 1849; tillæg 2497, 2697].

2778 *Mortensen, Erling*
De viste vejen. Modtagere af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs sølvbægere 1804-1969. 1969. 256 sider, illustreret.
Side 41: Have »dyrket med egen Orden« [Gårdmand Rasmus Nielsen, Nærum. 1804].
Side 45: Dygtig smeds indsats på Strandmøllen [Smed F. C. Schiellerup. 1830].
Side 46-47: Ostepioneren Hanne Nielsen, Øverød [1873].
[Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs historie 1769-1969, se nr. 2698].

HAVER

2779 *Bruun, Andreas*
Danske haver i dag. Modern Danish gardens. 1971. 135 sider, illustreret.
ISBN 87 14 27164 8
[i bogen fejlagtigt: 87 14 27164 6] .
Side 98-101, 131: Arnevangen [ ], Søllerød. Landskabsarkitekt: Knud Christensen.
Side 114-116, 132: Vejlesøvej [124], Holte. Have på dobbeltgrund. Landskabsarkitekt: Andreas Bruun.

BOLIGINTERIØRER

Attemosevej 53, Søllerød
2780 *Eskildsen, Lotte*
Sådan har vi indrettet os. Der er plads til fem børn. [Cand.polit. Søren og Birte Hoffs hjem. Arkitekt: Gehrdt Bornebusch].
Billed-Bladet 1970. Årgang 33, nr. 41, side 40-42, illustreret.

Birkekæret 2, Trørød
2781 *Eskildsen, Lotte*
Sådan har vi indrettet os. Ud med bedstemors møbler. [Skuespillerne Bende og Preben Harris' hjem].
Billed-Bladet 1971. Årgang 34, nr. 28, side 30-31, illustreret.

Dronningeengen 9, Vedbæk
2782 *Agersted, Lone*
Så enkelt så smukt. [Reklamedirektør Jens Things hjem. Arkitekter: Henrik Iversen og Harald Plum].
Hjemmet 1971, nr. 39, side 42-43, illustreret.

Strandvej 175, Skodsborg
2783 *Møller, Viggo Sten*
Dansk kunstindustri 1900-1950. 1970. Bind 1-2, illustreret.
ISBN 87 7496 014 8.
Bind 2, side 19: Spisestue i hofjuveler Carl Michelsen's villa i Skodsborg.
[Strandvej 175, se også nr. 721, 1135 og 1168].

TRAFIKFORHOLD

2784 LNJ 70 år. [Lyngby-Nærum Jernbane].
Af F. V.
Bumletoget. Udgivet af Helsingør Jernbaneklub 1970. Årgang 3, nr. 4, side 8.
[Lyngby-Nærum Jernbane, se også nr. 1246-1259, 1399, 1661; tillæg 2524-26 m.fl.].

KLOAKANLÆG

2785 *Hunø, Bent*
Mølleåplanen. Foredrag.
Stads- og Havneingeniøren 1968. Årgang 59, side 36-41, 49, illustreret.
Optrykt i: Sundhedsplejen 1968. Årgang 20, side 1-8, illustreret.
[Mølleåplanen, se også nr. 1409-1410].

ARKITEKTUR

Vejlesøparken, Holte

2786 *Nissen, Henrik*
Vejlesøparken. [Arkitekt: Ole Hagen].
Byggeindustrien 1970. Årgang 21, side 396-400, illustreret.
Optrykt i: 11 aktuelle byggerier. [Udgivet af] Danmarks Ingeniørakademi, Husbygning. 1971. Side 34-38, illustreret.
ISBN 87 571 0345 3
[i bogen fejlagtigt: 87 571 0345].
[Vejlesøparken, se også nr. 1038].

Vedbæk Kirke

2787 Vedbæk Kirke 100 aar 4. juni 1971. [Redigeret af] a.p. markedsføring [ved] Aage Petersen. [1971]. [12+7 sider], illustreret.
Indhold: Frants Wedel: Vedbæk Kirkes Bygning og Indvielse 1870-71. [Optryk af nr. 1652]. Hans Ellekilde: Vedbæks kirkeskibe. [Optryk af nr. 1276]. – [Program til festgudstjenesten søndag d. 6. juni 1971].
[Vedbæk Kirke, se også nr. 72, 1651-1654a m.fl.].

EGNS- OG BYPLANLÆGNING

2788 Meddelelser fra Egnsplanrådet for Frederiksborg, Københavns og Roskilde Amtrådskredse samt Københavns og Frederiksberg Kommuner. 1968- . Nr. 1- .
Udkommer uregelmæssigt (ca. 4 nr. årligt).

2789 *Gehrke Hansen, Albert*
Øresundskysten – dens muligheder.
Stads- og Havneingeniøren 1970, side 194-198, illustreret.

2790 Meninger om mennesker og miljø. En debatbog. [Udgivet af] Statens Byggeforskningsinstitut. 1971. 172 sider, illustreret. (SBI-Rapport, 74).
ISBN 87 563 0044 1.
Side 139-147: Bo bedre – bestem selv. [Beboeraktion i Søllerød Kommune]. Af Hildur Jackson og Birte Ravn.

2791 *Søllerød Kommune*
Notat om fredning, disponible arealer, boligforhold og saneringsproblemer i Søllerød Kommune. 1971. 9 blade og 2 kortbilag.
Også udgivet som 24-sidet folder.
[Legepladsproblemer, se nr. 2764].

TEATERVÆSEN

2792 *Berg, Jørgen*
Man kan etablere et kælderteater. [Nærumgårdskolen].
Folkeskolen 1971. Årgang 88, side 512-514, illustreret.

SPORT OG FRILUFTSLIV

2793 S.I.S. Sammenslutningen af Idrætsforeninger i Søllerød Kommune. 1971. 5 blade.
[Fortegnelse over idrætsforeninger tilsluttet S.I.S.].

2794 *Christiansen, E.*
Rundforbi Stadion. [Egebækvej 118, Nærum. Arkitekter: Claus Bremer og Ole Helweg].
LP & Co. Nyt 1970, nr. 348, side 2863-2867, illustreret.

2795 *Hansen, Kjeld*
Rundforbihallen. En utraditionel hal med et utraditionelt belysningsanlæg.
LP & Co. Nyt 1970, nr. 348, side 2867-2869, illustreret.

2796 *Helweg, Ole*
Rundforbi Stadion. Arkitekter: Claus Bremer og Ole Helweg.
Arkitektur 1971. Årgang 15, side 176-179, A117-118, illustreret. [Med engelsk og tysk resumé side A110-111].

STEDNAVNE

2797 *Haasbroek, N. D.*
Gemma Frisius, Tycho Brahe and Snellius and their triangulations. Delft, 1968. 119 sider, illustreret.
Side 32-34, 47-48, 50-51 m.m.: [The hill which Tycho Brahe calls Vedbecksbierg (hill near Vedbæk)].

2798 *Jørgensen, Bent*
Dansk gadenavneskik. 1970. 239 sider. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning, 9).
ISBN 87 500 1048 4.
Side 19-23 passim, 30, 37, 47, 53, 56, 89-95 passim, 106, 132, 152, 155, 173: [Eksempler fra Søllerød Kommune; jævnfør register].
[Vejfortegnelse, se nr. 2745].

PERSONALHISTORIE

Buchting, Jochum, smed i Søllerød ca. 1700

2799 *Schmelling, Asger*
Humlebæk fiskerleie. Hillerød, 1971. 159 sider.
ISBN 87 87415 01 1.
Side 31-33: [Opgørelse af boet 31. marts 1708 hos smeden Jochum Buchting, der er flyttet fra Søllerød til Humlebæk. Udskrift af: Skifteprotocol over Kraagerupgaard og underliggende Gods].
Også i: Fra Frederiksborg Amt 1971, s. 31-33.
ISBN 87 87415 00 3.

Christensen, Wilfred (1895-) landsretssagfører

2800 *Christensen, Wilfred*
Den hvide Klædning. Erindringer fra Aarene, der svandt. Aalborg, 1970. 326 sider, illustreret.
Side 19-27: Min Farfar [Alfred Christensen, der bl.a. har ejet Nærumgård Avlsgård, Strandmøllen og Skodsborg Palæ].
Side 28-36: Min Farmor. [Andrea Christensen].
Side 96-103: Nogle spredte Indtryk fra Barneaarene [Nærumgård Avlsgård 1899-1901 og hus ovenfor Skodsborg Bakke 1901-02].
[Alfred Christensen, se også nr. 198a, 247, 814, 1066, 1247, 1306].

Danner, Louise (1815-74) lensgrevinde

2801 *Neiiendam, Robert*
Grevinde Danner. En historisk beretning om et besynderligt liv. 2. nyillustrerede udgave.

1970. 312 sider, illustreret. (Politikens Historiske Bibliotek, 2).
ISBN 87 567 1343 6.
Side 134-142, 237-241, 254, 302: [Skodsborg somrene 1852-63].
[1. udgave, se nr. 2007].
[Louise Danner, se også nr. 1934, 2006, 2044-48, 2261; tillæg 2803].

Frederik VII (1808-63) konge af Danmark

2802 *Reitzel-Nielsen, Erik*
[Viceadmiral, kammerherre Carl] Irmingers optegnelser om Frederik VII.
Personalhistorisk Tidsskrift 1971. Række 15, bind 5 (årgang 91), side 1-31.
[Side 18: Teltet ved Skodsborg. Uddrag af Carl Irmingers manuskript, Det Kgl. Bibl., Utilg. 93].

2803 *Skovmand, Roar*
Frederik VII og Skodsborg.
Søllerødbogen [årgang] 1970 [udgivet 1971], side 83-120, illustreret.
ISBN 87 87113 06 6.
Også som særtryk. 1971. 37 sider, illustreret.
ISBN 87 87113 10 4.
[Frederik VII, se også nr. 2044-48 m.fl.; tillæg 2607-08, 2723, 2801].

Publikationer udgivet af
Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune:

Søllerødbogen 1942 ff
Udkommer årligt. Gratis for medlemmer af Selskabet

Søllerød i Billeder. Gamle fotografier fra Søllerød Kommune
148 sider. 1967. I kassette: kr. 37.00

Gunnar Sandfeld: Dreng i Holte
Billeder og stemningsindtryk fra en svunden provinsidyl
159 sider + 44 billedplancher. 1969
Bogladepris: kr. 40.60. Medlemspris: kr. 30.40

Knud Voss: Bygningskunst i Søllerød 1670-1970
192 sider, illustreret. 1970. Indbundet. I kassette
Bogladepris: kr. 74.00. Medlemspris: kr. 52.00

Ady Rechnitzer: Vedbækfiskerne
84 sider, illustreret. 1971. Særtryk af Søllerødbogen 1970
Bogladepris: kr. 19.50. Medlemspris: kr. 14.50

Roar Skovmand: Frederik VII *og Skodsborg*
40 sider, illustreret. 1971. Særtryk af Søllerødbogen 1970
Bogladepris: kr. 13.50. Medlemspris: kr. 8.50

Ingrid Markussen: Prinsesseskolerne i Søllerød Sogn 1721-1823
141 sider, illustreret. 1971. Særtryk af Søllerødbogen 1971
Bogladepris: kr. 33.50. Medlemspris: kr. 25.00

Litteratur om Søllerød Kommune. En bibliografi. Bd. 1-2
Udgivet af Søllerød Kommunebiblioteker
500 sider, illustr. 1968. Bogladepris: kr. 55.20. Medlemspris: kr. 46.00

Ekspedition af Selskabets publikationer:
Søllerød Kommunebiblioteker, Biblioteksalléen 1-5,
2850 Nærum. Telf. (01) 800486

Bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab
for Søllerød Kommune:

professor, dr. phil. Roar Skovmand, formand (tlf. (01) 80 33 38)
* stadsbibliotekar Annalise Børresen, sekretær (tlf. 80 04 86)
* direktør R. Henriksen, kasserer (tlf. (01) 81 37 86)
registrator Bjørn Fabricius
boghandler Mogens Funch
forbundssekretær Hans Jørgen Jensen
journalist Ady Rechnitzer
ingeniør Werner Ruff
viceborgmester, ekspeditionssekretær Ulrik Schou
* bibliotekar Finn Slente
professor, arkitekt Palle Suenson

* redaktionsudvalget

Søllerødbogen 1971 er sat med Linotype Janson.
Papiret er Thai-Cote
og klicheerne er udført af Robert W. Peyraths Klichéanstalt.
Sat og trykt hos Poul Kristensen, Herning.

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen,
bedes sendt til redaktøren, stadsbibliotekar Annalise Børresen
Søllerød Kommunebiblioteker, 2850 Nærum.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.
Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.